

irodalom

irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet tá

2

IRODALMI, MŰVESZETI,
T Á R S A D A L O M -
TUDOMÁNYI FOLYOIRAT
XXII. ÉVF. 2. SZ. 1958.
F E B R U Á R
SZERKESZTŐBIZOTTSÁG
ACS KÁROLY / MAJOR
NÁNDOR / SAFFER PÁL
/ VEBEL LAJOS /
/ VUKOVICS GEZA /
FELELŐS SZERKESZTŐ
M A J O R N Á N D O R

K Ü V E T K E Z Ő
S Z Á M A I N K
A N Y A G Á B Ő L:
ÁDÁM TIBOR: TRÓPUSI NAP
ALATT / GEORGES ARNAUD:
DJANMLA BOUHIREDEERT /
BALINT ISTVÁN: BUDAPESTI
NAPLOJEGYZETEK / OTTO
BIHALJI-MERIN: A BRÚSZ-
SZELI NEMZETKÖZI MŰVÉSZI
PAVILON / BURÁNY BELA
VERSEI / DANCSÓ JENŐ: HE-
LYESRÁSUNK PROBLÉMÁI /
OSZKAR DAVIČO: SZERBIA /
FEHER FERENC: JESZENYIN
VERSEI / GÁL LÁSZLÓ: ISTÁL-
LÓ-EMBEREK / GELLÉR TI-
BOR: A CSONTMALOM RE-
GÉNYE / GULYÁS JÓZSEF:
MINDEGY, BÁRMERRE ME-
GYEK / D. JUHÁSZ ZSUZSA:
A MELLEKSZEREPLŐ / KONCZ
ISTVÁN: A KÜLTŐ DOLGA /
KOPECZKY LÁSZLÓ: SAN-
DOR BEHOZOTT EGY TROM-
BITÁT / MAJOR NÁNDOR:
KISPOLGÁROK VILÁGA /
SAFFER PÁL: CSENDES BE-
SZÉLGETÉS EGY FÉSTŐ MŰ-
TERMÉBEN / BENO ZUPAN-
CIC: E L B E S Z É L É S

Ács
József
szövegrajza

Sorompó

Majtényi Mihály

A sorompó lámpája, mint árva szentjánosbogár fénye, úgy nézett szembe az országúttal. A tilalomfa keretszbeállt alatta — elvarázsolt gémeskút, amit nyilván játékos szellemek hurcoltak ide az országút szélére. Szomjasan kinyúlt az ostorfája a ház elé, láncban végződött, keményen fogta a rudat a lánc; élő csak gyalogosan surranhatott be éjszaka ezen az úton a városba. A szekér, az bizony kintrekedt a rúd tulsó felén. Ilyenkor kísértetiesen zengett a sötétben a kiáltás, a kocsi-soké:

— Hé, hahó!

Megvérezte az éjszaka csöndjét a kiáltás, míg lámpás nem gyúlt a házban odabent.

Valahol az idő mélyén mécesst gyújtottak ilyenkor, apám a vámos fegyvert fogott és úgy indult az ajtónak. Keményen kivágta az ajtószárnyat és úgy kiáltott az éjszakába:

— Kifélék kendtek hé?

Mert kocsi állt a sorompó előtt, utat keresett a város felé. Éjfél körül csak ritkán járhat kocsi igaz szándékban — ez volt a kor parancsában — azért állt fegyver alatt az apám. Gyilkos gonoszok is megkísérelhetik ilyenkor, rablók a szomszéd falvakból netán kinyújtani kezüket a város

felé... Persze az derült ki legtöbbször, hogy rémlátás az egész, csak a szentmihályi uradalom hozta be borát szüret idején a városi pincébe.

Sokat hallottam én is a kiáltásokat, a káromkodó kocsisok ostoressapkodását a későbbi években, ahogy éjszaka felharsantak az ablak alatt:

— Nem húz a szürke, az istenit!

Hallgattam félálomban bódultan a zajtól, a szembecsapódó lámpafénytől — akkor már villany égett a házban. És zörgött a sok szekér eszeveszetten, ment a város felé. Nem is figyeltem a zűrzavarban, mit is mondott apám a kocsis szavára.

— Éjtél van — így jött vissza apám, nagykabátban. Anya meg csitított bennünket, simogató szóval: aludjatok gyerekek!

Ott kigyózott az út nappal villogó felhérégekben, amikor rátűzött a nap. És ahol összeszűkült, mint valami cövek úgy állt a házunk; őrizte az utat és a sorompót. Nappal az ég felé fordult vidám ostorfája és a nyitott sorompó valósággal hívogatta a szekereket: gyertek csak mind! Zöld meg piros cédulákat osztogatott az apám a vidéki szekeresek között, ezt oda-tűzték a kalapjuk mellé vagy a lócsvasához, úgy indultak aztán felpántlikázva a papirokkaival a piac felé. A fatányérokba rézkrajcár hullott, volt néha csillogó hatos is köztük, a pénzt aztán külön ládába öntötték. Vasveretű láda volt ez és angyalos forint is jutott beléje. »Ez a város pénze« — hallottam sokszor és úgy hangzott mint egy rejtelem, a sok közül, ami az életet zavartta, homályossá és élvezhetetlenné tette. A város, az ugye mind az a sok utca a templom árnyékában, az a város... mégis ez a sok pénz a fatányérokban mind a városé... de mi is az a város? Nem tudtam a titkot és testvéreim sem tudták, pedig azok között olyan is volt, aki már tudott bánni a fegyverrel. Legalább is azt állította.

Napközben megostromoltuk a köhidat, amelyik az árkon vitt át és amelyet mindig védeni kellett valakinek. És sokat sírtam, ha kizártak a játékból a nagyobbak. Fájt a ködobás is, de ez még jobban és panaszra mentem anyámhoz. Ha most kezemmel az arcomhoz nyúlok, ki tudnám még tapogatni a könnyek útját, pontosan ahol végigszántottak arcomon... hová lettek a könnyek és hová lett az a sok perc, a garmada sok óra és végtelen esztendő? Hogy nem maradt más belőlük csak az a néhány szarkaláb a szemem alatt és szívemben az emlékezés.

Az országotat álmaimmal népesítettem be, ahogy jött a végeláthatatlan messzeségből. Itt járt Kacor király minden éjszaka, tisztán hallottam lépéseit, csizmás lába alatt, ahogy megcsikordult az útszéli kavics. Később átalakultak a mesék, de az út sohasem volt néptelen. Fejszék gyilkosok vonultak el az ablak alatt és olyan rémes volt a lihegésük! Egy nap eltűnt a csillagos bicska a konyhából: ott találták meg az ágyamban, odahurcoltam minden éjjel fegyvernek, ha jönnek. Ó rémület órái, holdfényes éjszakák csak ti tudjátok, hány titok leskelődik az ablak alatt gyermekkoromban, amikor az árnyak a szívverést is elállítják.

Később felolvadt minden a köznapiságban, az árnyak elszürkültek és elhalványodtak, a titkok száma egyre fogyott, nem maradt semmi csak az út a végtelenből. A szomszéd faluból jött és a város felé vitt, macskaköves egyetlen folytatással.

T ompa dobpergéssel jött a halott a város felől. Azaz hogy: dehogyan jött, nem tud a halott járni! Hozták. Harmadosztályú batáron, barna koporsóban, de muzsikával és parádésan.

Most már a halál volt az egyetlen rejtelem; az meg is maradt annak. De nem ez a katonahalál a háborúban, ezzel mindennap találkoztam, néha többször is napjában itt a sorompó szélén. Itt, ennél az élet győzött, mert visszajövet a gyászmenet népei — néhány öregasszony és a sok gyerek,

Acs József szövegrajza

akik a halottat kísérték — vidáman baktattak, hiszen a katonabanda örömteli indulókkal örvendeztette a szívet. És szétoszlatta azt a kevés bűbáratot, amit pár percig is az ismeretlen katona halott emlékének szenteltek.

Az a másik halál volt a rejtelem, az amelyik közülük vitt el néha valakit. A pajtást, aki nekivágódott kerékpárjával az országútnak — ez szombaton történt — és kedden már vitték is a temetőbe, mert meghalt szegény tudógyulladásban. Nagyanyám halála, igen, az volt a rejtelem. (Nagyanyámnál volt a legjobb kávé és jól emlékszem, azt kérdeztem halálakor jóadag önzéssel: hogyan, hát ilyen kávé most már nem kapok soha többé?)

— Mindenki meghal — dünnyögte apám néha és tekintete belekémlelt a fehér út végtelenségébe, mintha a maga koporsóját keresné valahol. Mindenki meghal, igen ez az egyszerű nagy igazság... Így az beszél, aki a sorompót őrzi és a sorompó mellett el kell vonulni mindenfélekezeti halottnak (zsidókat és reformátusokat kivéve, mert azokat más uton vitték a temetőbe a mi városunkban.)

— A halott már nem fizet kapupénzt — ezt is sokszor hallottam, és jólesett, hogy a halál nem mindig jelent sírást, fekete gyászdrapériát, harangszót és semmibehullást. Lám apám is, hogy beszél róla, kicsit tréfásan, mint valami rosszról, ami megvan — nem lehet kikerülni — de mégsem jelenti a világ végét, legfeljebb neked. Változtatni úgysem lehet a dologon. A halál lehet beszéd tárgy, ezt tanultam meg ott a sorompó mellett, kedélyes közbeszólás is lehet. Vagy felelet például arra a kérésre, amelyet nagynéném, a finnyáskodó asszony intézett hozzánk (díjnak az ura a város házán s olyan jól állt neki a finnyáskodás a vámoslakban).

— Nem féltek lelkem a sok halottól itt a temető közelében?

Félteni? Apám úgy mosolygott, mint aki még ezt a szót is megbocsátja neki. — A Csonka Gusztit kérdezd meg Regina, hát az fél tőle? És ez

pompás válasz volt, elnémított mindent, elejét vette a dolgok komoly-ságának és lerombolta a kérdésben lakozó rémületet.

Nevezett Csonka Guszti ugyanis sirásos volt, hát az csak igazán nem fél a halottól!

Erre járt minden vasárnap, ünneplőben vonult el a sorompó alatt, a kocsmá felé indult kuglizni. Hát szóval ez az ember a hétpecsés titok őre? — vil ant fel bennem. De már nem féltém a haláltól, csak arra voltam kíváncsi, ha ő találna meghalni, ugyan ki ásná meg az ő sírját?

Hogy Guszti bácsi sírját ki ássa meg? Hát a fia alighanem, a Lojzi! Az a szóke nyakigláb, pattanásos gyerek. Bizonyára ő folytatja majd apja iparát. Bár ez lehet kétséges is, mint ahogy kétséges az is, hogy apám helyett én húzom majd a sorompóláncot.

— Nem úgy van az, mint a hónapoknál, hogy január után február jön... vagy mint a számoknál, hogy huszonnégy után huszonöt következik... hanem inkább így mint a kártyában. Hogy filkóra disznót kapsz!

Apám mondta: lázadó lehetett vagy efféle. Ki akarta nevetni nyilván a sorsot, amely őt, a tanult iparost ide száműzte a sorompólánc mellé (Nem ment az az ipar sehogy, s ami biztos ugye?) De azért sóhajtvá emlegette mindig régi szerszámaikat.

Am engem nagyobb do'ogra tartogatott. S kézenfogva elvezetett a gimnáziumba. Az országút pedig szomorúan nézett rám ezekben az években, mintha mondaná: hát itt hagysz, mi? Beljebb kerülsz a városba innen az én közelemből?

— Ezt állami csec fogja táplálni — hallottam sokszor magam körül.

Valami szőnyeges városi lakás felé vitt az élet, állami állásba, városi lakásba, ahogy tanult emberhez illik, városi lakásba, ahová nem jár be a hereillat nyár idején, inkább naftalinszag van; városi lakásba, ahol nem cipel a mezei tücsök, legfeljebb valami elkorcsosult, falbamenekült rokonságát megtagadó városi társa....

Fekete varjak gubbasztottak az országúton kétoldalt, amikor neki-indultam annak a nagy útnak. 1918 — ezt írta a naptár.

Tél eleje volt, ilyenkor a varjú telhetetlen, kiszemtelenkedik az ember közelébe is.

Kis táská van az oldalamon: nem megyek messzire csak ide vagy harminc kilométerre nénémekhez... kis rokonlátogatóba, meg arra, hogy figyelmeztessem őket: erősen fogytán már a lisztünk.

Kicsit olyan sírásféle volt a torkomon és hátra néztem a vámkapura: lám az új vámos nemigen nézi a regulát. Alig szűrki, de már nyitva a kapu. Pedig benne van a szabályzatban, améy ott függ mindjárt az autó mellett: »A vámkapu Szent Mihály napjától Szent György napjáig, vagyis szeptember 29 és április 24 között este hat órától reggel öt óráig zárva tartandó« Persze az új vámos el sem tudja olvasni a szabályzatot, hiszen nem az ő nyelvén írták, aztán meg úgy lehet a hurcolkodásban le is szakadt a falról. Vagy talán azt is átfordították már, a szabályzatot? Bizonyára, gondoltam, hisz szabályzat nélkül nem létezhet vámkapu!

Nyilván egész éjjel nyitvatart az új vámos, szabályzattal vagy szabályzat nélkül, most már mindegy. Apámnak is így kellett volna tennie novemberben. Mert novemberben egyszerre furcsa dolgok történtek: elmaradtak a csukaszürke menetoszlopok és sokáig senki sem jött az úton. Senki nem jött, csak környékbe'i népek kezdtek betódulni a kapun, jöttek még puskával is a vállukon hetipiackor. »Nincs már kapupénz, nincs már város, hallod, nyisd ki a kaput.« Ezt mondták és apám dehogy vette elő rozsdás forgópisztolyát — ezeknél jófajta Mannlicher volt és azt mutogatták nevet-

gélve. »Mi nem vagyunk rossz emberek, te sem vagy az vámos, de meglovunk téged, ha nem engedelmeskedsz. Most már csak mi vagyunk, a nép!«

Apán be enézett a szemükbe és észébejutott, hogy az éjszaka menekülve vágatott erre a szomszédfalú jegyzője. Felhúzta a kaput és nem kérte tovább a vámpénzt.

S a hónap végén bevonultak a sárgaruhás szerb katonák. És testvéreik örültek, szívből örültek a szabadságuknak. Mi is örültünk, hogy vége a háborúnak. Ennek együtt örültünk, szívből.

Mentem az úton, szaporán lépkedtem elgondolkodva mindazon, ami történt. Kenyérre kevés jutott mostanában, a vámházban más ült, va'ami nagybajúszú szerb ember sárga katonaruhában. Jószívú ember volt, velünk lakott egy darabig, amíg kiskocsiban meg nem hozta a családját. Sok gyerek, akárcsak mi. Akkor sűrűn pislogva így szólt apámhoz az új vámos:

— Na most már menjete, már nem férünk, kicsi a ház. Menjete a város felé, ott majd csak lesz úgy-ahogy.

Igen, körülbelül ezt mondta, még ide is adta kicsi szekerét, amelybe sovány ló volt belefogva, ideadta a hurcolkodáshoz. Hát mentünk. Nagynénéméknél húzódtunk meg, még szerencse, hogy ez is jutott, mert sokan voltak akkor, akik ponyva alatt az utcán őrizték szegénységüket. Apám elővette a régi szerszámosládáját... s beteljesült im, amire mindig hencgeve hivatkozott: ha minden kötél szakad, ott az iparom! Hát most elszakadt a kötél, elővehette.

Azért mentem hát vendégségbe módosabb nénémhez, figyelmeztetni őket, hogy fogytán a liszt.

Vagy fé'úton lépkedtem, déltájban, amikor lovaskatonák vágattak szemben velem, és rámkiáltottak. Megálltam, mint a cövek vigyázban, ahogy azt a tornaórán tanultam. Szépen állhattam feszesen, mert tetszett nekik, még nevettek is felém.

— Írást — mutatott az egyik.

Értettem mit akar, nyúlok a zsebembe és előveszem az írást. A hatiskolás bizonyítványt. Szépen rendesen össze volt hajtva, pecsét is volt rajta. Nézi a katona, csóválja a fejét.

— Nem jó az írásod, öcskös — mondja.

— Már, hogy ez? Itt adták a gimnáziumban... Nem hamis!

Tetszett nekik, hogy szépen beszé'em a nyelvüket, de azért vitatkoztak.

Nem azért... hanem onnan kell írás a városházáról.

Vonogattam a vállam: Olyan nekem nincs! Aztán hozzátettem: én még csak gyerek vagyok, diákgyerek!

A kudoztam aztán a katonákkal, mondom én csak a nénémhez megyek Pakulára, nem vagyok rosszjاراتú. Mutatom, hogy kevés a kenyér otthon, liszt kellene. Meg mondom is.

Na erre intettek: eredj!

Sokáig néztem utánuk. Olyanok mint apám volt vámos korában, küldi őket a szabályzat. Amelyik minden időben ott örködik a világ dolgai felett.

De azért szemrehányással néztem a bizonyítványt a kezemben. Hát nem vagy jó írás, te? A fekete varjak gúnyosan pislogtak rám kéto'dalt.

Még most is annyi sok év után mosolyogva gondolok rá, hogyan vonultam be Pakulára.

Öreg este volt már, amikor elértem a falú szélét. Ahol kétfelé válik az országút, — hiszen tudják, ha jártak arra —, pár szál virágot ott szedtem mindig nagyvakációban a nénémnek, ha jöttem az erdő felől... Most azonban nem volt virág sehol, másfajta virággal találkoztam az országút szélén: tűzvirággal. Máglyatűzzel. Mert tábortűz mellett néhány

puskás ember ült az útszéli kereszt tövében a koratéli alkonyatban. De nem sárga ruhában, csak a régi csukaszürkében. Sapkarózsájuk helyén kokárda volt, piros-kék-fehér. Pipázgatva heverték a fűben.

— Sztoj — mondta valaki és úgy akart szólni, hogy nagyon ijesztő legyen. Megálltam megint, mint a cövek. Sötét volt már és az árnyam felnőtt, olyan hosszúra nyúlt, hogy én is büszke lettem: felnőttnék néznek! Pedig alig jártam a tizenötödikben. De ott táncolt a puska az orrom előtt, letagadhatatlanul hirdetve felnőtt voltomat.

Csak álltam egy darabig, amíg a puskás ember — szerbül persze — faggatni nem kezdett.

— Honnét jössz?

Mondom: csak innen a városból. Mire a puskás ember hangosan tolmácsolta a kereszt felé:

— A városból jön.

Kicsit tánakodtak a tűz körül ülő katonák. És jött vissza a hang:

— Nem lehet, menjen vissza!

Hát hiszen értettem, kétszer is mondták. Előbb a tűz körül ülők, aztán meg az a puskával, aki megismételte. Elég érthetően adták tudtomra, hogy nem mehetek be este Pakulára. Csak azt nem értettem miért? Alkudozni kezdtem ezekkel is:

— Bácsi kérem, én még csak gyerek vagyok!

Nehezemre esik leleplezni magamat, feláldozni a nagy büszkeségemet, hogy embernek, felnőttnék néztek, puskát dugtak az orrom alá. De ha bajba jut az ember, elfelejti büszkeségét. Kivágtam hát azt is szorultságomban.

— Van ám írásom itt ni, nézze!

A puskás megint a kereszt felé küldte hangos üzenetét.

— Azt mondja van írása.

— Akkor jöhet!

Most már előreléptem. Keményen mentem a tábortűz felé, a bajúszos emberek összedugták a fejüket és nézik az írásomat. — Iskolás ez — mondja az egyik. Gimnáziumot jár. És olvassák a páterek bizonyítványát.

A puskák mind lábhoz esnek vissza — hiszen csak iskolás. Betűzik a papírt — észreveszem az egyik szépen olvassa a magyar betűt — végigolvassa szépen: Latin nyelv elégséges, számtanból jó... még a raizot is olvassák. A magaviseletnél, ahogy tolmácsolja egyikük, mintha bólostatnának is fejükkel. Így, így. Így szép az, ne legyen a gyerek olyan gyilkos gézengúz, ne járjon a nagyerdőre fészket szedni iskola mellé, ne verje be az ablakokat az utca-hosszú során. Bólogattak a fejükkel, főleg mikor a főkatona — olyan tanítóformájú ember azt is lefordította nekik szépen, hogy felsőbb osztályba léphet. Megnézték a pecsétet is az aláírásokat, hogy s. k.

— Jó írás? — kérdeztem — mert ficánkolni kezdett bennem az ördög.

— Jó írás, derék írás.

Nem tudom mi hathatta úgy meg, talán az ígéret, hogy magasabb osztályba is léphetek. Ki lát egy ilyen főkatona lelkébe?

— Most már mehetek? — kérdezem. És lesek a házak felé.... a pallón túl mintha világosságot látnék nénémék házának ablakában.....

Biztosra vettem, hogy azt mondják: na csak előre, eredj. De nem ez történt. Azt mondta a főkatona:

— Majd csak reggel!

— Miért?

— Mert ez a parancs!

Szóval a szabályzat, persze! De most már nem félek kicsit se. Leülök a tűz mellé és nyitom a táskámat. Azelőtt iskoláskönyveket hordtam benne.

Acs József szövegrajza

most elemózsiára szolgál. Anyám pakolt bele ezt-azt.

Nézik a katonák, hogy fogyasztom a hazait. Én meg oldalt pislogok a nénémék háza felé... rab vagyok, gondolom. Reggelig.

Odajön az egyik katona és rummal kínál. Jót tesz, melegít. Torkomra megy az ital, köhögök, mire hátbautógetnek.

— Gyerek ez! Kihez jöttél, te?

— Nénémhez — mondom. Andruskóékhoz.

Jelentkezik egy hang:

— Hisz ez a városi vámos fia!

Talán az jár a fejükben: szigorú ember volt a vámos. Éjszaka nem szívesen nyitott kaput, morgott is ránk, a cédula árát is szigorúan behajtotta... talán ezt gondolják. De lehet, hogy nem is.

— Maguk miféle katonák — kérdezem.

— Mink a szerb nemzeti gárda vagyunk!

— Azért, mert az igazi katonáknak sárga a ruhájuk.

— Mink csak a falut vigyázzuk. Mink csak olyan idevaló katonák vagyunk!

Nótáztak aztán a katonák, engem is nótaszó mellett nyomott el az álom ott a kis pajtában, ahová beengedtek. Kabátomra dőlve aludtam, ők meg betakargattak köpenyükkel.

Hallom a nótájukat sokáig félálomban. Szerbül dalolnak, ismerem a nótájuk muzsikáját, fülemben van még gyermekkorom óta. Megy a legénység az utcán, vonul, jönnek a sarokról, ahol találkoztak... és állni szólnak egymáshoz. Kinek öröm van a szívében, kinek bánat és aszerint fújja. Ki meg csak úgy közömbösen lépeget.

Sokszor láttam esti vonulásukat, s mint kisgyerek ijedten lapultam a falhoz, ha jöttek. Mert ők nem igen tértek ki még a csendőrnek se! Hiszen törvényes dolog nótázni utcahosszat mife'énk! Jönnek a lányoktól és dalolnak egy kicsit. Rákezdí az egyik, rövid verset dalol magas hangon, a többi meg lassan követi kórusban utána...

Ismertem én ezeket a nótákat gyermekkoromból még... csak amíg

a háború járta, talán azóta nem hallottam. Akkor tán nem daloltak ezek a legények? Most nyilván visszajött a nótájuk.....

Reggel ráznak fel: — Kelj már, késő van, de nehezen ébredesz.

Fent volt már a nap, igaz kissé sápadtan valahol az ég alján.

— Gyerünk a jegyző elébe! Aztán majd onnan mehetsz a nénédhez!

Rendbeszedem magam én is. Szörnyen tetszik nekem ez az egész... Az egyik öreg veszi a puskáját, aztán tiszteleg a főkatonának.

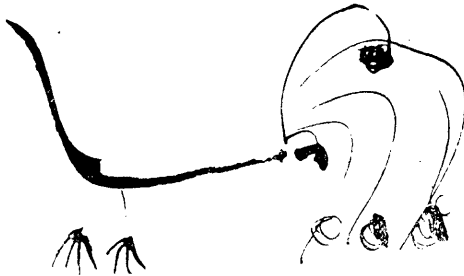
— Hát csak előbb a jegyző elé Mító, aztán mehet a gyerek a rokonához... te is otthon maradhatsz.

A kísérem elindult, én meg utána. A saroknál letér az öreg.

— Hé — kiáltok — nem jó az irány, nem arra van a községháza!

— Elhallgass, te számár — mordult rám — hát csak nem viszem oda a kóterba a szomszéd fiát! Előbb tisztálgodj meg, beszélgetsetek; ráérsz délelőtt is a jegyző elé állni!

A varjak meg károgtak odafent a magasban: kár, hogy számár ez a gyerek bár hatosztályos, Biz ő nem tudja még, hogy most lezárult egy kor-szak sorompója! Igaz viszont, hogy más sorompók nyíltak meg és csukódtak le ismét másfelé.... de ez már nem tartozik a varjakra, nem igaz?

Jóság

Szrbo Ivanovszki

Gyerünk, öljük meg magunkban a farkast,
vájjuk ki a ravasz rókaszemeket,
törjük le a bikaszarvakat,
és ne játsszuk többé a férfit, nőt, gyereket;
csak emberek legyünk.
Így nővünk lassan magasabbra,
a nyárfák fölé, hacsak egy fejjel is.
Aztán, ha kell, a kavicsok jóságát is fölszedegeltük,
hisz a jóságon kívül mi marad utánunk?
Az ég, a jóság széles ege,
a tó, a jóság kéklő tava,
a hegy, a jóság magas hegye.

Szrbo Ivanovszki

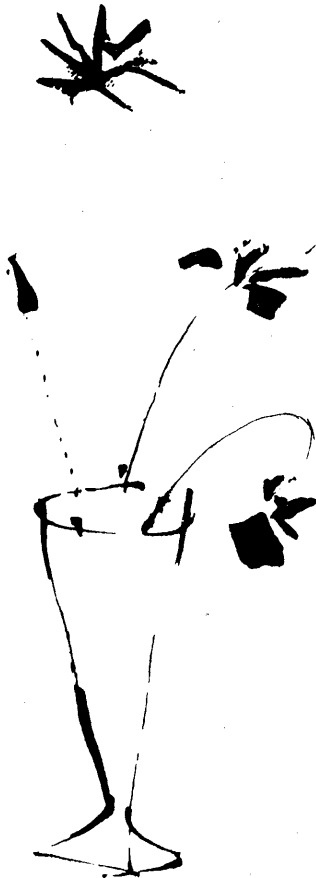
Beszédes nyomot, mély nyomot kell hagyni
valami tárgyon, hogy megbocszulju ezt a néma várást,
hogy megőrizzen a maradandóságnak.
Mély nyomot kell hagyni
búcsúsónak
s egy kicsit figyelmeztetőnek,

mert olykor eltorzul az ember arca
s felívólt, mint a farkas
a semmibe meredve.

Nyomot kell vésni,
nyomot kell vájni,
nyomot kell hagyni
valaki szemében vagy egy csillag didergő bőrén,
egy hegytetőn, egy folyófenéken,
hogy szóltanul is örökösen valljon.

Szrbo Ivanovszki

Ne hajolj meg a bánat előtt. Mint a
némán magasodó hegy az est érkezését,
fogadd emelt fővel. A kitörni mindig kész
sikolyt is keményen fojtsd magadba.

És messzire vidd el fájdalmadat. Temesd el
egy mély forrásba, valaki szembogarába
és nárd, hogy tüzes penge
hajtson belőle.

Így...
Vagy nyújtózz el a parki padon,
gondolj valami semmiségre
és bámulj hosszan az ágak között
himbálózó holdra.

Pap József fordítása

Találkoztam a hőssel

Gál László

Zöldi János hentes volt és mészáros. A Gát-utcában volt az üzlete, néhány lépésnyire attól a háztól, amelybe József Attilaék laktak. De hát ki tudott akkor József Attiláról?

Négy lánya volt a Jani bácsinak. Hilda egy kicsit bolondos, a szülők ugyanis első unokatestvérek voltak és azt mondják, az ilyen házasságokban nem ritka az ütődött gyerek. A Mancinak Mayer Géza udvarolt és egyszer Mancsi eltűnt, a mama azt mondta, hogy a járványkórházba vitték. Később Géza feleségül vette, a gyerek már két éves volt akkor.

Ilonkát én szerettem, ő azonban egy kopasz szappangyárost szeretett. A hirdetőoszlopkokról sokszor letéptem a szappangyár plakátjait, de ez sem segített, pedig Ilonka nagyon szép lány volt. Ablakaik a ferencvárosi vásártérre néztek, én meg néha órákon át futottam körbe-körbe a vásártéren. Atléta akartam lenni, világhírű futóbajnok, mert szappangyáros nem lehet mindenkiből. Sokan a szappanfogyasztással mérik egy-egy ország kultúráját. Jenő — így hívták a szappangyárost — igen sok szappant adott el, de nem hiszem, hogy az akkori Magyarország kultúrfoka valami nagyon magas lett volna. 1923-at írtunk akkor.

Bulgáriában a tiszték megölték Sztambulinszki miniszterelnököt. Előbb eltávolították a kormány éléről, utána — így írták az újságok — a volt miniszterelnök szökést kísérelt meg és szökés közben lelőtték. Ezt ismertük, ezt a szökési kísérletet, ilyesmi gyakran előfordult nálunk is, Magyarországon. Később Németországban és Olaszországban is így öldösték a kommunistákat és a szocialistákat — sokszor békés polgárokat is — »szökés közben«. Ezt a siófokiaktól meg az orgoványiaktól tanulták, a Prónaytól, az Ostenburgtól, a Héjjas Ivántól.

Őszintén szólva engem akkor nem érdekelt Sztambulinszki sorsa, éppen csak, hogy elolvastam az újságokban a híreket. Ilonka érdekelt és az, hogy összevesztem a szappangyárossal. Inflációs idők voltak, napról-napra esett a pénz értéke, s vele zuhant sok minden más, addig szilárdnak hitt valuta — mint a meggyőződés például, vagy a hit, a becsület, az értelem. Inflációs emberek voltunk valamennyien. nem is értem, hogy

bírtunk ki egymásután annyi csalódást. Háborúvesztés, bukott forradalom, fehér terror és Ilonka, aki a szappangyárost szerette. Jenő, a gyáros, és én párbajt vívtunk a Lovas-vivóteremben, nem tudom, melyikünk félt jobban. Aztán összecsőkolóztunk az Erdélyi borozóban és Jenő a WC-ben fehér gézt kötözött a karjára és úgy ment el Ilonkához, aki zokogva ölte keblére a hőst.

Eppen akkor Bulgáriában hősokeket gyilkoltak a király megvadult tisztjei. Az egyik határmenti kis falu szélén tíz fiatal legény állt az árok mellett. Az árkot ők ásták, muszáj volt. Es véres volt az arcuk és a testük is. Kegyetlenül összeverték őket. Aztán megszólaltak a gépfegyverek és a tíz riatal legény behullt az árokba. Szökés közben elpusztult néhány kommunista — ezt írták később a lapok.

Az egyik nem pusztult el. Csak megsebesült és ott hevert az árokban, a halott bajtársak között másnap reggelig. Akkor arra jött egy kisfiú, a faluból és a sebesült megszólította. A kisfiú hazasietett és éjszaka emberek jöttek a faluból, barátok, elvtársak. A legényt elvitték a jugoszláv határra, onnan valahogy átvergődött ide, mihozzánk. Nem tudom, hogyan történt, de nem adták vissza Bulgáriának, igaz, nem is kereste senki, halottnak könyvelték. Itt előbb internálták, azután kiengedték, idekerült valahogy Noviszádra, apró állásokban tengődött, aztán megnősült és ketten nyomorogtak tovább. A megszállás alatt hagyták nyomorogni. Bolgár volt és a magyar fasiszták szerették a bolgár fasisztákat. Anghanem őt is fasisztának könyvelték, mert sokan hittek akkor abban, hogy ha valaki olasz, akkor fasiszta, ha német akkor náci. Meg aztán olyan icipici állásokra ne hoztak senkit az anyaországból, csak tábornokokat, gyárosokat, nagykereskedőket és csendőröket.

A felszabadulás után összetalálkoztunk egy kis társaságban, de én nem tudtam, hogy ő kicsoda, nem is kérdeztem. Bolgár, annyit tudtam, egy kicsit beszél magyarul, a felesége magyar asszony, és azt is tudtam róla, hogy nagyon rossz kártyajátékos.

Mert kártyáztunk, hetenként egyszer, nagyon kicsiben persze, de annál nagyobb szenvedéllyel. Csapkodtuk az asztait és nagyokat kiáltoztunk. Ha én azt mondtam, hogy tök az adut, ő nevetve ismételte, hogy »tek«, mert az »ő« betűt nem tudta kimondani. és zeld volt a zöld is, de a makkot és a pirosat ő is tudta, abban nem volt hiba. Csak játszani nem tudott és mindig megbukott őt és fél ütésre, mert feltétlenül gábliba került, nem volt eset rá, hogy a hatodik ütést megszerezze.

Izmos, fekete ember volt, szívesen nevetett és néha elfelejtette, hogy kártya van a kezében, csak úgy belenézett a semmibe és mi hiába vártuk, hogy kijátssza a lapot. Olyankor nagyon haragudtunk rá, mert kicsiben játszottunk, ez igaz, de nagyon lelkesen és nekem különben is az a véleményem, hogy ha valaki kártyázik, akkor teljes szívvel csinálja. Altalában mindent teljes szívvel csináljon. Ha dolgozik, akkor azt, ha sakkozik, akkor a sakkot. Én szeretek versenyezni és minden verseny, a munka is, de a kártya is. Ha az utcán megyek, igyekszem utolérni és elhagyni az előttem járókat. Még célt is tűzök magam elé, hogy a sarkig például, el kell hagynom azt az embert, akinek most tíz méter az előnye. Őt, mint kártyást nem szerettem, mert sokszor nem figyelt, valahogy nem volt fontos neki, még mondta is, hogy mindegy, ki nyeri azt a tíz. vagy húsz dinárt, mert többet minálunk nem lehetett nyerni vagy veszteni. Nem akarta megérteni, hogy nekem sem a tíz dinár a fontos, hanem az, hogy én nyerjek. Eppen én és ne ő, vagy Atyimovics barátunk, a harmadik. Nem akarta megérteni, hogy a siker a fontos és én nem tudtam róla, hogy ő már meghalt egyszer, és aztán feltámadt, és azt sem tudtam, hogy a neve rajta van egy táblán, amelyen hősök nevei vannak és a tábla

alá virágot visznek valahol csillogó szemű gyerekek és könnyes szemű felnőttek. Ezt ő sohasem mondta, csak mosolygott, amikor én nagy lendülettel az asztalra dobtam a tők dísznöt és az ő furcsa magyarságával még biztatott is, hogy »tek« és még egyszer »tek«.

Gyerekkorom óta szeretem a hősöket. Robinson volt az első ideálom, mert ő legyőzte az egyedülétet. Aztán a büsképű lovag, Don Quijote, aki még a szelmalmoktól sem ijedt meg, pedig mi mennyi hiábavaló harcot vivünk a rettenetes szelmalmokkal. Később beeszerettem a híres Casanova lovagba, aki viszont az asszonyokat győzte le, ők pedig, az asszonyok, a mi örök ellenségeink.

Amikor valamennyire tisztuini kezdett az eszem, más hősöket kerestem és találtam. Hányszor álmodom meg most is magamat valakinek, aki győz. Ironak is, rutballistának is, politikusnak is, tudósnek is, felfedezőnek is.

Valamikor, diákkoromban, napokon át jártunk egyes kávéházablakok előtt, mert mögöttük valaki ült és mi látni akartuk, hogyan ül, mit eszik, hogyan csinálja.

Eveken át, hetenként egyszer, szembeültem egy emberrel, akit agyonlőttek, mert ember volt; aki feltámadt, mert élni akart; aki országos gonocokat hordott a homlokára mögött — és én mindezt nem láttam és nem éreztem. Sokszor leszidtam, mert hiába jeleztem, hogy piros színnel indítson, az nincs nekem és a harmadik partner elbukja a betlét. Vagy, mert tőkig licitáltam és ő mégis makkal indult. Akkor úgy éreztem, hogy aki ilyen rosszul játszik, értéktelen ember. Minek is él a világon olyan, aki makkot hoz, amikor tőköt kellene? Gyűlöltem néha, mert ismét me kell, szenvedélyesen csinálom mindent. Ő tudta ezt és nevetett rajtam. A játék urán én is nevettem, de közben ölni tudtam volna. Ő ezt is tudta, de már látott igazi gyilkosokat is, engem nem vett komolyan.

Furcsa idők voltak. Ő még mindig nem mehetett haza, és én nem is tudtam róla, hogy belül egy kis faluért, egy másik országért sajog a szíve. Egy faluért, amelynek utcáin játszott valamikor és egy országért, amelyért majdnem meghalt valamikor. A mi korunkban — ő idősebb nálam — minden olyan szép, ami régen történt. Olyan szépek azok az apró parasztházak a szülőfalumban... Lakni talán már nem tudnék bennük, de siratni tudom őket. Anyám egy ilyen apró parasztházban volt fiatal. És ő is erre gondolhatott, anyjára, aki abban a kicsi bolgár faluban volt fiatal.

És most visszament a hazájába az én kártyapartnerem és csak levelek hoznak hírt róla és újságok.

Igen, újságok, mert az újságok első oldalára került: a mi hősünk, ezt írják róla és zenével várják mindenütt és láttam a képen a tábla alatt, amelyen rajta van a neve és miniszterek fogadták és kitüntetést kapott és most már ott marad a hazájában.

Egy levelében azt írja, hogy minden szép most már, minden nagyon jó, csak most már sose lesz többé »tek« az adut és én sose fogom szidni őt többé, és ez egy kicsit hiányzik neki.

Én meg nagyon szégyellem magam. A hős, akit egész életemben kerestem, ott ült velem szemben éveken át és mosolyogva nézte a tíz lap felett, hogy nekem ez mennyire fontos, ez a papirosarc, ez a tíz dináros győzelem.

A napokban, ketten, itt maradt játszótársak, szemben ültünk egymással és kártya volt a kezünkben.

— Tek! — mondtam én akaratlanul és akkor egymásra néztünk és letettük a kártyát az asztalra. Hallgattunk, sokáig hallgattunk.

Es nem tolytattuk a játékot.

Leonyid Ivánovics Drozdov cserben hagyja a főltalálót

RÉSZLET A NEMCSAK KENYÉRREL
ÉL AZ EMBER CIMU REGÉNYBŐL

Vlagyimír Dugyincev

Három óra múlva Leonyid Ivánovics kilépett a házból, hóna alatt nagy bőr irattáska. A ház előtt szürkészöld gépkocsi várt rá. Beült Glaszkov a fiatal sofőr mellé és összevonta szemöldökét — mindjárt teljesen más ember lett. Miután néhányszor bekanyarodtak a házak között, a sofőr egy nagyablakos, kétemeletes ház főbejárata előtt megállította a kocsit. Leonyid Ivánovics ugyanolyan mogorván fölment a bejárata előtti lépcsőkön, belökte az üvegajtót, azután végigcsoszogott a lépcsőkön és a folvósón. Útközben fejbiccentéssel viszonzta a köszöntéseket. Mindenki tudta, hogy az igazgató visszaérkezett az útról, néhány ember már ott ült a váróteremben. Leonyid Ivánovics bement a tágas és magas dolgozószobájába. Zöldes-sárga szőnyeg borította, rajta keresztben keskeny, zöld szőnyegvédő. Mindjárt utána belépett a titkárnő, mérsékelten kifestve, szűk szoknyában és áttetsző fehér blúzban.

— Ki vár ott kint? — kérdezte Leonyid Ivánovics, símogatva haját a halántékán és meg-megérintve jókora tar koponyáját.

— Az a főltaláló. A csatornacsövekkel kapcsolatban.

— Igen, igen. Emlékszem rá. Hadd várjon. Küldje ide Ganicsevet és Szamszonovot.

A titkárnő eltávozott, Leonyid Ivánovics pedig nagy asztala mögé lépett. Asztalán fekete vasból öntött és hetmáni jelképekkel díszített írószerek csillogtak. Két atamán-pálca, egy vaskos pecsétnyomó és egy buncsuk* is ékeskedett rajta. Volt itt még néhány nagyjelentőségű és masszív tárgy is.

* Lófarkas nyél, a hetmáni uralom jelképe. — A ford. megj.

Leonyid Ivánovics az asztal mögé lépett, beleült a karosszékekbe, válla közé húzta a fejét, majd két kezét egy nagy ökölbe kulcsolva, lassan, várakozva leeresztette a zöld posztóra. Aztán eszébe ötlött valami, és hirtelen helyzetet változtatott, fővette a telefonkagylót, megbillentette az írógéphez hasonló készülék kapcsolóját, s álmos hangon beszélni kezdett azzal az osztállyal, amelyben igen rosszul működött a negyedik telefonkészülék. Ebben a pillanatban lépett be Ganicsev a kombinátus tömérnöke és Szamszonov, a partiroda titkara. Ganicsev roppant magas termetű és kövér, gondosan borotvált ember volt. Sötétkék ruhájában címetszínű vizálló vászonba készült munkászubbonyt viselt. Szamszonov ugyanolyan termetű volt, mint a kombinátus igazgatója. Vállpánt nélküli, régi tiszt ruhát és csizmát hordott. Mindketten az igazgatói asztalhoz ültek, Leonyid Ivánovicsai szembe.

— Zdravstvujtye, tovarisi — mondta Leonyid Ivánovics. — Mi újság?

— Sajnos, mindig akad újság, — felelte Szamszonov. Ganicsev értetlenül tekintett rá.

— De nézzétek, milyen újságot hoztam én! — Leonyid Ivánovics kinyitotta az irattaskát és elővett belőle egy ív grafikonpapírost, melyet széltebenhosszában vonalak tarkítottak és surú számoszlopocskák borítottak. — Ezután ehhez a grafikonhoz igazodunk. Ime, mindjárt kifüggesztem, hogy mindenki láthassa...

Leonyid Ivánovics kivett néhány rajzszoget a hetmánsapkából, bosszús arckifejezést öltött és cipőjét csikorgatva odament a falonfüggő, sárga deszkafalaphoz.

— Ide teszem... — mondta ágaskodva —, hogy mindenki lássa...

— Engedje meg, Leonyid Ivánovics! — ment oda sietve az óriás Ganicsev. — Engedje meg, hogy én... En, izé, egy kicsit nagyobb vagyok.

— Napoleon erre azt mondaná, — dőlt hátra karszékében Szamszonov — te, Ganicsev nem vagy nagyobb, csak — hosszabb.

Azzal hangosan fölnevetett. Ganicsev úgy tett, mintha nem hallotta volna, Leonyid Ivánovics pedig Szamszonov felé fordult és behunyta szemét, majd lassan kinyitotta a türtőztetett harag jeléül. Szamszonov azonban vidám csillanást látott a szemében. Az igazgatónak megtetszett ez a szellemes megjegyzés.

— Szamszonov elvtárs, — emelte föl fejét Leonyid Ivánovics és szigorúan összehvonta szemöldökét, de szeme nevetett. — Szamszonov elvtárs, a történelmi hasonlatok veszélyesek. Legyen velük óvatosabb!

Körülbelül egy óra múlva Ganicsev elment. Leonyid Ivánovics kényelmesen ült az asztalnál, ismét egy nagy ökölbe kulcsolta össze kezét, fölhúzta szemöldökét és Szamszonovra tekintett.

— Mit is, mit is mondtál te Napoleonról?

Szamszonov élvezettel ismételte meg.

— Leonyid Ivánovics, — nevetett Szamszonov — mondhatok én neked még egy vidámabb esetecskét.

— Akár kettőt is.

— Az a mi sokgyermekes Makszjutjenkónk... Tudod-e, milyen ostobaságot követett el? Glása néni rajtakapta a tervezőirodában azzal a... Verocskával a tervezőirodából. A délutáni munkaszünetben. Bezárkóztak...

— Megtudta a felesége?

— Még senki sem tudja. Azon töprengék, hogy mit csináljak. Lärmát csapni, nem akarok. Mégis, három gyerek! És ott a felesége is. Ha ránézel, megsajnálod. Jóraláló asszony.

— Azt mondd, jóraláló?

— Jóraláló. Eppen ez a bökkenő.

— Rá kell ijeszteni Makszjutjenkóra. — S Leonyid Ivánovics megnyomott egy gombot maga mögött a falon. — Rá kell ijeszteni.

A titkárnő belépett.

— Hívja ide Makszjutjenkót.

— A váróteremben, a főtaláló...

— Tudom. Várjon.

— Akkor én megyek, — keit föl Szamszonov.

— Az igazat megvallva, ilyen ügyekkel, erkölcsi neveléssel neked kellene foglalkoznod, — tekintett rá élesen, de jókedvűen Leonyid Ivánovics. — De, jói van, nem bánom, menj isten hírével!

Néhány pillanattal később az igazgató előtt ott állt Makszjutjenkó, egy szőke, kopasz, finombőrű, vörös szemhéjú és gyönyörűen nőies ajkú ember.

— Zdrasztvujtye! No, mit nézel?... Ulj le... Makszjutjenkó elvtárs!... Meséld el nekem, mi van a cső-öntőgéppel. A minisztériumban csak-hogy le nem nyeltek már miatta. Befejezték-e végre?

Makszjutjenkó fölélnkült, nyelve pörögni kezdett.

— Leonyid Ivánovics, mi mindent megtettünk, ami a gépszerkesztőktől függött. A hibákra vonatkozó megjegyzéseket átadtuk a műszaki...

— Igazat mondasz? — vágott szavába Drozdov, majd fáradtan leeresztette szempilláit, ujjával megdörzsölte hideg homlokát, s nem nyitva ki szemét, megkérdezte: — Mondd, mit csináltál te ott megint... azzal a... Verocskával?

Makszjutjenkó hallgatott. Leonyid Ivánovics behunyt szemmel, egyenletesen szuszogott, mintha aludna. Aztán egy kicsit kinyitotta szemét, ránézett a sápadt, izzadt gépszerkesztőre, majd ismét leeresztette szemhéját.

— Azt hiszem, te mint párttag tudod, hogy az ilyen cselekedeteket nem tűrik, — folytatta Leonyid Ivánovics, mintha álmában beszélne. — Azt gondoltam, sőt, hittem benne, hogy tudni fogod legalább egy kicsit megbecsülni azt, aki téged kétszer, — itt Drozdov dühösen kinyitotta a szemét — kétszer kihúzott a pácból. Ide figyej, Makszjutjenkó! — Az igazgató fölkel az asztaltól és járkálni kezdett a szőnyegen, nem egyenes, hanem összetett görbe vonalban, hol jobbra, hol balra térve. — Neked, barátom, van valami, hogy úgy mondjam, beteges hajlamod nem kívánatos cselekedetekre. Remélem, hogy a feleséged semmit sem tud.

— Semmit... — suttogta Makszjutjenkó homlokát törölgetve.

— A feleséged pedig jó asszony... Mit csináljak veled? Don Juan! Nézd meg, hát neked nincs két tarkód. Akinek két tarkója van, mint, mondjuk, nekem, itt van, nézd: ez az egyik, ez a másik, annak lehet második felesége. De törvényes felesége! Am te a veszedbe rohansz. Most mit tegyek veled? Engem hivatalosan értesítettek. Végy papírost és írd nyilatkozatot. Ulj ide és írd. Itt a papiros, itt a töl.

Egy fél órával később Leonyid Ivánovics az asztalnál üve, föltéve nagy szarukeretes szemüvegét, olvasta Makszjutjenkó nyilatkozatát.

— Kertelsz, barátocskám! Nem írtál meg mindent. — Levette szemüvegét, sajnálkozva tekintett a gépszerkesztőre, aztán a szoba sarkába ment, a páncélszekrényhez. — Így, ide teszem. De ha még egyszer ilyen bolondságot csinálsz, mindjárt átadok mindent az illetékeseknek. Jól vigyázz, itt vannak a régi bűneid is. Itt van még egy vallomásod, írásban. Egyszer régen elvesztettél egy iratot, emlékszel? Most menj és ne feledd, hogy Leonyid Ivánovics pártfogásába vett, és talpra állít téged.

Makszjutjenkó kiment. A titkárnő újra megjelent.

— Leonyid Ivánovics, a feltaláló...

— Még mindig itt van? Na, jó, jöjjön hát.

A feltaláló helyett Szamszonov lépett be.

— Mit mondott?

— Pirul. Mint mindig. Úlj le ide, mindjárt itt lesz a... Tessék, tessék csak! — Az utóbbit Leonyid Ivánovics már egy magas, szikár emberhez intézte, aki az asztaltól távol, az ajtóban állt. — Tessek, kérem.

Szamszonov beletelepedett a karosszékbe és lesütötte a szemét. A föl-találó nyugodt léptekkel átvágott a szőnyegen és megállt az asztalnál. Foltozott konyókü, nyári tisztí zubbonyban, halvány rózsaszínű, kopott nad-rágban és gondosan rögzített cipőben volt. Minden tiszta és vasat volt rajta. Egyenes testtartással és egy kissé fölemelt fejjel állt ott, s Leonyid Ivánovicsnak mindjárt szemébe tunt egész megjejenésének összhangja, ka-tonás tartása, mely a szikár tiszteteket rendszerint nagyon rokonszenvesse teszi. Szóke, régen nem nyírt, két nagy tincsre választott haja ráhullott mély barázdás homlokára, simára volt borotváltva. Beesett arcának egyik fele egy pillanatra ideges mosolyra rándult, de nyomban összeszorította ajkát és faradt, szürkés szemébe nyájasan az igazgatóra tekintett.

Ez a nyájas tekintet egy kissé zavarba hozta Leonyid Ivánovicsot, le-sütötte a szemét. A doog úgy állt, hogy ez a föl-találó három évvel ezelőtt bejelentette a kombinátus OTIZ-ában (azaz a találmányi osztályon) vas-csatorna-csőveket öntő centrifugális gépét. A tervrajzokat elküldték a mi-nisztériumnak, s megkezdődött a leveiváltás. Azóta ez a roppant tartózkodó, csendes és a jelek szerint nagyon állhatatos ember minden alkalommal, amikor Drozdov Moszkvába készült, újra fölkereste. Újra meg újra levelet küldött tőle a miniszternek, és kérte Drozdovot, hogy »nyomja meg« a dolgot. Ez a legutóbbi utazás se múlt el levél nélkül. Csakhogy Leonyid Ivánovics ezúttal sem adta át a levelet személyesen a miniszternek, ahogy a föl-találó kérte, hanem egy fiatalembernek a fogadószobában, a miniszter első helyettesének. Kezébe jutott-e a levél, annak akinek szánta, ezt Leonyid Ivánovics nem tudta, megkérdezni pedig nem merte a minisztert. A helyet-teset viszont azért nem kérdezte, mert ez a fiatalember igen rovaszul s pimasz módon bánt az emberekkel: sosem sietett válaszolni, csak mosolygott, s mindig félvállról vagy éppen hátat fordítva beszélt az emberrel.

Igy állt a dolog. Ezenkívül pedig egy fél évvel eze.őt még egy kellemet-lenség jött közbe: a minisztériumból is elküldték egy centrifugális gép váz-latait és leírását. Ezt egy tudós, és gépszerkesztő-csoport terjesztette elő, élen az ismert Avgyijev egyetemi tanárral. A minisztérium elrendelte, hogy ezt a gépet mindjárt vegyék munkába. A gép már megvalósuló félben volt és végleg elzárta az utat Lopatkin elvtárs gépe e.őt. Leonyid Ivánovicsot egy kis büntudat mardosta. Annak idején ugyanis, amikor Leonyid Ivánovicsnak nagyon kedves volt a buzgini tizosztályos iskola, ahol Nagya előadott, — nagyszívűségét akarva megmutatni — könnyelműen megígérte a föl-találó-nak, hogy majd ő »megnyomja« a dolgot. És három év alatt sem-mit se tett. Most pedig, amikor fölbukkant a centrifugális öntésben évek óta tekintélynek számító Avgyijev tanár tervrajza, most végleg eldőlt min-den. Avgyijev oldalán van a tudás, és a tapasztalat, az ő dolga komolyan meg van szervezve, a figyelem központjában áll, és — mint a minisztérium egyik osztályfőnöke, Leonyid Ivánovics barátja megjegyezte — van távlata. Drozdovot megtanította a tapasztalat, hogy nem kell, még akaratlanul se, útjukba állni azoknak a tekintélyes embereknek, akik va-lamely távlatos dolgon munkálkodnak. Mi több, ostobaság lenne ebben a dologban holmiféle mesterkéltségek magatartást tanúsítanod, kivált-képp, ha a minisztérium rendelkezetei pont az érdekelteknek ebbe a csoport-jába taszítanak, arra kötelezve, hogy a legrövidebb időn belül fémben mutasd be Avgyijev gépét. Leonyid Ivánovics már régen megmondta volna Lopatkinnak azt, amit magában eldöntött, de a föl-találó-nak olyan bizakodó volt a szeme, hogy elfogta e.ötte a nyugtalanság és megfélemedezett kedvenc

pózzairól és szokásairól. Ezért az egész alábbi beszélgetés nagy erőfeszítésébe került.

— Üljön le — mondta, egy kissé elsápadva. — Szamszonov, ismerkedjék meg, Lopatkin elvtárs. Dimitrij Alekszejevics, ha nem tévedek.

A föltaláló megszorította Szamszonov kezét és leült. Hosszú hallgatás állt be.

— Mit mondjak magának? ... — Leonyid Ivánovics kezével elfedte arcát és néhány pillanatig úgy maradt. Aztán levette a kezét, összedörzsölte és egy nagy ökölbe kulcsolta össze, majd olyan tekintettel nézte a feltalálót, mint aki most kezd emlékezni. — Hát igen... Szóval, teljesen elutasították. Mit csináljunk? Magát, barátocskám, senki sem pártfogolja.

Lopatkin zavartan széttárta karját és mintha fölemelkedett volna, hogy távozzék. O csak ezt akarta megtudni. Leonyid Ivánovics azonban megint hátigenezett egyett, jelezve, hogy még nem mondott el mindent.

— Olvastam a Sutikovhoz intézett panaszait (az igazgató egy kicsit megvetően ejtette a miniszter helyettesének vezetéknévét). Elolvastam. Maga nagyon kemény! (Eppen így mondta — kemény.) Maga egy kicsit engem is... Semmi, semmi — mosolyodott el Leonyid Ivánovics. — Én nem haragszom. Maga egyenes úton halad. De van egy gyenge pontja — semmi oka sincs arra, hogy panaszt emeljen. Én nem vagyok köteles támogatni a maga találmányát. A mi kombinátusunknak az a föladata, hogy csöveket öntsön. Azok a csatornacsövek, amiket csinálunk; azok csak a minisztérium személyi szükségleteire készülnek. Az ő lakásaikhoz. Egy csepp a tengerben. Az illetékesekhez kellett volna fordulnia, nem hozzánk. Ez a maga fő tévedése... Lopatkin elvtárs.

A föltaláló nem válaszolt, csak összekulcsolta kezét széles erős térdén. Nagy sovány keze volt, vékony ujjain kidudorodtak a büttyök.

— A másik hibája meg az, hogy — hunyta le Drozdov fáradtan a szemét — hogy önállóan dolgozik. Nálunk a házalás idejét múlta. A mi új gépeink kollektív elképzelés gyümölcsei. Maga nehezen fog boldogulni, magának senki se lesz hajlandó dolgozni. Viszontagságainak beható tanulmányozása alapján jöttem erre a következtetésre — s Drozdov itt szomorúan elmosolyodott.

— Igen, igen, értem... — mosolyodott el a föltaláló is, de az ő mosolya enyhébb volt: megértette a kombinátus igazgatójának helyzetét és sietett őt minél előbb fölmenteni az alól a terhes kötelezettség alól, hogy látogatójának kellemetlen dolgokat mondjon. — Bocsásson meg, kérem... — Fölemelkedett és széttárta karját. — Én voltaképpen teljesen véletlenül csöppentem az egész dologba... De ha egyedül dolgozom is, nem magamnak dolgozom... Köszönöm. A vizontlátásra. — Könnyedén meghajolt, és egyenes, kimért léptekkel kiment. — Letört ember, — jegyezte meg róla Leonyid Ivánovics. — Gyöngé volt. Gyöngé. Az élet eltíporja az ilyeneket.

— El bizony, — egyezett Szamszonov.

— Tudod-e, hogy fizikatanár volt? Ott, a mi iskolánkban, ahol Nagyuska tanít. Érted? Egyetemem végzett.

— Na és, ha egyetemem végzett...

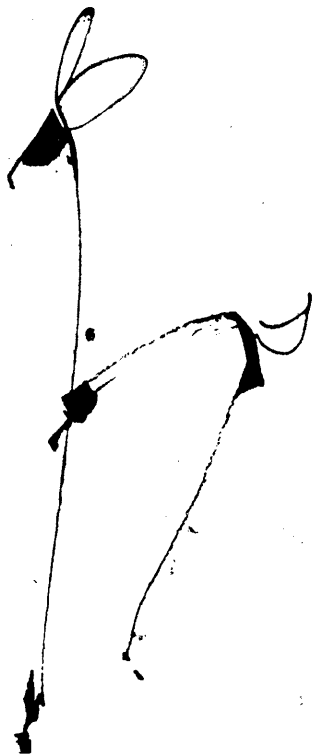
— Ne beszélj így — a moszkvai egyetemre járt! Te nem tudod, de ő igazi föltaláló. Szabadalma van. Míhelyt megadták neki a szerzői jogot, mindjárt Moszkvába rendelték, hogy dolgozza ki a tervrajzot. Számukra, a föltalálók számára ez a törvény: ha fölszólítanak, hogy valósítsd meg találmányodat, elhagyod régi szolgálati helyedet és az új helyeden ugyanazt a fizetést kapod. Elutazott, ha-ha-ha! — röhögött Drozdov a karosszékben, hogy az egész teste beleremegett. — Elutazott! Van már két éve, hogy

Moszkvába ment, fölmondtak. Nincs rá hitelük. Tudom is, hogy ki főzte ezt nekem, az a bizonyos, amire én mindig is hittem. Itt meg nem nekem, hanem az egész fizikának. Hisz jóideje ő az egyetlen megmondható ezekben a dolgokban... És azóta ő...

— Hát miért nem világosítottad föl? Kicsi ő ahhoz, hogy doktorokkal meg egyetemi tanárokkal vetélkedhessen, — mondta Szamszonov.

— Ez igaz. Nekem azonban tetszik ez az ember. Segíteni kell rajta. Adjunk neki egy kis szemetet vagy valamit. — Leonyid Ivánovics fölvette a telefonkagylót. — Basaskint kérem... Porfirij Ignjatijevics? Tudod mit, küldj egy kis szemetet a lakására annak a... annak a mi Lomonoszovunknak. Lopatkinnak, a Keleti utcába. Neki, neki. Mennyit? Hát úgy, egy fél tonnát, talán elég lesz. És fát is, egy fél köbmétert. No nézd, hát én tanítalak ki? Miért vagy a tüzelő istene? Írd a költség számlára. Szóval, még ma küldd el. És ellenőrizd, hogy elment-e a küldemény.

Korom Tibor fordítása

Ő, a költő

Laták István

Düledt, hagymázos szemével
pattanásos uborkaorrával
egy lázas festő
víziójából bukkan elő
kócosan és fenségesen.
Alkoholtól cserepes szája
érthetetlen varázsigéket mormolt,
mint a faluvégi
haldoklóan vén boszorkányok.
Gyulladt tekintete

szelvényeket fogdosott villogón

Azt mondták:

ő a költő...

És százszor áldottak

az istenek,

akik az Olimpuszról

az emberek közé verték ki,

hogy itt az autók között

karambolokat készítsen elő

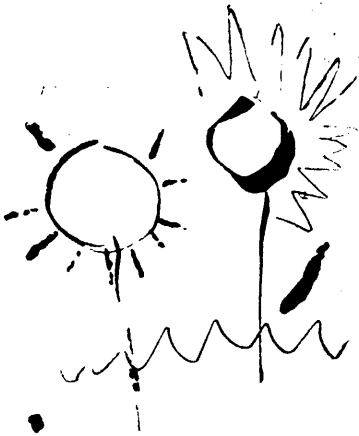
zavart sikoltozásaival,

és a krumplipecsenyétől

nyugodt emberek álmát

örökre elűzze

a kékesszürke aszfaltokon.

Üzenet a túlvilágról

HALÁLRAJZ

(ÉLETRAJZ HELYETT)

Bogdánfi Sándor

Tudtam, hogy egyszer meghalok.

Igy is történt.

Délután szörnyű fájdalmat, eszeveszett szurkáást, alattomos döfést éreztem, mintha valamelyik kritikusom bújt volna a hasamba. A lézam hirtelen felszökkent és olyan szédülés fogott el, amelyet csak modern versek olvasása közben szoktam érezni.

Este mentőkocsin utaztam a kórházba, ahol végre olvasókat szereztem: lelkiismeretesen megolvasták a vörös vérsajtjeimet, gondosan kielemezték a szívverésem stílusát, pontosan kivizsgálták a gyomrom formáját és tartalmát, mélyrehatóan átvilágították tudóm ritmusérzékét, vesémet, epémet, májamat és egyebeimet, s végül megállapították rólam azt, amit úgylis rég tudtam, tudniillik, hogy a humoristának több mint kétharmada víz, a többi pedig mész, enyv és só.

Aztán felvágták a hasam, mint a dinnyét.

— A műtét sikerült — mondta a főorvos, mire az alorvosok összevarrtak a legutolsó divat szerint.

Reggelre meghaltam.

Meghalni nem olyan egyszerű dolog, mint az együgyű élők hiszik.

Először is irtó szomjas voltam, a szó szoros értelmében majd meghaltam egy korsó sörért, de, persze, nem adtak, s így kénytelen voltam sör nélkül meghalni, szomjasan, becsapottan.

Előbb azonban lepergett előttem az egész élet. Eszembejutott, hogy tizenhat évig jártam különféle iskolákba és további tizenhat év kellett, hogy elfelejtssem, amit az iskolában tanultam királyról és hazáról, úri becsületszóról és jómodorról. Eszembejutott mindaz, amit mulasztottam:

én, ba'ga, nem kötöttem életbiztosítást, holott tudtam, hogy ez lesz a vége; én, ostoba, nem írtam meg azt a bizonyos könyvet, amely holtbiztosan Hemingway, Faulkner, Camus, Móricz Zsigmond és Gál László fölé emelte volna a nevemet; én, haszontalan, nem rendeztem a nyugdíjjogosultságomat, nem adtam ki régi kézírataimat, nem iratkoztam be a helyi labdarugó egyesületbe és nem nősültem, csak egyszer...

Késő.

Végérvényesen és visszavonhatatlanul meghaltam.

Roppant csalódást okozott az a kiábrándító körülmény is, hogy nem úgy haltam meg, mint a regényekben szokás. Nem szorítottam szerettem kezét, nem sóhajtottam »egy utolsót«, s főleg nem mondtam ki azt a bizonyos jelentős mondatot, amelyet az utókor feljegyezhetett volna, mint például Goethérol, aki több világosságot követelt halálos ágyán, vagy volt szomszédomról, Kovács István nyugalmazott mozdonyvezetőről, aki »anyus, igazítsd meg a vánkost«, mondattal búcsúzott az árnyékviágtól.

Félelem nélkül haltam meg, mert nem is sejtettem, hogy jön a halál és illik félni.

Ezzel szemben, egyes nyugati újságíró kartársaim megnyugtatóására, be kell vallanom: nem éltem félelem nélkül.

(John Smith, negyvenkét éves északamerikai polgár, aki Oklahoma egyik országútján a fék helyett tévedésből a gázpedált nyomta le és faszírozott alakjában szedték ki saját gépkocsija alól, melynek vételárából még nyolc egyenlő részlettel tartozott, pontosan velem egyidőben halt meg, és bizalmasan megsúgta, hogy neki is egész élete félelemben telt el, noha az oklahomai újságok igyekeztek őt az ellenkezőről meggyőzni. Smith, saját bevallása szerint, állandóan attól rettegett, hogy elszegényedik és nem lesz saját gépkocsija...)

Én, viszont, mindig rettegvé szurkoltam, nehogy saját gépkocsim legyen. Ugyanis, amíg éltem, rengeteget jártam autón: kirándulásra, baráti látogatásra, labdarugó mérkőzésre és esküvőre, nagynéha hivatalos ügyben is, de a benzint és a vezetőt mindig a köz fizette, ami nyilván olcsóbb és kevesebb kockázattal jár, mint a saját gépkocsi.

Ilyen problémám, persze, nincs többé, hiszen meghaltam.

Halálom után roppant érdekes dolgok történtek velem.

Először is felboncoltak.

Tévedés ne essék, engem már boncoltak életemben is. Boncoltak társaságban, vendéglőben, magánlakásban, hivatalban, nyilvános és titkos értekezleten, fényes palotában és utcasarkon. Az élveboncolási jegyzőkönyvek egyöntetűen megállapították rólam, hogy múltam hosszú, tehát gyanús jellemem laza, műveltségem felszínes, tehetségem közepes, stílusom átlagos, módorom nyers, egyszerűval undok fráter vagyok, akit valami rejtélyes oknál fogva mindenki szeret. Súlyosbító körülmény, hogy gyakran komolytalanul beszélek komoly dolgokról, néha hazudok, hogy színebben adjam elő élményeimet, sőt, plágium miatt is álltam azoknak ítélőszéke előtt, akik az eredetiséget tisztelik bennem mindenek fölött.

A holtan boncolás egészen más. Itt csakugyan a veséjébe látnak az embernek. A bonckés valóban feltárja az ember legmélyebb bensőjét, íróembernél, pedig ez a legfontosabb — ezt Sinkó Ervintől és B. Szabó Györgytől hallottam többször, el is hiszem nekik, minthogy már előttük is többen mondták, s látom, ők is erre törekszenek.

Pompás temetésem volt.

Legjobb barátom, aki, míg éltem, gyakran lehordott a sárga földig. remek szónoklatot tartott.

Az ő szavaiból végre megtudtam, milyen ember vagyok én.

A szónok megható szavakkal ecsetelte, hogy a verseci szőlőhegyekből indultam el — ahol Kudelik tánc- és illemtanártól tanultam a simit és a charlestont, Mausitól, a szöke német lánytól, a csokolózást, egy Zavisin nevű susztertől a szocializmus első leckéit, Mioszavlyevics tanár úrtól pedig az irodalom szeretetét, — éltem Belgrádban, Zágrádban, Budapesten, jártam Bécsben, Párizsban, Münchenben és Zentán, s most itt kötöttem ki a vendégszerető noviszádi homokföldben, mely ápol s eltakar...

A dicsérő jelzők tömkelegéből kihámoztam azt is, hogy már csecsemőkoromban erősen baloldali nézeteket vallottam, ami részint abból is látszik, hogy novemberben, a forradalmak hónapjában születtem, részint pedig, hogy már akkorjában csak piros csörgővel játszadoztam. Elítélő véleményemet a régi korhadt társadalmi rendszerről nyomatékosan kifejeztem már hatéves koromban, amikor nyelvet öltöttem egy rendőrré, a zsarnokság képviselőjére, s ezért többrendbeli pofont kaptam. Egyetemi hallgató koromban rengeteg pénzt nyertem preferánszon és biliárdon a gazdag bácskai földbirtokosok és gyárosok csemetéitől, s így szerény erőimmel némileg aláástam a kapitalizmus anyagi alapjait. A megszállás alatt ádáz ellensége voltam a németeknek és kiszolgálóiknak, s hogy nem harcoltam ellenük fegyverrel, csak azon múltott, hogy nem volt fegyverem. A felszabadulás után írással, homoktalicskázással és árokásással támogattam az újjáépítést, végül pedig a haladó irodalomban végeztem szárnypróbálgatásokat, ami elismerten legmerészebb vállalkozásom volt, minthogy éppen a szárnyaim hiányoztak.

Harcos voltam és lázadó, jóbarát és jó elvtárs, jó apa és jó férj...

Ki tudja, mi lett volna még belőlem, ha élve maradok?

Így a szónok.

Mintha hájjal kengettek volna, úgy éreztem magam a koporsóban.

Barátaim könnyezve álltak körül a síromat s őszintén úgy érezték, hogy távozásommal pótolhatatlan úr támadt bennük és a világban. A nők, akik szerettek még éltem, most zokogva bánták meg kis és nagy csalásaikat, kiméretlen mohóságukat, kegyetlen szavaikat. Még Peti is szomorúan, összeroskadva törölgette örökké csöpögő orrát, pedighát ő igazán sok rosszat mondott rólam életemben. Ismeretlen olvasóim közül is ott voltak néhányan, levett kalappal, megilletődve, tisztos távolságban. Hej, de szerettem volna még egyszer utoljára megkérdezni, vajon melyik írásom tetszett a legjobban...

A temetőcsósz is ott ténfergett a közelben és a sok ember és koszorú láttán odaszólt egy szabadnapos sírásónak:

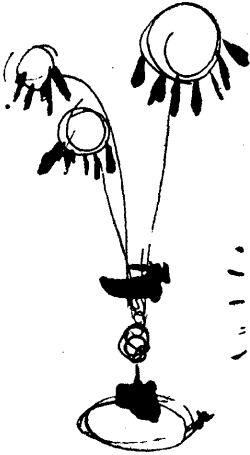
— Nagykutya lehetett.

— Az biztos — bölintott a sírásó.

Kiskutya voltam világeletemben, de bevallom, az elismerésnek ez a spontán megnyilatkozása jólesett.

Hiába no, érdemes volt meghalni.

FIATAL NÉMET KÖLTŐK

Dalolnom kéne

René Altmann

*Bécs szülte Chicagot Chicago
szülte Chicagot*

*Minden lépés egy villányi fű
villányi fű
a vállon*

*Fűszagú dolgokról
kéne dalolnom*

Felkelő rózsák

Jürgen Beckelmann

BEISMERÉS

Legyünk őszinték
Vágyunk a rózsá
Az éjszakában
Kivirágzó rózsá

A kemény szó
A hideg arc
Nem más mint tattetés

Nem áll
A tények logikája
Hazudók
A műszerek érzékeny túje
Nem hiszünk már
Újságok igazában

Csodát várunk reméljük
Eljön
Amíg még itt vagyunk

BIMBONYILÁS

Egy rózsafa
Lombtalan didergő
Megvetette lábát a jégen
És fölnyújtotta virágait
A hó fölé

Ez volt a jel
A rózsá-felkelésre:

Lángokkal fut a rózsafa
A földön
Izzón a világos éjben
Lázadnak a rózsák
A gyilkos nap
Sötét fenyegetése ellen

Virágbaborul a föld és az embernek
Nincs hatalma
A szerelem és a béke fölött

Valentin Polcuch

*Amikor az a nagy pille
lettél,
amely bársony lázban
az ablakomnál
virágba bomlott,*

*Amikor az a zöld kígyó
lettél,
amely az idegen páfrányok közt
a szememet
megigézte,*

*Amikor az a valószínűtlen madár
lettél,
amely a csepergő lombból
a nevemet
hívta,*

*A kapualjban idegesen
kerestem a villanyt,
elbágyadva
a rám váró emeletektől.*

Téli táj

Horst Bienek

Azelőtt biztosan sokkal hidegebb volt.

*Egészen jól emlékszem,
Arcunkon langyos szelek álmával
A Kilimandzsáró lábánál hevertünk,
A fagy egyenletes szeleteket metszett le belőlünk
És hívtuk, hívtuk veszettül
Az ég és a föld tüzeit.*

Varázs-lasszónk lehúzta a napot.
Cselédünk lett és királynőnk.
A vizet borrrá változtatta,
Egy búzaszamból tizezret költött,
Hóvihar után számum;
De a hegytetőkön érintetlenül
Kristályos téli táj
Hirdeti az évszázadokat.

Minden tél: egy-egy hegy a Nem-hez
Haláltan-óra.
(És nagyon hideg.)
Nehéz
A hóhullásban
Könnytelen maradni.

Nehéz
Kakasszó előtt
A testvéredről faggatók
Szemébe nem nevetni.

Nehéz
A szerelem alkonyában
Fölcsapó lángok közé
Le nem borulni.

Mindegyikünk egy-egy Kilimandzsáró.

Ellenállás

Horst Bienek

I.

Elvegyültek
Imák és forradalmak.

Ti bújtatok
Vagy eladtátok a testvéreteket,
Vagy megszöktetek az égő meredélyről,
Vagy még mélyebbre hajoltatok a lombikok fölé,
Vagy sírtatok.

Mi meg félelem nélkül hevertünk a tűzbe,
Bennünket lángok jegyezték el örökre,
És a visszanyelt vallomások parázsszele
Töltötte meg a szemünk elhagyott árkat.

Amikor felébredtünk,
Elvegyültünk közetek,
Hangosan szóltunk, de senki sem értette a nyelvünk:

Az a nyelv volt, amelytől az acéi dél
Diadalmas nyilakkal átfúrt este lesz,
S hóval együtt a zászlók felejteit terhét
A tetőkről feketén lesodorta,
Az árulónak bélpoklos kételyt küldött,
A szelídet és ájtatoszt rajtakapta,
Amint éppen árulja az erényét.
Ezek a szavak már nem is voltak: versek.
Voltak: minden idolognak születése.
Halak és manók voltak,
Hogyha halat és manót mondtunk.
Sziklák és villámok voltak, őzek és dobok voltak,
Hogyha sziklát és villámot, őzet és dobot mondtunk.
Pernyék és házak, gyászok és hitek voltak,
Hogyha pernyét és házat, és gyászt és hitet mondtunk.

Senki sem állíthatja, hogy nem látott minket:
A fejünket tüskésdrót övezte,
Szuronyok irták a homlokunkra
A hallál egyenleteit,
És az ellenség türelmetlen golyóit
Különös szirmokba feslettek rajtunk.

De rendeztünk
Imákat s álmokat.

II.

Hangosan szólunk, de senki sem érti a nyelvünk.
Mégsem csodálkozunk,
Mert a mi nyelvünk
A holnap nyelve.

III.

Kérdem tőletek, mit csináltok?

Furcsa holdtájakat festegettek,
És sírtok.
Bárakban táncoltok, a mámor pincéiben.
És ünnepeyes ajkakkal zümmögitek:
The song of the sweetest dream.
Újságokban a bűnözés rovatát böngécszitek
És sírtok.
A földalattiban
(Bábel és Vineta közt)
Létről és nemlétről meséltek
És sírtok. A totó tudomány lett nektek
S a tudomány totó.
És sírtok.
Okos diagnózist szállítottok rendelésre,
De orvosságot nem irtok elő.
A könyveitek tele nagy szavakkal
Fételemről és halálról.

De méltatlanok vagytok a halálna,
Hisz oly sokan halnak meg méltón.

IV.

Közülünk senki sem sír.
Közülünk senki sem sír.
Közülünk senki sem sír.

V.

Legyőztek.
Az imák és forradalmak.

Igazolvány

Günter Bruno Fuchs

Ott lakom a papirosaimat
ellenőrző rendőr léptei mögött.
Egy közepesen használhatatlan rompincében,
a nyugdíjas szél aggtelepén.

Lakhelyem: lebegő kalitka,
egy papagájjal, amely törvénykönyveket
bifláz szorgalmasan.

Lakhelyem
a nyilvános csendháborítás terén
égő cirkusz —
a köszöntésem
kézről-kézre ereszkedik le hozzád,
a köszöntésem
az utolsó kötélátúzó
a lángoló kupola alatt.

Kis szürke holdak

Konrad Hansen

*Csillagok arany árnya hull az utakra
Az utakra szigettől szigetig.
Az útszegélyen nyüzsgő kis holdak.*

Kis szürke holdak...

*Számold meg, hányan vannak, ha bírod; — vagy hagyjad:
Talán a játszó árnyak is elvesztették már őket.*

Kis szürke holdak.

*Halk lélegzés por és nefelejts közt
Homorú fekvés egy harmatcseppben
Álom a lópaták alatt, az aszfalt rései mentén.*

Kis szürke holdak:

*LÉLEGZÉS, FEKVÉS, ÁLOM.
Közbül a rohanó élet.
Csillagok arany árnyában az utakon
Az utakon szigettől szigetig.*

Égövek

Jürgen Becker

I.

*Láttam,
nem lázálomban,
a déli nap magas fényénél
halakat láttam,
amint a folyókkal szárazföldre vetődtek,
s árvíz után a rétek fűvét legelték.
Hallottam,
nem susogás volt
a sásban,
Hallottam, hogy összeesküvést szóttek,
vásár volt Sorrentóban,*

elvesztett országukat akarták visszavenni
és az esőben reménykedtek bolondul.

Láttam érkezni,
nem gályaszám,
darabszám,
láttam feketéket megérkezni a repülőterekre,
eljöttek hazulról, hogy kitanulják a szokásainkat,
hogy kitanulják a fagyások kezelési módját.
Álmokat láttam,
melyekben őket a hó ejtőernyős erői,
minket pedig a homok szárazföldi csapatai szálltak meg egy
rohammal.

Tudtam, hogy csak a vándormadarak
őrizték meg az ősztömeiket
és ha úgy jön,
más égőben is megélnék.

Féltem, hogy ez az egybúvikságunk
a növényekhez tesz hasonlókká minket,
melyeket a gyökérzet
a forrásokhoz közel,
de
a ramlásához is közel,
egy fényéven át lekötve tart erősen.

II.

Vannak bennem bizonyos csökevények,
melyek az eredetemet
halaktól,
feketétől,
vándormadaraktól
és növényektől származtatják,
mégsem vagyok biztos,
ki a testvérem,
mind vagy csak némelyik.

Az bizonyos, hogy mostani létem
jövendő nemlétem magját neveli,
csak az a kérdés,
melyik ég melyik esője és
melyik ég melyik napja
ápolja vagy öli
ezt vagy azt a magot.

Semmi kétség, hogy minden,
amit láttam,
amit hallottam,
amit álmodtam,
amit féltem és tudtam,
a ma még ható réteg
felcserélését jelzi,
s ezért van, hogy a nap a bőrét
éjjeli szállásra
cserzi
és az éj sötét alsóneműjét
potom áron
eladja.

Mert abból, hogy holmi törvényekkel,
 mozgó képekkel, kóc belekkel, füsti beszéddel bibelődünk,
 az következők,
 hogy felismerjük az összefüggést
 zászlóvetés
 meg árbocszentelés közt,
 a halak összeesküvése
 meg a feketék fölfedezése közt,
 és az következők,
 hogy a hajóorr szemlélőmást megfordul
 és tat lesz,
 és az következők,
 hogy a fiúl kitépott nyelvek beszédét
 érti
 s a por emlékezetében
 a hegyek halott dicsősége
 a partfövényen enyhe fodrokat mintáz.

Kirké avagy párlzsi jelentés

Hans-Christtan Kirsch:

Sziget a szélben.
 Kerestünk
 szigetet.

A halak zöld manduláról énekelnek.
 Pergamenparton véres békacombok
 elhányva.
 Talpunk alatt olvashatatlan hínár.

Kén.

De

még
 partraszállás előtt
 aranykakast áldoztunk
 kerestünk
 vizet.

Levegő

homok

só

puhította a bőrt

mohák behelnek álmat a karnak.
 Sáfrány burjánzik az iránytűn
 elcserélte a fák közt
 bűz terjedt

húsát

hús álomkóros tetemből
 a földalattin Quai de la Rapée
 és Gare d'Austerlitz között

gépolaj
 hullaszag
 forgács
 dialektika
 értelmetlen szép szavak
 kábítószerei

vagy

rotonda
rotonda

sűrű olaj buggyan a kút szájából
az orrlikai gyengédek, mint egy nőstényszamáré
álarca mykénei
aranypléh

lepihentünk,
s a tűzbe fűjt

szikrák tűhögtek

fekete disznósorda
hirtelen rohama

Egy-egy hosszú sugárút
végtelen rózságy.
Lekaszálni, csoda nagy móka volna.
Vagy legalább jeget dugva a nyelvünk alá,
lelőni azt a sok elképesztő holdat
s valahány autónak
hamukeresztet rajzolni homlokára.

Ó bolond rejtvény: Shalimar

A rácsok az Isle St. Louis-on
őrzik a port

állítsd le malmodat
Liu.

Itt megalvadt az idő

mediterrán agyagcserepek
mirev váza
a táplálékunk

átvonta fésűjét nyárhajában

csipkái szélből

csupán a „douce“ szó írja körül a Szajna folyását
a Cité és a Louvre között

És mi
fajankók az eleganciához
mélyre merültünk
borba
és földbe
küszöbön át
hamába
gőzölög gégeken
át
egy hangba, amely így énekelt:
Ó ti, mért jöttök állat képében
s nem egyszerű gyilkosok gyanánt.
Buzgón faljuk a mákkot
s olykor emlékezünk,
milyen gyönyörű volt az asszony

olajág sajtolt az ingéből
a teste abszinttal volt átítatva
mikor a szerelmes holdat
elefántcsont ágyára vonta

ganajtúró mászik arcomon
a memyzetem hó lett
elmúltam mint a többi rossz.

Ács Károly fordításai

Halat fogott a felhő

ÜTINAPLO

Sáfrány Imre

SZABADKA, 1958. JAN. 5-ÉN

AZ INDULÁS

Az utazás nem most kezdődik, egy óra vagy két óra múlva, amikor a forgalmista felemeli az indulásjelzőt, és egy mikrofon elkérkőgja, hogy ez és ez a vonat ebben és ebben az irányban elindult.

Még a nyáron kezdődött, amikor először terítetttem ki a térképet az íróasztalra. Még előbb. Talán amikor átvettem egyesületem titkárától a kedvezményt jelentő úrlapot; vagy még előbb ott a pincedomb tetején, a faluvégi ház udvarán, ahonnan együtt bámultam Amerikát járt öregapámmal a széles, eperfaszegélyezte országutat és hallgattam végtelen hosszú meséit végtelen hosszú kőborgásairól.

Hivatalosan nem ma indulok.

Elindultam még az elmúlt év utolsó napján, nehogy érvényét veszítse az úrlap.

De visszajöttem még aznap újévet várni. A menetjegy Rijédkáig szól és tíz napig érvényes. Három óra múlva már

visz is a vonat. Éjjél elmúlt, de még alig van üres asztal a kávéházban. Szombat este, — akárcsak faluhelyen a kocsmák —, itt is tömve vannak a kávéházak. És vasárnap este is. Még véletlenül sem találkoztam olyanokkal, akik, mondjuk, a pénteket vagy a szerdát választották volna kimenőnapnak. Végeredményben egyre megy, hogy hétfőn reggel álmos-e az ember a munkahelyén, vagy más napon.

Ülök. Bámulom a párolgó grogot, a kiöltözött szórakozásköteles polgárokat, kik hivatásuk teljes tudatában izzadnak, mosolyognak, táncolnak és társalognak.

Nincs kedvem kimenni a vasútállomásra. A váróterem is, étterem is olyan rideg, egyhangú és izléstelen, mint a vajdasági vasúti várótermek kivétel nélkül. A vasútigazgatóság tehetne valamit az átlagizlés nevelésére, hiszen annyit utaznak az emberek és sajnos olyan sokat kell tartózkodniuk a várótermekben, hogy nem mindegy, nem szabadna megengedni, hogy mindegy legyen, izléselesen rendezzük-e be ezeket a helyiségeket, vagy átengedjük az ügyet aranycirádás és gumihengerítésű mázolóknak kényének kedvének.

Nincs kedvem kimenni a váróterembe.

.....

„Szép fiú, rendelj nekem egy pálinkát! No csak no! Nem kell úgy felvágni. Ilyen vasutas uniformisom lehetne nekem is. De utálok az uniformisokat. Téged nem. A ruhádat. Ugyan már. Torkig vagyok a... Nekem csak kétszáz dinár kell mára és csend. Nehogy felébredjen a kislányom. Iszom? Hát persze hogy iszom! Akinek nem tetszik, ki... és slussz. Mért van itt ilyen csend? Énekelek neked, jó? Adj egy cigarettát! Persze hogy cigarettázom. No és? Akinek nem tetszik, ne szaguljon! Mért van itt ilyen csend? Azt mondják kurva vagyok. Hát mondjuk, az vagyok. És? No és, ha kurva is vagyok. Hát mondjuk, az vagyok. De ember vagyok. ÉRTED? No, mi az, itt senki sem iszik? Rendelj nekem egy kevertet és ne aludj, mert itthagylak. Énekelek neked. Jó? Mért van itt ilyen csend? Alszik a lelke! Itt ma mindenkinek alszik a lelke. Én nem vagyok álmos, mert nekem reggel van este és este van reggel. Hé, pincér! Hozd már azt a kevertet! Senki sem akarja, hogy énekeljek? Ki tiltja meg nekem, hogy énekeljek? Itt ma mindenkinek alszik a lelke. Ne aludj, mert lekeverek egyet! Elegem van, torkig vagyok a.... Csak kétszáz dinár kell mára. Hallod? Itt ma senkivel sem lehet beszélgetni. Átülök ide a másik asztalhoz. No, mi az öcsikém, de csendben ülsz! Itt ma mindenki jó fiú. Adj egy cigarettát!...“

.....

„Figyelem, figyelem!...“ A hangszóró beszállást jelez.

ZÁGREB, JANUÁR 6-ÁN

NÉGYEN A FÜLKÉBEN

Este tíztől hajnalig egy részeggel, egy józannal, egy asszonnyal és egy hőssel utaztam.

A fülkében hat ülőhely volt. Az ablaknál ült a részeg. Mellette az asszony, szemben vele a józan. A józan mellett aludt az asszony kislánya. Parázs vitára ébredtem.

A szóváltásból kibogoztam, hogy a részeg nem akarta beengedni a hőst. („a gyereket nem ébresztjük fel!!!“) Az asszony és a józan hallgattak.

A hangoskodásra megjelent a kalauz és az ellenőr is, és közös erővel meggyőzték a részeget, hogy az asszony átülhet a gyerek mellé, anélkül, hogy az felébredne.

Így került közénk a hős.

Öt perc múlva kiderült, hogy földiek.

Az asszony kijelentette, hogy ha ezt tudta volna, minden vita nélkül átült volna a kislány mellé. A részeg megállapította, hogy néha szükségtelenül heveskedünk, „pedig lám milyen szépen összejött a társaság!“ A hős elmondta, hogy neki is van családja, gyerekei, és be se jött volna a fülkébe, ha a gyerek álmát zavarná. A józan hallgatott.

A RÉSZEG MESÉJE

A banjicai táborban voltam. És a kiszabadulás, emberek, a kiszabadulásom, az olyan valami volt, a szentit nekki, hogy ha nekem valaki meséimé szemébe vágnám, hogy hazudt. Mert egyszer csak sorba kellett állni, és én is ott állok a sorban és hallom, hogy akik ebből és ebből a faluból valók, lépjenek ki. A szentit nekki! Elviszik őket a svábok? Ha viszik, végülk. De hát ha nem viszik? És én úgy ahogy voltam, — de hogy gondoltam végig az egész keveredést, de hogy éitem én abban a faluban, sose jártam benne, azt se tudtam, létezik-e, — mondom úgy ahogy voltam, kiugrottam a sorból, beálltam azok közé, akik szintén kiugrottak a sorból és vártam, mi lesz. Vagy jobban mondva nem is vártam már semmit. Lesz ami lesz! Ha-ha-ha-ha! És mit gondoltok, ha-ha-ha, mi történt? Hallom én, hogy azok, akik kiugrottak a sorból, a bajszost, aki kérdezőgati őket. Csikacáénekek hívják, és amikor hozzám ért, én is Csikacáéne így, Csikacáéne úgy, ott laktam a kisutcában, a Pájó fia vagyok, az öreg Pájó bácsi fia. HI-HI-HI-HI! (Az asszony nevette, a józan mosolygott, a hős nagyon komolyan maga elé bámult.) Még hogy én ismerem-e Csikacáénet? Ki ne ismerné a faluban Csikacáénet? A mi Csikacáénekat! Emberek! Hogy én miket mondtam! Ha nekem azt még egyszer az életben végig kellene mondani! Szentemre, meg se tudnék mulizkanni. Az egészet a többiek mesélték el később, amikor már kiengedtek bennünket. Még azt is elmondtam, hogy hogy nézett ki Csikacáéne háza. Szóról szóra így volt. No, ígyunk egy kicsit! Parancsolj, kapitány elvtárs!

A JÓZAN MESÉJE

Vannak embertelen kalauzok. Paragrafusellküek. Híába beszél nekük az ember. Falra hányt borsó a hozzájuk intézett jó szó. Egy hadjárva kislányt bizott rám a nénje. Beográdba utaztunk a faluból. A lóv ott valami technikai iskolába járt. És hogy hogy nem — úgy látszik egy nappal később indult vissza az iskolába a lány, — mert a jegyre ütött dátum egy nappal túlment a visszatérés végső határidején.

33

Enre a kalauz nagyfontoskodva kiszámította, hogy kétezeralahátszáz dinárt kell még a lánynak a jegyre ráfizetni. Ammak potyognak a kőnyei. A kalauz hajthatatlan, híába beszélünk neki. Utána mentem a folyosóra és mondom neki, hogyha párszáz dinárról volna szó, üsse a kő. Kifizetném én. De kétezer dinár akkor bizony komoly összeg volt. Megmondtam neki őszintén, hogy nálam sincs annyi pénz. Ö erre is csak azt hajtogatta, hogy nagyon sajnálja, — ahogy ő sajnálta —, de a lánynak a következő állomáson el kell hagynia a vonatot. Tértem ott a fejemet az ablaknál egy darabig. Mitévő legyek? Végigsétálok a folyosón és szídom magamban tehetetlenül szídom magamban ezt az állatias embert, és mit hoz a véletlen? A folyosó végén átlesek a hálókosci folyó és ott látom szolgálatban egy régi katonacimborát. Együtt szolgáltunk a díszszázadban. Mondom neki, mi a helyzet. Mit mondiak? Nemcsak hogy megértette az egészet, de még milyen szépen ki is segített bennünket. Volt egy üres hálófülkéje, abba bezártuk a pityergő lányt. Még beszólt hozzá az ajtóból, hogy csak feküdjön le és aludjon nyugodtan majd Beográd előtt felébreszti. Hát ilyenek vagyunk.

AZ ASSZONY MESÉJE

Amikor Kozara alatt összeszedtek bennünket, a „domobrának“ nemsokára úgy állították ki a papírjainkat, mintha önként jelentkeztünk volna Németországba munkaszolgálatra. Ott adtak hetven márkát fizetést egy hónapra. Kaptunk egyszer főtt ételt is naponta és minden három napra hetvenöt deka kenyeret. Igazuk volt a domobrának, hogy mert önkénteseknek voltunk beírva, egy kicsit jobb volt, mintha erőszakkal elhurcoltaknak néztek bennünket a németek. Kitártuk. Mindannyian fiatalok voltunk. Oda csak fiatalokat vittek közülünk. Az idősebbje itt maradt a légerokban. Odakinn megtanultunk egy két szót gagyogni németül hogy a legszükségekre kis vásárlásainkat lebonyolíthassuk. Az a fontos, hogy megmaradjunk, már aki, és hazatérünk. Az volt a leghosszabb utazás az életemben. Utaztunk legalább egy hónapot, vagy még talán többet is. Lengyelországon, Csehszlovákián, Ma-

gyarországon és Románián keresztül. Már azt hittük, hogy sohasem érünk haza. A fontos az, hogy hazaértünk... Nekünk, akiknek úgy volt kiírva, hogy önként vagyunk. Könnyebb volt, mert nem voltunk rendőri felügyelet alatt... Az orosz munkaszolgálatosok mind a rendőrség felügyelete alatt voltak...

A HŐS MESÉJE

Az oroszokra azért vigyáztak annyira, mert azok gyűlölték őket legjobban. Magukra kevésbé vigyáztak, mert maguktól nem tartottak. Maguk nem gyűlölték őket annyira. Én bizony nem tárgyaltam velük. Eggyel sem. Csak a fegyverem nézőlkéjén keresztül néztem őket. Azt is csak addig, amíg el nem húztam a ravaszt. Azt az elbert, aki-ről az előbb beszélt, amikor itallal kínált, ismertem. Erdőtűzést vezetett éppen, amikor mögéje sompolyogtunk. De hagytuk, csak csinálja a dolgát, jelölgesse csak a fákat szép sorjában. Usztasáival együtt. Hagytuk őket, hogy kényelmesen nekilássanak az irtásnak, melegejének csak jól bele. Bele is fekdtek alaposan a munkába. Akkor üttünk rajtuk... Igaza van magának, amit mondott: bátorság kell a szerencséhez. De éppen úgy kell a szerencse is a bátorsághoz. Hiába bátor a bátor, ha a háború első hónapjaiban a fűbe harap. Nincs szerencséje. Velem meg úgy volt, hogy negyvenegy óta puska van a kezemben, de még egyszer sem történt baj. Még csak meg sem horzsolta a golyó. A sapkám, kabátom, nadrágom, köpenyem mind kilyuggatták a golyók és a szilánkok de sohasem ért semmi baj. Pedig negyvenegyől katona vagyok és nyolc kitüntetésem van. Egyszer azonban nagyon közel járt a halál. Kétszáz ágyúval lőtték a németek azt a kis mezőcskét, ahol beástuk magunkat. Akkor voltam a legserencsésebb. Nem robantak fel a lövedékek. Egy se.

ZÁGREB, JANUÁR 6-ÁN

IDEGEN VÁROSBAN

Lépked az ember egy idegen városban. Megissza feketekávéját, megbá-

mulja bámulónivalóit, kitisztíttatja a cipőjét a főtéren, megborotválkozik, megnézi a kirakatokat, elolvassa a helyi lap legújabb kiadását és észreveszi, hogy egyedül van. Abban a pillanatban, amikor észrevettem, hogy egyedül vagyok, már nem izlett az egyedüllét. Képeslapokat vettem a trafikban, hogy üdvözlőlevelet írjak.

És a trafikajtóban találkoztam az orvostanhallgatóval. Nagy üdvözlés. Úgy látszik, ő is egyedül volt.

A MEDIKUS MESÉJE

Tegnap reggel jöttem Újvidékről.

Együtt utaztam egy csomó magyarországi menekülttel. A pasas, aki szemben ült velem, elmesélte, hogy csepeli melós volt. Nagyon a zsidóság ellen volt a mókus, be is kaszlizták. Kapott négy évet. Két évet le is ült szerencsésen és a forradalom előtt amnesztiát kapott. Most negyvenhétéves a mókus, odaát maradt a felesége és két gyereke. Az egyik negyedikes elemista, a másik negyedikes gimnazista. Közvetlenül a forradalom kitörése előtt vált el a családjától, mert az asszony, míg ő ült, csalta egy budai fogással. A mókus rájött és elvált. A gyerekeket az asszonynak ítélték oda, mert a mókus, úgy vettem ki a klumájából, nemcsak nyilas volt, hanem alkoholist is. A forradalom első napjaiban nem tudta, mitévő legyen. De amikor látta, hogy a srácok smírszappannal kenik az aszfaltot, hogy a tankok megbénuljanak, és benzinesüvegeket hajigálnak, először meggyújtva, de később rájötték, hogy meg sem kell gyújtani, elég ha a kipufogóra pöccintik... szóval felbuzdult a mókus a srácokon, és ő is belekeveredett. Talán ottthon is maradt volna, de félt, hogy újra bekaszlizzák. Végigjárta itt nálunk a táborokat, volt Csakovecen, Gérovón, Écskán, Bajina-Bástán. Az öreg mókus mellett egy parasztfiú ült. Azt mondta, harmincegy éves. Haragszik az amerikaiakra, mert úgy bántak velük, mint a megvételre váró portékával. Végignéztam a többi is, és úgy láttam, hogy elég trehonya emberek csak azt nézik, hogy hol és hogy lehet könnyűszerrel élni. Eladogatták a ker-esomagokat és elitták. Az öreg mókus még azokból is összeszedte az eladó árut, akik röstellettek „prodájozni“ menni, és elég jól

keresett mint közvetítő. Még az eldobált cipőket is összeszedte, féltalpat veretett rájuk és azt is eladogatta. Kiszpekulálta mindenen, hogy mennyit kereshet és össze is szedett havonta annyit a „prodájozással“, mint egy idevaló szakmunkás havifizetése. A menekült nőkről az volt az öreg mókus véleménye, hogy nagyon sok közöttük a ringyó. Megkérdeztem tőle, milyen üzletet csinált legutoljára. Elmondta, hogy a karácsonyi ajándékokkal dolgozott. Beogradban ezeröttszáz dinárért árusították a karácsonyi ajándékpizsarnákat.

— És mondja János bácsi, — kérdeztem, — mi a fenét fog csinálni az USA-ban?

— Jó szakmunkás vagyok és ha két-három évig takarékoskodom, megtakaríthatok annyi pénzt, hogy csinálhatok egy kis halgazdaságot. Mert kérem, jól jegyezze meg, fiatalember, a halastó az aranybánya...

RIJÉKA, JANUÁR 7-ÉN

ÁRBOCERDŐK VERTIKÁLISAI

Váltakozva villog a piros és a zöld fényjelzés.

Az ég bársonyos. Sötétikék.

Hajók. Óceánokat járt nagybendőjű hajók. Kicsi gőzösök. Bárkák. Csónakok. Megannyi külön kis világ. Az ég bársonyát a kikötőlámpák és az árbocerdők vertikálisai szétvagdoszták és elosztozták egymás között. A hajókötelek sokezer hegyes szöveget zárnak a parti kövezettel. Furcsa rikácsoló hangot hallatnak a sirályok és bukórepülésben, falkástul csapnak le hajógyomrokból vízrevetett hulladékhalmazokra.

Rögzítem a pillanatot:

Most aludt ki a zöld és gyulladt fel a piros fárosz. Kivilágított hajó közeledik a kikötő gyomra felé. Egyiptomi óceánjáró mellett egy daruórtás egy két centivel közelebb kúszott egy halom ládához. Egy ember teljes súlyával a kötélre nehezedik, hogy közelebb hozza a bárkát a parthoz. Egy másik ember lejjebb ereszti egy kicsit a hajótest oldalát védő autógumit. Egy harmadik a parton autóba ugrik és indít. Egy negyedik kinéz a vérház kivilágított ajtáján és visszasétál. Hárcm megrakott teherautó fékez egyszerre a rakpart szélén, a darusín mellett. Halászasszony fésülködik a bárkakabinban. Motorok zúgnak. Hajókban, csó-

nakokban, teherautókban, emelődarukban. Hajósziréna üvölt fel. Sirályrikácsolás. Kocsizörej. A sirálycsapat mögött most aludt ki a piros fárosz.

Ülök egy hordón és falom a pillanatokat.

HAJÓ, JANUÁR 7-ÉN

Az emlékezés mindig egy kicsit hasonlít az utazáshoz. A hajó is, mielőtt elindul, és az úton is, minden kikötőben gyűjti magába az embereket, akár az emberek az emlékeket.

Akik a mólón maradnak, integetnek, akik a hajón maradnak, visszaintegetnek. Azután halk, alig észlelhető remegés fut át a hajó testén és az embereket, akik integetnek egymásnak, mind jobban összezsigorítja a terpeszkedő távolság. A mólón maradtak szemében a fedélzet töpűl, a fedélzeten állók szemében a móló.

Végül csak halvány sáv marad a part és apró füstölgő pont a hajó azok szemében, akik az imént még csókokat dobáltak és kendőt lobogtattak egymás felé.

Igy búcsúznak egymástól. Így búcsúznak a pillanatoktól is. Az életünktől is. Úgy látszik, hogy az optikai csaldás mégiscsak törvény. Ma még az Holnap is az marad. De egyszer, holnapután, az optikai csaldás már nem lesz törvény; hiszem, hogy úgy lesz, és jó lesz úgy; most meg márkénykölkök ide a bárpu'tra és kérek szépen a pin-cér néptárstól egy dupla prosekot.

SZPLIT, JANUÁR 8-ÁN

PÉNZESŐ

A szplitiek mintha egy nagy szindarabban gyerekeket alakítanának. A jó öreg Diokleciánus császár szép nagy palotáját felosztották maguk között: ki tud keskenyebb utcát csinálni? És akkor is nagyon gyerekek, amikor a téli korzón a „Centrál“ előtt csoportokba verődve többszázam a futballcsapatról, kizárólag a futballcsapatról beszélgetnek.

Beara, a kapus, a szplitiek szerint legalább kétfélmilliót kapott a Zvezdá-

tól. Azóta csak egyszer volt Szplitben a feleségével, de még aznap továbbállt. A szplitiek nem veszekedtek vele, senki egy-ferde pillantást sem küldött felé. De ahol csak megjelent az utcán, a kávéházban, mindenütt vaspénzek csörrentek körülötte. Az aszfalton is, padlón is, mindenütt, ahova lépett, dinárokot szórtak ruganyos, ugró lábai elé a szplitiek. Nem csodálom, hogy sietett elutazni a városból.

— Pedig — meséli a pincér, — amióta eladta magát, már csak árnyéka önmagának. Itt volt igazán nagy. Itt kapott Ausztráliából először üdvözlőlapot ilyen címmel: „Beara — Yougoslavie“, és higgye el, uram, sehol sem fogják úgy szeretni, ahogyan mi szerettük. Nem az a kapus ő már, aki itt volt. Csak az árnyéka a régi Bearának.

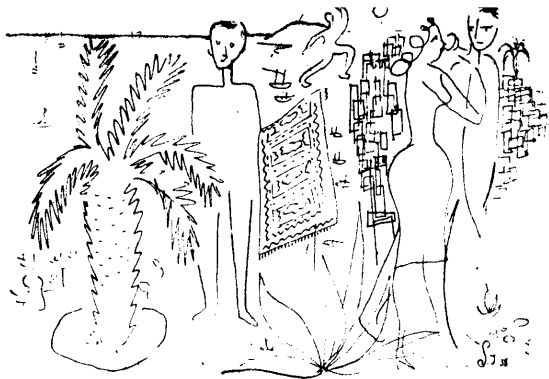
Egy kicsit magát és vigasztalta a csalódott, fájdalmasan csalódott ember, amikor így beszélt...

...Ma újra a tengerre néző ablakokat bémultam. És irigyeltem a tengerre néző házak lakóit. Híszem, hogy intenzívebb világérzetet adnak lakóiknak a tengerre néző házak. Talán megnyugtatóbb az ablak mellé húzni a széket, aztán hirtelen mozdulattal szétrántani a függönyt, kitérni az ablakot, kart, szívet és egy nagyon nagyot lélegezni.

Híszem, hogy a tengerre néző szobákba nehezebben furakodik be a gond a szekrény, a képrámák és a sőhajók mögé, és a végletek ölelkező összhangja szövi át a kagylók mélyén visszhangzó viharokat éppúgy, mint nagy ölelkezősek megszentelt perceit.

Kódorgás a bacwicai villák ablakai alatt, és a hajóút is a part mellett meg a gyaloglás a parti ösvényeken: újra és újra eszembe juttatja a tengerparti bűvőhely gondolatát: nem is lenne rossz száz vászonnal visszavonulni és maszatolni és kiülni a partra, nézni a hullámverést és utána újra vászon elé állni.

Most itt a kávéházban az ócska zene mellett bémészködöm. Látom, hogy az egyik simáranyalt hajú fiatalember, ha az asztal egyik feléről a másikra akarja áthelyezni a lábát, akkor a fehér-abroszos asztalra emeli át a poharak és az üvegek felett. Látom azt a feketehajú kikötővirágot, aki az imént amikor befelé jött, így kiabált rá az egyik asztalnál nevetgélő lányra:

— No, mit röhögsz, te tehén! Rajtam röhögsz?

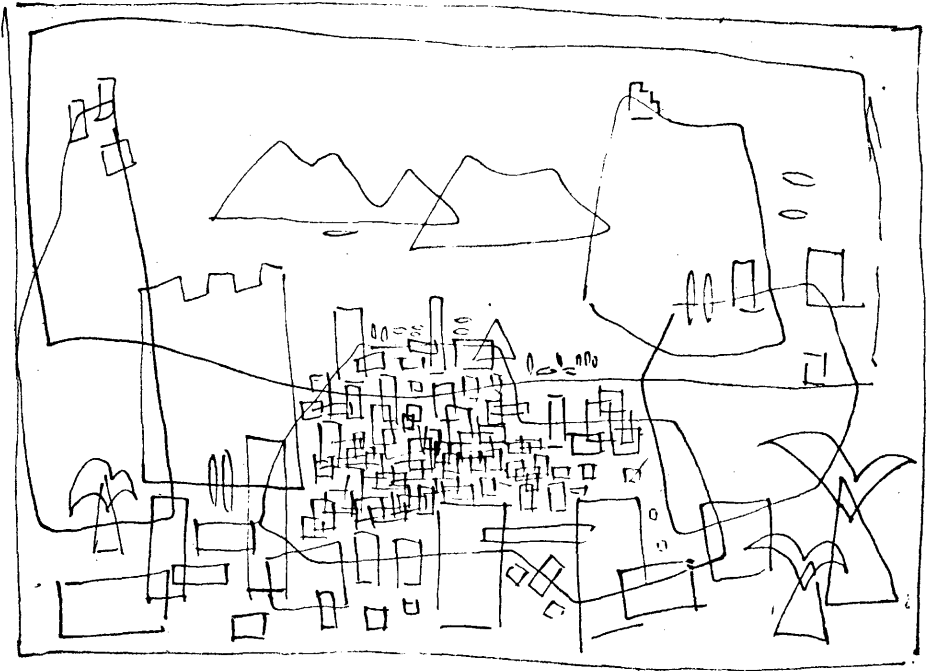
Úgy látszik, hogy az ilyesmi itt gyakran előfordul, mert senki sem csinált problémát belőle. A legényke, aki a letehenezett lánnyal ült, meg se munkált, a kikötővirág pedig ahhoz az asztalhoz telepedett, ahol a lányalt hajú tanyázott.

JÁCINT ÚR

Jácint úr régi kereskedő. Az öreg palota tövében húzódó piactéren szőnyeget árul. Nála figyeltem meg egy esetet, amire egy kommercialista szó szerint ezt mondta:

— Ha ez Svédországban történik, akkor azt mondom, normális, de ha nálunk teszi ezt valaki, akkor megáll az eszem...

Jácint úr felmérte a vevőt. A vevő megkérdezte az árat. Jácint úr megmondta. A vevő gondolkodott. Jácint úr három másodperc múlva önként leengedett az árból tizenöt százalékot. A vevő tovább hallgatott. Gondolkodott. Valószínűleg számolgatott magában. Jácint úr öt másodperc múlva felajánlotta a vevőnek, hogy vigye el a szőnyeget, ráér a fizetéssel, majd elsején elszámolnak. A vevő tovább gondolkodott. Elmonlta Jácint úrnak, hogy hivatalos úton van és nincs kedve cipelni a szőnyeget. Jácint úr erre megadta az utolsó ajánlatát: vigye a vevő a szőnyeget, adja postára, küldje haza, és az árat havi részletekben közzétesse Jácint úr címére. A vevő ráállt. Jácint úr becsomagolta a szőnyeget, aztán anélkül, hogy egy sornyi nyugtát kért volna a vevőtől, átadta neki a csomagot és további jó egészséget kívánt az utazáshoz.

Erre az esetre mondta a kommercia-
lista, hogy megáll az esze.

BOCSÁNYE

A szplitiek nagyon szeretik a labdarúgó mérkőzéseket, de van egy sportág, ami majdnem olyan népszerű, mint a labdarúgás. Ma szép napos időnk volt, és a kijebbi eső városrészek rúndjain meglett férfiak játszadoztak. A játék központjában egy ökölnyi golyó, a „balin“ áll. A versengő csoportok minden egyes tagja teke nagyságú golyót hajt feléje. Akinek a golyója legközelebb áll meg a balinhoz, annak a csoportja egy pontot nyer. Tizenhat pont győzelmet jelent. A játék érdekességét fokozza, hogy a legtöbb grund hepe-hupás, és nagy jártasságra van szükség: jól ki kell számítani a lendületet, nehogy egy lejtő túlvigye a golyót a célon, vagy egy emelkedés visszatartsa, mert olyankor meg túlkorán áll meg, sőt az is könnyen megtörténhet, hogy visszagurul hajítója felé.

Akár az életben.

A játék másik érdekessége, hogy nem

babra megy: aki veszít, annak fizetnie kell. A grundok közelében mindig akad valami kiskocsmá, ahol ki lehet egyenlíteni a számlákat. A számlák egyik részét ki lehet egyenlíteni és le lehet önteni a garaton. De a másik részét sokkal nehezebb kiegyenlíteni: az elkótyavetyélt tekintélyt sokkal-sokkal nehezebb visszaszerezni, mint azt az egy-két pohár vörösbor kifizetni. És a publikum is játszik. Azzal játszik, hogy egyik vagy másik csoporthoz kapcsolja sorsát: erkölcsileg is, anyagilag is.

Akár az életben.

Ez a „bocsánye“.

HAIÓ, JANUÁR, 9-ÉN

A sirályokat mindig szelid és szentimentális madanaknak képzeltem. Itt az ellenkezőjéről kellett meggyőződnöm.

Egyszerre csapnak le a szákmányra. Lökődnek egymást, meesakadályozzák, hogy a vízen úszó hulladék pontosan a csőrébe kerüljön lecsapó társuknak. Ritkán történik meg, hogy az első tártott csőrű jut a falathoz. A másodiknak vagy harmadiknak előbb sikerül.

És akinek sikerül, az aztán menekülhet! A többi utánaírómodik, hogy elszedje tőle a zsákmányt.

Úgy látszik, a tengeren is ez a törvény.

DUBROVNIK, JANUÁR 10-ÉN

HOLTSZEZON

A tengeri halakat ott tisztítják a piaci asztalokon. Erdőmarjú halászberek hosszúorsójú késekkel felmetszik bőrüket, és haraófosójával ráncgállítják le a pulha fehér húsról.

Nyúzzák a széplebernyegű tengerlakókat és miután bőrük ebek harmincadjára kerül, újra a késért nyúl a halász, és szabályos, beidegzett mozdulatokkal lefejt a húst a gerincről, és nemstokára süllve, főzve vagy kirántva asztalra kerülnek a halak, amelyek még a vihar előtt szabályosan élték ezerveszélyű, gyönyörű életüket. Daszka vagy Loknum környéke fémtényes hullámai alatt.

Az éjszaka vihar jött, és egész nap dühöngött. Most sem szűnik. A szélkorbácsolta hullámok átzúdulnak a hullámtörő gátakon és eszeveszetten ostromolják a parti szirteteket. De innen a távollból a cseztűző, hajóbordatörő hullámharag játssi fehér kontúrrá egyszerűsödik. A szétzúzott lendület milliórd habfehér vízceppje fehérvírágú ölelésben kamollik át a partokat.

Dubrovnikban vagyok.

Nincs forgalom a tőkalsíratatú közműűrű üzletekben. Az áruhálmazok téli álmukat alusszák és széleskanimájú szalmakalapos nyárról álmodnak. Szabadulásról álmodnak. Vendégházról, kik becézgetve viszik őket a széltörzsa minden irányába.

A kávéházak tágas termeiben nem kell gazdag borraivalóval asztalt rezerválni. Ez az az időszak, amikor a város lakói saját életüket élhetik.

A családoknak nem kell a konyhába húzódnia, hogy drágén árusított vendégszerkezettel átmenedjék az idesegetteknék a családú székelt, a heverőket, a leándere, ernyőt és a nyugárvat a magas alatt. Nyugodtan mehetnek moziba, színházba, hosszú eszme-csémán letelepedhetnek a kávéházak bármelyik páholyába.

Most is családias csevegés visszhangzik az óriás kávéházterem boltívei

alatt, míg kiinn a háziasszonyok tolongás nélkül vásárolhatnak a vegyeskereskedésekben és a férfiak is azonnal sotrakerülnek a borbélynál. A pincérek békésen diskurálnak a konyhában a szakácsnőkkel és a falakmenti páholyokba húzódotz törzsvendégekkel. Konjović dubrovnikai Vénusza is itt ül az egyik páholyban. Sovány és vért. Keresztrejtványt fejt. (Milyen viruló, milyen fiatal volt akkor, amikor a művész megállította ifjúsága felett az időt!)

Behallatszik a tengermoraj.

AZ ISTENISMERŐ EMBER

Az embert, aki látta az istent, nem itt ismertem meg. A tér másik felén, egy csapszékbén láttam először tegnap este. Feketekávév itott. Es trüsszögött.

A tarkainges szőke kamasz, aki az istenlátó embert megszólította, rummal itta a feketét.

— No öreg, te se trüsszögnél, ha nem inná kávét.

A kamasz várta az öreg válaszát, de az hallgatott. Hallgatott öt percig. Közben ivott a kávéból, cigarettát csavart magának, rágyújtott és megszólalt.

— Mért bántasz engem? Nem szoltam én hozzád egy szót sem. Majd ha megéred az én éveimet, másként vélekedsz.

Hangja mintha feneketlen mélységű hordóból jött volna: kongott, recsegett, akadozott. Azután újra csend lett. Később az öreg még halkabban, még szagatottabban, szinte magának folytatta:

— Az ember ül. Nyugodtan ül. Békében akarja meginni a kávéját és akkor jön egy ilyen üresfejű, aki nem tud semmit, de semmit, és megbolygatja az ember nyugalmát. Mi köze neki hozzám? Kérdezte valaki? Nem tud mit csinálni azzal a buta fiatal erejével. Azt hiszi, ha másokat bánt, akkor nem hiába él. Pedig tudja is ő, dehog tudja, fogalma sincs róla, hogy miért él ezen a világon. Csak járkal jobbra-balra, vagdalozik jobbra-balra, míg egyszer az isten, akit én ismerek, arra a buta fejére nem koppint. És akkor majd csodálkozik és megsértődik, és újra megy majd jobbra-balra és újra vagdalozik, és akkor az isten újra a fejére koppint, és vagy megcsitul, vagy egészen elveszíti a fejét.

— Miket dumálsz, öreg, össze-vissza?

— Majd megtudod.

A büféasztalozony:

— Ha veszekedni akarsz, te széllébélelt, kotródj innen, míg én ki nem nyitom a számat! Ide jössz veszekedni? Fizess és takarodj!

A szőke kamasz fejét a vállaj közé húzta és belevörösödött a visszafojtott röhögésbe. De aztán mind halkabban nevetett, majd egyáltalán nem nevetett, még jobban elvörösödött, gyorsan fizetett és kiment.

Így ismertem meg az embert, aki ismeri az istent.

Atüttem hozzá, rendstem neki még egy feketét és elmentem reszkető, vén ujjjaival milyen szakértelemmel öntözi meg a törökkévé fölét vízzel, aztán nem önti egészen tele a csészéjét, hanem úgy apródonként önt és iszik. Önt és iszik. Nem kérdeztem, mikor látta az istent, de kérdés nélkül is elmondta.

— ... ment, kétem, az emberek élnek és nem tudják, miért élnek. A bárkában feküdtem egyszer. Régen. Néztem az eget, és az ég alján vihar közeledett és jöttek a felhők mindig közelebb. Később, amikor elmeséltem az egészet, kinevettek és azt mondták, bolond vagyok. De én csak feküdtem a bárkában és jöttek, jöttek a felhők. Szürkén. Barnán. Feketén. És a hullámok mindig nagyobbra nőttek...

— ... ?

— És soká nem szóltam senkinek. És amikor elmondtam, hogy láttam, kinevettek. Halat fogott a felhő. Én akkor láttam meg az istent. Mert ki az isten? A természet ereje.

*

Ma délben elsétáltam a városfalak elé és tényleg ott ült az öreg istenismerő ember a téren. Zsátmolyon. Az előtte álló ládikó fiókjai félig nyitva. Zsebkecsével egy karaj kenyeret vagdosott apró darabokra. Körülötte galambok járkáltak a nedves aszfalton és galambok röpködtek a feje körül.

Üdvözöltem és a ládikóból kiálló réztartóra raktam az egyik lábam. Elrakta a zsebkecsét és a kenyeret, becsukta a ládikófiókot, elővette a kenőkefét és tisztítani kezdte a cipőmet.

— Úgy látom jobban van a galambokkal.

— Igen. Ezek is azt szeretik, aki enni ad nekik. Eltetem őket, hogyne szeretnének! Ragaszkodnak hozzám, mert szükségük van rám. Én is ragaszkodom hozzájuk, mert szükségem van rájuk.

Nézem ezerráncú arcát és kefével hadonászó vén kezzeit. Koncsó, recsegő, akadozó hangja mintha nagyon távolról hallatszana:

— Sose voltam híve a pénzügyítésnek (Kérem a másik cipőt!) Az ember kezében hordozza sorsát. Mit ért annak a volt hajótulajdonosnak, ha az élére rakott bankkölcsönökből három napra csak száz dínárt mert költeni a családjával együtt. És most? Mije maradt? Kinek spórolt?

— ...

— Nem tudják az emberek, miért élnek.

— ... ?

— Miért él az ember? Nem azért él az ember, hogy megölje az embert, nem azért él az ember, hogy elpusztítsa az embert. Az ember azért él, hogy megmentse az embert.

Harminc dinárt fizettem a cipő-tisztításért.

Elköszöntem az öregtől. Eltette a harmadik darabot, újra kinyitotta a fiókot és folytatta a kenyérkaraj-darabolást.

A galambok újra köré sereglettek.

MOSZTÁR, JANUÁR 13

A NEGYEDIK SAROK SZEMSZÖGEBŐL

Tegnap este magabiztosan helyezkedtünk el a keskenyvágányú vasút elsőosztályú kocsijában. Grúztól pontosan indultunk. Az egyik sarokban a budvai vendéglátóipar főszámvevője ült, a másikban egy szpliti ügyvéd, aki nagyon hasonlított Nušićra, a harmadik sarokban egy sánta özvegy foglalt helyet, az ajtó mellett a negyedik sarokban jómagam.

Az ügyvéd dicsékedett, hogy igaz, hogy Mosztáron át hosszabb az út Szplitbe, de ha így utazik, holnap délre hazáér. Ha Metkovićon át menne, ketek huszonnégy óráig tartana a döcögés.

A főszámvevő elmondta, hogy azért ült személyvonatra, mert így négy órával előbb Szarajevóba ér, mint a gyorson.

A sánta özvegy kijelentette, hogy neki ugyancsak mindegy, neki csak az a fontos, hogy végre nyugodtan ülhet és pihentetheti a lábát.

Mi sajnálkozva rúztunk össze, mert a legjobb indulatú szemlélő is legalább kilencven kilóra becsülte volna fel a sánta özvegycet, a grúzi álionmáson pedig olyasmit rebesgettek, hogy az útvonalon valami földcsuszamlás történt, valószínűleg át kell majd gyalogolnunk a betemetett vonalon. Másik vonatba kell átszállnunk, mert így volt a motorossal is és ezért késett félórát. El is mondtuk sebtében az özvegycnek a földcsuszamlás-históriát és csak azzal tudtuk végül megvigasztalni, hogy megígértük neki, hogy a poggyászat majd mi visszük... Ezzel le is zárult ismerkedésünk első szakasza.

AZ ÖZVEGY MESÉJE

A testes özvegy elmondta, hogy a lába még a háború alatt tört el. Bombatámadás alatt. És azóta nyomorék. Azt is elmondta, hogy elhúnyt férjének rokonait látogatta meg Cina Gorában. A hegyek között csak lóháton lehetett járni és ezért őt is fellették egy lónak a hátára. Soha életében nem lovagolt még. Amikor levették a ló hátáról, alig tudott moccanni, úgy törkretette a lovaglás. Akkor egy kolostor mellett valami vízen kellett átjutni. A víz partján női kolostor állt és szerzetesnők voltak a révészek. Képzeltük el, mondta, hogy mit kínáltak az apácák a viharos vízen, amíg átveztek velünk a túlsó partra. És akkor kezdődött előről az egész, újra lóra, újra nyeregben.

Nem állhattam, hogy közbe ne szóljak:

— Nagyságos asszonyom, hát miért éppen télvíz idején indult neki ilyen kalandos útnak? Mátkor nyáron menjen.

— Nem megyek én oda soha többé az életemben. Se télen, se nyáron.

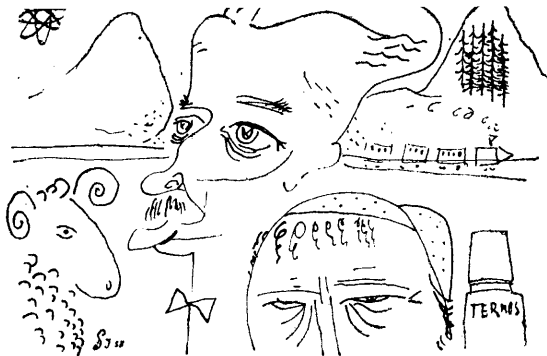
Alighogy elhittük, hogy az asszony megelégette az utazást, kiderült, hogy most se haza utazik, hanem Szarajevóba a rokonaihoz. Ekkor vette át a szót az ügyvéd.

AZ ÜGYVÉD MESÉJE

»Igen, a közlekedés errefelé elég gyöngé. Itt van például a livnói medence. Hivatalos becslés szerint ötszázmillió tonna elsőosztályú kőszén. Vasút nincs és teherautókkal a szállítás felemészti a szén értékének a nyolcvanöt százalékát. Pedig olyan jó minőségű, hogy a szpliti cementgyár a közszépet livnói szépporral helyettesíti. De lesz itt vasút hamarosan!«

Az utolsó mondatot olyan titokzatosan mondta ez a Nušić-arcú ügyvéd, hogy a budvai főszámvevő is felfigyelt és megkérdezte az ügyvédet, miért gondolja, hogy éppen a livnói medence jut hamarosan vasúthoz. Az ügyvéd megigazította bordó csokornyakkendőjét és még titokzatosabban nušići fintorral ezt mondta: »Urániumszaga van a dolognak.«

Néma csend.

Az arany mitosza, úgylátszik, lejárt. Az uránium értéke, ereje és varázsa győzte le...

Hallgattunk. A társaság, az atomkor előszámu nyersanyagának áldozott a hallgatással.

A csendet újra a főszámvevő törte meg.

— Miből gondolja?

— Onnan, hogy a livnói szénpor olyan jó, hogy a szplítiek vele pótolják a cement előállításához szükséges kokszept. A szén elég, ugyebár. És utána hamu marad, ugyebár. És az olaszok, az olaszok nagyon furfangos kereskedőnép. Hogy hogy nem, kiszagolták, hogy a livnói szénpor hamuját érdemes megvásárolni a szpliti cementgyártól.

Az ügyvéd jelentőségteljesen elhallgatott. Az özvegy sóhajtozott, a lábát rakosgatta és természetesen halászott elő a spárgával összekötözött batyuból. A főszámvevő pedig készült, hogy feltegye a következő kérdést. De úgy látszik, meggondolta a dolgot és hallgatott. Az ügyvéd is hirtelen nagyon elhallgatott.

Miután sorna visszautasítottuk az özvegy forró feketekávéját, a nušici arc más témára terelte a szót. — »Nagyon kellene a livnói medencének a vasút. Az erdőgazdaságra gondolok. Az erdőkitermelésnek megbízható adatok szerint csak a hús százalékát tudják megemészteni a fűrésztelepek.«

— Mennyi erdő van ott? — vágott közbe a főszámvevő.

— Az állami birtokok majd négyszázezer hektárra rugnak. Az erdészet mellett természetesen az állattenyésztés a fő. A juhállományt megnézzük. Egy ausztráliai egyetemi tanár tartózkodott ott vagy három hónapot. Állandóan nagy csoport gazdász és állatorvos vette körül. Én hiszem, hogy ezek az emberek nagyon komolyan csinálják a dolgukat. Érdekeselek ezek a livnói dolgok. Például én az ürühúsra rá sem tudok nézni. Önök sem, ugye-

bár? Ott pedig, az isten háta mögött, csemegének számít. Egy pár baromfi, egy pár jó baromfi, ugyebár, három kiló tiszta húst jelent, ez Livnó háromszáz dinár. Egy kiló ürühúsért meg kétszáz dinárt kérnek, mert az ürühús csemegé. A borjút pedig, — a főszámvevőhöz fordult, — higgye el uram, a borjút, százhatvanért árulják.

Jót neveltünk a furcsaságon. Igen. A csemegét meg kell fizetni. És ha ürühús a csemegé, akkor az ürühúst kell megfizetni. A piacnak megvannak a maga törvényei.

Nem soká hallgattunk, a főszámvevő törte meg a csendet:

— És a szakemberek?

— Nagyon nehezen jönnek. Egy fiatal jogásznak, most jött haza a katonaságtól, harmincezeret kínáltak, de azt hiszi, eljött? Dehogy jött. Nekki város kell. Csak azt nem tudom, hogyan fog a városi fizetéséből felöltözni?

— De orvos talán csak akad? — szólott közbe a sánta özvegy.

A Nušic-arcú ügyvéd, mintha csak várta volna ezt a kérdést. Megigazította csokornyakkendőjét és belekezdett az orvosszerzés meséjébe.

AZ ORVOSSZERZÉS TÖRTÉNETE

— Kedves asszonyom. Önnék úgy kellett volna feltennie a kérdést, hogy hogy érzi magát Livnón az orvosi kar. Drága asszonyom, a livnói kórházban 1957 január elsejétől 1957 december elsejéig, tehát tizenegy hónap alatt ötvenhat szpliti polgár operáltatta magát. A sebészeti osztály megkapta az engedélyt, hogy fiatal orvosok specializálhassák magukat... Olyan kórházunk van Livnón, hogy a szarajevóiak is megirigyelhetik.

(A főszámvevő közbevetette, hogy ez egészen valószínűtlenül hangzik.)

— Igen, uram, ez valószínűtlenül hangzik. Ellhiszem, hogy valószínűtlenül hangzik, de a helyzet a következő: A szpliti katonai kórházban működött egy országoshírű sebész. És hogy, hogy nem, ez a sebész áthelyezést kapott Szarajevóba. Igen ám, de a sebész apja, erősen asztmás volt. Ha apjával együtt elköltözik Szarajevóba, ezzel aláírta volna az öreg halotti levelét. Megvárni pedig nem akart az apjától, ezért nem fogadta el az áthelyezést. A katonaság pedig viszont, ugyebár, nem tréfál. A sebészt letartóztatták és hadbíróóság elé állították. Az bűnösnek

mondta ki a sebészt és hathónapi fogházra ítélte. Nem fosztotta meg rangjától, úgy hogy a sebészek a dutyi után mégis csak el kellett volna mennie Szarajevóba.

Azon a napon, amikor a sebész a fogházba ért, a felesége már Beograd-ban volt. Amikor a sebész negyedszer előedt rab. unában, megjött a legfelsőbb parancs: azonnal elbocsátani a sebészt a börtönből is és a hadsereg kötelékéből. A parancs már előbb is megérkezett volna, de a Marsall abban az időben úton volt, és az asszonynak meg kellett várnia amíg hazaeér.

Akkor a szplítiek meghívták kórházi főorvosnak. De a tötétek után ugyebár, nem volt kedve Szplíten maradni. Ekkor találkoztam vele és adtam át neki Livnó ajánlatát: százezer havonta és magánpraxis.

Ma saját autója van.

Ma a szplítiek Livnóra járnak kés alá. Egy csomó fiatal sebész tanul tőle, s ha egy idő múlva elhagyja is a kórházat, mászó utódokat hagy maga után. A járás is sokat nyer vele és ő is, ugyebár, jól járt a járással. Ha valaki szóvátezi, mennyit keres, a livnóiak visszakérdezik: »és hány emberéletet ment meg?«

SZARAJEVÓ HELYETT MOSZTÁR

Ekkor éreztünk el ahhoz a vasút-állomáshoz »valahol Hercegovinában«, ahol a földcsuszamlás történt. A sánta özvegy legnagyobb örömére kiderült, hogy nem kell átszállnunk.

Az ügyvéd nagyon elkomorodott e hír hallatára, kinyitotta az ablakot, kihajolt és megkérdezett egy vasutast, hogy mi lesz velünk? A vasutas visszafelelt, hogy várnunk kell egy keveset.

— Egy keveset, — dörmögte magában az ügyvéd és bólogatott.

Az órára néztem: fél óra múlva éjfél.

Az ügyvéd lecsavarta a villanyt, és fejét a kabátjára hajtotta.

Reggel ötkor indultunk tovább.

Az ügyvéd leszállt a következő állomáson, hogy Metkoviácn át estig valahogy hazavergődjön. Én itt szálltam le Mosztárban reggelizni. Megnéztem néhány régi mecseket. Az egyiknek a bejáratánál egy öreg asztalon három tyúk gubbasztott. Megbámultam a több mint ötszáz éves híres kőhidat a Neretva fölött és a színházat, melyen

emlék. Ubla jelzi, hogy ötvenegyben, a főlsszabadulás tizedik évfordulójára építették. Megittam három törökákvét, megírtam ennek az utazásnak a históriáját és délben indulok Szarajevó felé.

Betértem egy borbélyműhelybe a vasútállomással szemben. Egy gyerek borotválta meg. Ellég ügyesen. Míg dolgozott, a mestertel arról csevegtek, hogy hány golyó jár... utoljára ki mikor vásárolt golyót, és mennyit. És ki mit lőtt. És hogy mikor mennek újra vadászni. A fiú eldicsekedte, hogy tegnap négy verebet lőtt.

A golyóvita alatt újra eszembe jutott a színház falára erősített márványtábla szövege és úgy éreztem, van egy kis összefüggés a golyóvita és a felszabadulás dátuma között.

Mielőtt bementem volna az állomás épületébe, egy utcasöpőr asszony utánam hozta borkésztyűimet. Az úton ránthattam ki a zsebemből, ahogy cigarettára gyujtottam.

MOTORVONAT, JANUÁR 18

BÁMULJUK A VIZET

A tó tegnap még csak »bolond« tudósok képzeletében létezett. A völgy élte mindennapi, egyhangú életét. A zöldvizű Neretva sietett rajta keresztül délnek és a kekenyvágyányú vasút kicsi játékmozdonyai fontoskodva pöfékeltek hol Szarajevó felé, hol Mosztár felé.

Esteledik.

Most már félórája robot a motorvonat a tó partján: a tegnap még csak bolond agyakban létező tó partján. A rendőr, aki az imént dohánycempészek után szaglászott, a tét megmotoszott utas, és jómagam itt ülünk a motorvonat kitűnő falatozójában és nézzük a vizet. Már több mint félórája nézzük a vizet. Békés csónakok és kompok lapulnak tükrén, és a mozdulatlanság egészen misztikussá teszi a völgyet. Mert van vallami csodálatos abban, hogy egy akkora tavat, mely bizony jókora rék fölt a térképen, melynek valóságos partjai, ime, valóságosan robotunk emberi agy, emberi kéz hozott létre, és a tó feletti háttorzongató csendben a tükkörsíma vízfelület alatt megteremtődött a lehetőség sokmillió kilowatt elektromos energia születésére. A tófenéken felej-

teit szúrágta bölcsők és sírkövek között ballacsikák ficáncolnak.

A rendőrrel és a csempész-gyanúsokkal együtt prágai sonkás szendvicset fogyasztunk és bámuljuk a vizet.

A vizet? Nem is annyira a vizet.

A természet gúzsbakötött erejét.

SZARAJEVO, JANUÁR 13

A BÉKESSÉG VOLGYE

Folyóvölgy, folyóvölgy, gondolná az ember, pedig nem így van.

Mosztártól Szarajevó felé hozott a motorvonat, és míg be nem esteledett, megbabonáozva bámultam. Ne csodálkozz, Te is úgy neztél volna az ablakon át azt a völgyet. Nem halhatok meg anélkül, hogy ne éljek ott egy időt. Nem tudom még, tíz napot-e vagy tíz hónapot. Lehet, hogy tíz évet is. Olyan hely az, ahol summázni lehet az áttélt éveket, ahol az alkotás (úgy érzem) olyan természetes folyamat lenne, amilyen természetes és egyen természetű az égigérő sziklák sorfala között siető zöldhullámú Neretva, amilyen természetesek és egyben meszeszerűen szépek az apró tisztásokon, a folyó és a sziklák között meghúzódó házacskák. Felettük valahol, nagyon magasan az égrerajzolt sziklákon fantómosan nyújtózkodó viharvert, villám-sújtott, szélcibálta fák állnak őt. Vigyázzák az alant meghúzódó békességet.

A japán fametszetek leheletszerűen finom, képzeletszarkaló szikláit, melyeknek magasságait csak fokozza a fátyolszerű ködsávok vonulása a szirtek között, ezek a japán fametszetekre vésett sziklaszirték, eddig mindig azt hittem, hogy inkább nagyhirű mesterek képzeletének köszönhetik szépségüket és magyságukat. A Neretva-völgyi sziklaszirték megcáfolták ezt a hiedelmemet és míg a motorvonat robogott, nem tudtam szabadulni a gondolatától: idejőnni azzal a száz lealaposított vászonnal, amikkel még tegnapelőtt nagynyugalmű tengeri szigetecskékre vágyakoztam...

Megmarad-e bennem az oduját kereső medveosztón akkor is, ha beköltözöm Topolyán kálváriadombi új tanyámba?

Vagy sikerül nyugalmat lelnem: csendes munkalehetőséget tengerek és sziklaszirték birkanyáj és leánderliget nélkül, vagy a jöföne tudja mi lesz...

ÚJVIDÉK, JANUÁR 14

HÁROM KOPOTT ECSETTEL

Nem volt se táskája, se bőröndje. Még sapkája sem volt, csak egy újságpapírosba csomagolt dobozt szorongatott. A csomagocskára egyik sarkán három kopott sörtéjű ecset kandikált ki. Gondoltam piktorsegéd. Likából utazik személy-másodosztályon. Már két napja úton van. Tizehét éves, asztalosinas volt.

— Milyen hely az a Karlóca? — kérdi.

— Vajdaság egyik legszebb vidéke.

Elgondolkodva ismételtgeti: — Vajdaság legszebb vidéke. És van-e ott erdő?

— Van erdő is.

— Bránko sírja is ott van, ugye?

— Ott.

— Sztrazilovón?

— Azt is le akarom festeni.

— Lefesteni?

— Lefesteni.

— Szóval nem piktor vagy, hanem festőművész?

— Szeretek festeni tájképeket meg csendéletet.

— Embert is tudsz?

— Azt is.

— És mivel festesz?

— Olajfestékekkel szerelemre. De most majd kiprobálom vászorra is.

— Le tudod a vásznat alapozni?

— Persze.

— No halljam, hogy alapozod le?

Persze, nem jól tudta. Felírtam vele, azt sem tudta, hogy kell kifeszíteni a vakkeretre. Azt is felírtam vele. És a festéskészítés módját is. Végül nem állhatta és megkérdezte:

— Honnan tudja maga ezeket?

— Öregapám festő volt, tőle láttam, hogy csinálja, — mondtam neki. — És te? Meddig maradsz a nagybátyádnál?

— Itt maradok. Talán mindig. Hívtott.

— Van gyerekük?

— Nincs.

— És mit viszel abban a papírosban az ecsetek mellett?

— Két kollekció olajfestéket. Az egyiket hazulról hozom, a másikat Zágrábban vettem.

Csudálkozó szemekkel bámulta a Dunát és a fűzeseket a parton, egyre kér-

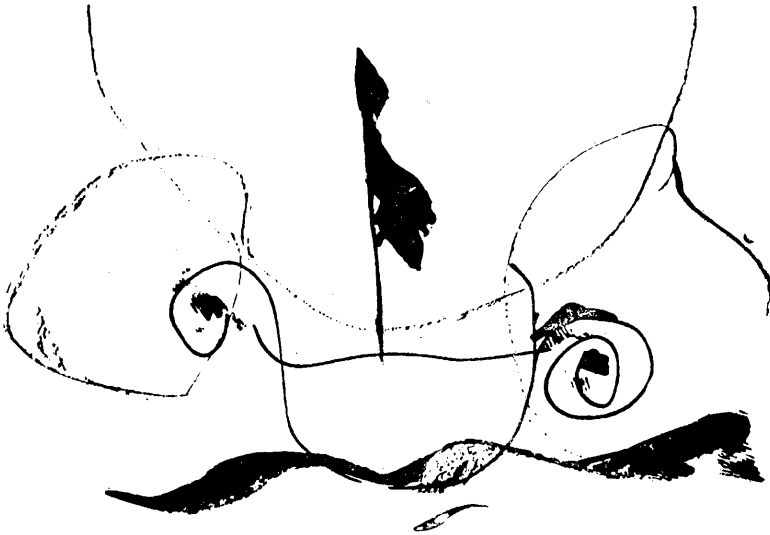
dezetve, hogy mikor érünk már Kar-
lócára.

Mielőtt leszállt, nem kellett körülbá-
znie, nehogy a vonatban felejtse vala-
mit. Az újságpapírba csemagolt dobozt
egész úton a kezében tartotta.

Siet leszállni.

Már jó iramban futott vonatunk ki
az állomásról, amikor kinyírtam az ab-
lakon: ott állt a sínek mellett. Moz-
dulatlanul.

.....

Egy ismeretlenhez

Bauer Irén

Nem is tudtad, ki vagyok,
csak levetkőztettél a szemeiddel,
szemeiddel éhesen rámtapadtál,
gondolatban jól is laktál, —
mielőtt még belém faltál,
csóktalanul.

Nem szólok: ne halld a hangom,
szemeimet becsukom,
hogy ne láss meg soha.
Vessz el csóktalanul a csókban.

Jóéjszakát

Bauer Irén

Álmondjon szépet a világ;
ne háborút,
csatornát,
olajat és pénzt.
(Pedig jó volna
egy szép függöny
az ablakomra,
vagy egy egyszerű,
sötétkék, fehérgalléros
ruha.
Álmomban így látom
magam szépnék.)
Jóéjszakát.

Egy költő tragikus világa

Bori Imre

Mottó:

*Semmám se volt s nem is lesz immár sosem nekem,
merengj el hát egy percre e gazdag életen,
szivemben nincs harag már, bosszú nem érdekel.
a világ újraépül, — s bár táltják énekem,
az új falak tövében fehangzik majd szavam;
magamban élem át már mindazt, mi hátravan,
nem nézek vissza többé s tudom, nem véd meg engem
sem emlék, sem varázslat, — baljós a menny felettem;
ha megpillantsz, barátom, fordulj el és legyints.
Hol azelőtt az angyal állt a karddal, —
talán most senki sincs.*

1944 április 30
(Sem emlék, sem varázslat)

Az irodalmak történetében vannak korok, amelyek mostohák költőfiainkhoz, és vannak olyanok, amelyekben a költő magáraszabottnak érzi a körülötte lévő világot, eszméit, vágyait, álmait. Petőfi például nagyon otthon érezte magát a negyvennyolc előtti magyar világban, ha egyéni élete tele volt is szenvedéssel és nélkülözéssel. Ma már úgy tűnik, hogy mindaz, amit Petőfi jelent a magyar költészetben, a kornak és a költő egyéni hajlamainak szerencsés találkozásából született. Hiába van ott Petőfi mögött a Hiador árnyéka, Petőfi azonosult a korrallal. Népies volt, forradalmi volt, osztrák gyűlölő volt és nyugtalan lélek, magába tudta olvasztani kora ellentétes hajlamait és azok ma harmóniaként csengenek fülünkben.

Ady szintén ennek a szerencsének a jegyében született, sőt mi több, mindkettőjüknek megadatott, hogy a korrallal együtt haljanak is meg. Petőfi 1849-ben,

Ady 1919-ben. Haláluk után új kor kezdődik, céljaiban és jellegében más, mint az előbbi. A Bach-korszak és a Horthy-féle fehérterror már egyiküknek sem jelentett volna emberi és művészi talajt. A kor és költő ilyen szerencsés és harmonikus találkozására után szinte törvényszerűen az »átkozott költők«; a meghasonlottak korszaka következnek. Így volt ez Petőfi esetében Vajda Jánossal, s Ady után is egy sor tehetséges és nagy költővel.

Ez a forradalom utáni költőnemzedék, az akkori húsz évesek, már ebben a diszharmonióban kezdik költői életüket. És a szakadás talán sehol sem látható ennyire a maga tragikusságában, mint éppen a két háború közötti magyar költészetben. A költő nem a korral, hanem a kor ellen kénytelen élni. S így, míg egyfelől feldúlja a költő életét, harcba kényszeríti vagy gyáva megalkuvásra, a nagyokból éppen ez a szenvedés csíholja ki a nagy költészetet. Az élet diszharmoniója akkor összeütközik a költészet harmóniájával. Babits Mihály a Jónás könyvében nagyszerűen ábrázolta ezt a költői állapotot. Nemcsak ő, hanem olyan ellentétes természetű költők, mint József Attila vagy Radnóti Miklós sem születtek a prófétaságra. Csak nem követhették hajlamaikat. S mert a költészet bizonyos fokig az emberiség mértéke is, ők a költészetük révén tudták megszüntetni a kor ellentmondásait. Természetesen nem utópia-kergetés volt ez náluk. Csak józan ésszel és becsületes emberi magatartással szembe mertek nézni az ellenük szövetkező társadalommal és felvették vele a harcot. József Attila egészen fiatalon, Radnóti Miklós a harmincas évek közepén. Ők tudták, amit annyi tehetséges költő nem tudott, hogy nem lehet különbékét kötni az embertelen, a mind inkább fasizálódó magyar uralkodó osztállyal. Ebből fakadt emberségük és költészetük nagysága is.

Olyan kor volt ez, a két háború közötti, amelyben a költő elsősorban szenvedéseivel válaszolhatott a társadalom gyilkoló hatására. Tudjuk, hogy a szenvedés nagy ihlető is. Míg ez a kor mind keményebb életet diktált, mind keményebb módon fogott az emberi élet emberi jegyeinek elpusztításához, a költő mind tartalmasabb, mind nagyobb, mind egyetemesebb érvényű versekkel válaszolt. Természetesen nem tudta megszüntetni az ellentmondások valóságos okait, de fel tudta oldani a versben, mégpedig úgy, hogy nemcsak saját, egyéni fájdalommal zengte, hanem egy egész ország nevében beszélt és azután az visszhangozta rímeit. A költő így olyan távlatot kapott, olyan emberi sikra tudott helyezkedni, amely több, nagyobb, igazibb volt, mint a költő önköre, egyéni életének síkja és látóköre. Ebből következik, hogy az ilyen költők (József Attila, Radnóti Miklós) a valódi élet és a valódi irodalom útján jártak. Az egyetlen valóban járhatón és célhoz vezetőn. Nem járták sem a népiesek, sem a polgárok ösvényeit. Az egyik is, a másik is a fasizmus fenyegető szakadékához vitte a költőt. Erdélyi József, Szabó Lőrinc példája szépen bizonyítja ezt. Ők a valódi, tehát végső fokon a harcok, haladó Európa és azontúl a világ nagy emberi közösségének írtak, annak szellemében gondolkodtak. Modern költészetet írtak, marxista volt a világnézetük, osztályharcos a szemléletük, kommunista a meggyőződésük és harcuk. Tehát mind társadalmi, mind irodalmi síkon a maguk egyéni életében, a gyakorlatban is feloldották a kor ellentmondásait. Különbek voltak, mint koruk. Az az ész megfosztotta trónjától, ők ennek az Esznek (a tudásnak tesztek panaszt — énekelte József Attila) a nevében beszéltek. Modern racionalizmus nőtt ki ebből, a kor háborúra fegyverkezett, ők a békét állították vele szembe.

Költőnk, Radnóti Miklós, egészen a tarkolóvés pillanatáig tudósít erről a harcról. Egész költői pályája ezt a harcot jelképezi, költészete ennek közlésével van tele; igénye több, mint amit a kor kívánt a költőtől és eredménye nagyobb. Szemben úszott az árral, a kor áldozatává vált, de csak neki sikerült magyar nyelven elmondani mindazt, ami fájdalmában, és szenvedésében a fasizmus igájába hajtott emberiségéből kikívánkozik, amikor fegyvereitől megfosztva a kis Avala notesz üres lapjai kínálkoznak fegyverül és igaz társul. Állandóan felfelé ívelő költői pálya áll előttünk, amely a kor szintjéről indult el és eljutott a költészet legmagasabb csúcsaira, küzdve a tömegsír szélén is.

A BÉKE ŐLÉBEN

A fiatal Rádnóti úgy indult, mint a költők legnagyobb része: nem ígért semmit. Nem volt csodagyermek, csak ember volt. Sőt, akárcsak a költők általában, akárcsak Ady, ő sem mond akkor még semmit, ami a későbbi költőt ígérné. Szabályos verseket ír, a kor színvonalán állókat. Még keresi önmagát, keresi az élményt, amely meg tudja majd nyitni az érzés zsilipjét és amelyek révén majd megszabadulhat a hatásoktól is, amelyek érték. Talán csak az lát-szik meg ezekben a még kötetben meg nem jelent versekben, hogy a költőnek természetes állapota a költés, otthon érzi magát a művészet eme külön világában. A versek melódiájuk természetességével tűnnek ki, már-már a beszéd ritmikái képleteihez igazodnak. Íme a példa:

*Violák és sok más virágok
nyíltak ki bennem.
Fehér klárisok sápadnak
szememből a csuklód köré
lassan peregnék a kezeiden
és már ujjaid hegyén csülognak
amikor lecsókolom őket
mert az ujjaid csúcán
kezdődik és végződik az élet.*

*Mégis oly végtelen
mint esős réteken
mely álmoknak hajnali habja
amikor dallos szemeidben
kinyílnak a ködtarajos rónák
és bomlott hajunkat zászlóként
lengeti a szél.*

(Az áhitat zsoltáraiból. 1929)

Ez hang még csak, nemsokára azonban íme, itt a fiatal költő élményvilágának első összefoglalója is. Két versszakban benne van a költő teljes élményvilága, érzéseinek tüze, gondolatainak útja, képalkotásának természete.

*Most földi mezők fölött vonulok,
gazdagon mélék: csillanó füvek!
vetés! a kazlak alatt szerető
béres! mosoly a koldus véres
szíve! minden én vagyok és
szűzek összeszorított térdei
fehéren nyílnak látásom nyomán!*

*Azután újra semmi! egyedül járok
az égi mezőkön, lehulltak már a
csillagok is, csak testetlen szavaim
ragyognak és selymes hajzatuk szelíd
szél lengeti a szél mely hozza
utánam, fehérén göndör felhőknek
alkonyi nyáját.*

(Minden árvaság szomorú dicsérete.)

Fürdik a természetben, ahogyan csak tisztaéletű és fiatal mártózhat meg vízben és napfényben, felhőkben és virágokban. Nem kulissza nála a világ, nem alkalom csupán a verselésre, mint annyi költőnél ekkor, hanem mód, hogy felmérje magát a mindenségben. Állapota ez a pogánykodás, olyan ember magatartása, aki magával van elfoglalva, a maga fiatalságával, erejével, csorduló életkedvével. Nem problémák világa ez még, hanem a fiatal testté, alkinek valóban „szűzek összeszorított térdei nyílnak ki látásom nyomán“. A béke, a boldogság embere még. Verseiből csorog ennek az állapotnak a jó íze; a fénylő napé, az

ezerszinű természeté. Villogó fogakkal nézi a világot és életkedve nem ismer határt. Még nem a társadalommal lépett érintkezésbe, csak a természettel. Ezek a versek még csak a tapogatózó lépések arra felé. A természet képeibe már ekkor belevilágított ott-másfajta hang is: »Költő is vagyok, meg proletár«, „szuro-nyok közt élünk pukkadásig“, „ördögtojta világ ez“ és egész kassákifajosan: „tudjuk, hogy a gazdagok szíve szőrös s mi harcosok vagyunk prolik seregé-
ben és a társadalmi rend püspöki tábláit takarjuk el a naptól...«, de mindez inkább költői utánczás, mint valódi emberi szükséglet parancsa. Igazi hangja ak-
kor még ez:

*a vízen, messze partok
homályos tővén
tükrösen fénylik
tavaszi kedvünk! mert*

*mi vagyunk most a fű,
a fa, a part, az öröm is
és szépszavú áldása
a tájnak!*

vagy:

(Tavaszi szeretők verse)

*Már a Maros füzes partjai
közt jén el hozzám most a messzi
vidék! csikók csomós lábakkal
futnak az anyjuk után s így
este, hazafelé most kácsák
és szeretők totyogva menetelnek!
Az égen egy helyen látni még,
(csikók! kácsák és szeretők!) hogy
olyan, mint kedvesem szemekéjke!*

(Zaj, estefelé)

Az idill költője még. Eredeti emberi törekvéseit és vágyait szabadon bontja ki a versekben, szinte a fesztelenségig. A léleknek ez a szabad tobzódása a testté is: erotikus verseinek korszaka ez. Ezzel hoz újat már ekkor, ezekből csap ki valami frissesség, amit a kor többi fiatal költőjében nem érezni. Azok tudósok, csodagyerekek vagy »művészek«, polgárok vagy népiesek, a maguk törvényei szerint élnek és írnak, és jellemző, hogy még Babits is érzékiségét nem eredeti költeményeiben, hanem műfordításában tombolta ki. Radnóti érzékisége, akár-csak többi érzelmi megnyilvánulása is, annyira közvetlen, keresetlen és a ver-
seket olvasva annyira természetesnek tűnik, hogy már ezzel megszűnik pusztán az lenni.

Érdekes, hogy a későbbi Radnóti társadalmisága ellentéteképpen, éppen ezek miatt az ártatlan érzések miatt. — úgy látszik sok mindentől kellett félteni az országot —, kerül először összeütközésbe a magyar uralkodó osztály enklócsével és társadalmi rendjével. Ujmódi pásztorok éneke című verseskötönyvét (1931), melyben éppen erotikus versei jelentek meg, az államügyészség elkobozza és a költőt bíróság elé állítja »vallásgyalázásért és szemérem elleni vétségért«. Az idillbe, az élet szépségeinek, gyönyörúségeinek élvezésébe, a táj díszes csorgásába csap bele a természetellenesség: az uralkodó társadalom. A költő, aki a biológiai lét élvezetében tobzódott, egyszerre szembetalálkozik ilyen kézzelfogható és közvetlen módon is, legnagyobb ellenségével: a magyar uralkodó osztállyal. Ma már elkerülhetetlennek látszik mindez. A költő előbb vagy utóbb választat el kerül. Választania kell, mert nem élvezheti tovább a béke egyetlen fellelhető szigetének nyugalma: a társadalomkívüliséget, a pogánykodást, az idill-nyuj-
totta természetes életet. Természetesen nemcsak ez a bírósági idézés sodorta mind közelebb a társadalomhoz, nem egy akkori verse kihívás az uralkodó »szemérem« ellen, amely nem állotta a költőt bíróság elé állítani, mert így írt:

A szentekkel bizton összevezett és
már jótógyú szűz angyalokkal
viaskodik most az égi kazlak
tövén s összeszorított combokat
feszegzet átizzadt szerelemmel.

(Elegia egy csavargó halá'ára),

s ugyanakkor véres kegyetlenséggel halálra kínozni Sallai Imrét és Fürst Sándort. Mert lázadás volt a költő természetessége, fiatalsága, egészsége is, erotikája is. De ártatlan lázadás volt, kamaszos. Önmaga »lázadó jósnak« nevezi ezt az állapotát. A társadalmiság, amely majd teljesen leköti később, most még felszínes oldalvágásokban nyilvánul meg. Még mindig érezni, hogy a költőnek nem személyes élménye ez a társadalmiság. Tudja, de nem érzi is, a maga legszemélyesebb módján a társadalmi bajok összességét. Jellemző erre a Keseredő című verse:

Tegnap módos legény szemétől híztak
vasárnapi lányok a templom előtt még;
holdas gond pipál ma házaink lukán
és várostjárt, nagyhasú lányok lesik
lassan kifelé kerekedő kölykeiket,
hogy tele combjuk közt liláraszorítsák,
mert mire is kell ma, kücsi melles lány
és legényke, gatyábfütyülős! hogy
álljanak majd éhesre ijedten, mikor ri
a rét s föld a magot is undorral kihányja!

Ekkor kezdődik meg a valódi küzdelem a költő és az embertelen kor között. Megtanulta: idült nem lehet teremteni, csak választani lehetséges. Az igazi költői erőpróba csak most kezdődik és most várják a szenvedések is. A békének ez az egy, megvalósított pillanata ezután már csak költői álom lesz.

TAJTÉKZIK AZ ÉG

Napjaim tetején ülök, onnan
lóg le a lábom, hajamon
hófelhő kalapoz és szavaim
messze, kakastollak közt
portverve menetelnek!

(Férfinapló)

Igy dokumentálja a költő megválasztott, új helyzetét, a társadalomban rögön az első fájdalmas érintkezés után. Igaz, utána még egy visszahatás következik, hetyke és ismét csak kamaszos:

Új könyvemet tegnap elkobozták,
most egyedül ülök, ujjaim
átfonva bokám körül, piros
pillét ástam ma babonásan
a küszöb alá és lassan elalszom!

Majd fölébredek én is! kedvesem arany
varkocsán sikongat a napfény,
lóbálva nő föl árnyam az égig és
huszonkét szemtelen évem az éjjel
bevacsorázik három csillagot!

(1931 április 19)

De a hangváltozás, az érzések különbözősége szemellátható. Megszületett az első, valóban személyes élményre alapozott társadalmi mondanivaló költői vetülete (szavaim messze, kakastollak közt portverve menetelnek!).

Apró elváltozások ezek; a költő körül táguló világ a mind szélesebb hullámokat verő kérdések — társadalmiak és ebből következően emberiek —, belopóznak a szívébe. Ha a természet, melyben élt, a táj, melynek annyira örülni tudott, a világ varázsa, amely elbájolta, messze volt attól az élettől, melynek költőjévé válik (ez a messzeség természetesen végső határértékében érintkezik a későbbivel, ennek természetével, forradalmiságával pedig már foglalkoztunk), a hazai élet konkrét társadalmi kérdéseire ismét szélesebb, kontinenseket átfogó szemléletből kiindulva ért el. Szinte a világhelyzetet méri fel előbb, hogy tájékozódhassék. Az embertelenség, az elnyomás példáira bukkan. Párisi japán orvosbarátjának így ír:

*Fehér köpenyed köpjön és piruljon el!
mert sárga emberek fennen öldöszik egymást
s fegyelmes halottakat lottyantra kanyarodnak
Kinában a kotyogó patakok! fűtlyel
oszlik a béke! s proletárhaltak
oszlanak nézd, a fűtlyülő levegőben!*

*Átkelt a Wuzung patakon tegnap
a japáni gyalogság
s ágyúk vastag harmata készíti
kínai réteken útját*

(1932 február 17)

és John Love, fiatal néger költőt búcsúztatva, akit a Ku-Klux-Klan emberei megöltek, mintha a költőhalált énekelte volna meg, a költőkét, akik szembe mertek szállni a növekvő embertelenséggel. A világ rémítő üzenetei figyelmeztetések is. Már John Loveről így beszél: „John Love, testvérem! A Tiszán látalak forogni a híd alatt ma.» S immár önmagát látja, és fölötte a borúsán tájékozó eget, a körülötte cikázó villámokkal a mind sötétebbé váló szellemi ég-aljon.

Növekvő társadalmiságát ezzel magyarázhatjuk. Gondjaival nő a versek mondanivalójának a súlya is. Az a sorsa, hogy az embertelenség kalapálja emberré, a világ hiányait önmaga emberségével, nagyságával pótolja. O is a munkásmozgalom soraiban keresi emberségének biztos talaját, mint nagy társa, József Attila, s lényegében őt is az a sors várta, mint azt. A költő magánosan kénytelen harcolni. Ebben a pillanatban még ennek a boldogító közösségnek melegében él.

*ó, széles csőröm neked is sárgán
csillant a fényben s boldogan
ma;szolt vajás szavakat még.
Most kürt szava számon a szó
és elvtársaimnak hangos indulása!*

(1932 május 5)

Es látja: „Itt széltől hajliknak már a harci fenyők“. De Radnóti a teljes élet igényével indult s a fogyó teljességet nemcsak országos és világméreteken szemlélhette, hanem portáján belül is. A válság, ami behálózta az egész világot, a költő sejtjeibe is befészkelte magát. Nem talált biztos menedékre sehol, s »szerelmes keseredők« szavaiban keresi a reménytelenül meg nem található mentséget. A szerelem is csak a pillanat mentsége lehet, a derű szépsége már csak villanásnyi, amit a költő még észrevesz. Apokalipszis képei mind teljesebben magukkal ragadják a költő képzeletét. A halál motívuma lesz uralkodóvá a versekben. Nem kamaszosan, hanem a gond emberének komolyságával, aki állandóan számol vele és mérlegeli hármas síkban is: saját életén, országnyi nagyságban, és világméreteken. S hangja, amely tudott csordulni édesen és de-

rűk színét ecsetelni, ujjongani és felkiáltójelekkel tüzdelni a verseket, öröme-
nek zászlóival, most kiméletlenül pontosan és fegyelmezetten önmaga iránt is,
kérelmeketetlen objektívítással közli a meglátott halál-jegyeket. Keményveretű
versek ezek és a kijelentő mondatok kegyetlen ütési mind magasabbra viszik
a versek mondanivalóját. Nem a férfiévek higgadása ez a fiatalok mámore után.
Ez társadalmi kényszer, életdiktálta érvek, az »öklök érveinek« parancsa. Sorsa
nyomásával telnek meg a versek. Még akkor is ezt a súlyt érezzük a verseken,
amikor a költő mind ritkában ugyan, felmutat néhány derűsebb hangulatot is.
Azóta, hogy „megugró árnyat lát a bokron át“ — a halált —, ez a nehezebb
tekintetű Radnóti-arc néz felénk.

Legékeesebb példa talán a Radnótié arra, hogy az irodalom, és külön a köl-
tészlet mennyire csak a társadalom életével tud megtermékenyülni, és akkor a
legáltalánosabb, amikor a legszubjektívebb. Fiatal verseiben, egyéni színezéssel
persze, a kor átlagköltészete beszélt, tehát ennyiben általános volt. Most, a mind
sűrűbbé váló sötétségben társadalmivá válva, tehát egyéni létének kérdéseiben
elmerülve, egyéni hangon valóban általános emberi és társadalmi síkra jut el —
a haladó emberiségére. Ennek az egyetemességnek azonban, — mert ekkor már
Radnóti mélyebbre, tehát magasabbra jutott, mint a költők legnagyobb része —,
ára is volt; magános emberré vált. Ilyen ellentmondásból pattannak ki a nagy
versek. A magános ember vívódásai a félelemmel, a halállal, a rendszer ember-
telenségével az egész kort ki tudják fejezni, előbb dadogva, de aztán tisztán és
kristályos egyszerűséggel, olyan egyetemes szinten, amelyhez alig találunk fog-
hatót ez időszak költészetében.

Nagy helyzetejelentési mind ennek a köljfejzói. A „vadgalambhangú versek“,
időrendbe szedve őket, lépésről-lépésre viszik mind nagyobb emberi magasla-
tokra és mind sűrűbb magányba. Ime a példa:

*S úgy élek mostan is, mint a bika, de mint
bika, aki megtorpan a tüskös rét közepén
és fölshagol a levegőbe. Érti, hogy hegyi erdőknél
az őzbak megáll; fölül és elpattan a széllel,
mely a farkascsozda szagát hozza sziszegve, —
fölshagol s nem menekül, mint menekül'nek
az őzek: gondolatja, ha megjön az óra, küzd
és elesik s csontjait széthordja a tájon a horda
és lassan, szomorúan bög a kövér levegőben.*

*Igy küzdök én is és így esem el majd,
s csakulással késő koroknak, csontjaim őrt a táj.*

(Mint a bika)

*Oly félelem nélküli így az életünk és egyszerű,
mint a papír vagy a tej itt az asztalunkon
és kegyetlen is,
mint me'lettünk a lassútekintetű kés.*

(Es kegyetlen)

*... ó, más se könnyű! még csak
a megholtak szemehéja, mely fönnakod és elsárgul
idővel a kékje!*

*Igy jó, a sorsunk így lesz nehezebb. Es nehezebb már is,
mint a só, vagy a bánat.*

(Montenegrói elégia)

köröttek körbe-körbe lengett a halál

*és ime újra leng! s lepotyognak a kert
fészkei rémülten a fák tetejéről
s minden összetörik!*

(Vihar előtt)

*És mindennap újszülött borzalommal élek
s oly nyugodtan. Szeretöm karolásához is
gond íze járul s egyre vadabb bennem
a szomorúság.*

(Tört elégia)

Ezek a versek és az ilyen versek intonálják a költőnek ezt a megsűrűsödött időszakát 1933-ban. Az idill költője először ennek a bomlását látja meg (lepotyognak a kert fészkei rémülten a fák tetejéről „fiókjaim lukán lidereként imbolyog a házkutatás riadalma»). Még csak a költő látja a dúlást, de érzi az országos készülődést is. Életét így határozza meg:

*Surranna kell most élned itt, sötét
vadmacskaként, ki néma hittal ugrik
és karmol is szörnyen, tíz fészes körömmel;
ki hogyha alszik, félíg alszik és
szembehasal a vésszel akkor is
s villanva eltűnik, ha fáj a küzdelem.*

(Kortárs útlevelére)

Ezek a motívumok kegyetlen biztonsággal foglalják el a költő világát. S mire feleszmél rá, már a halál sodra viszi. Hol van már az a fiatalság, amely a szürrealizmus iskolájában metaforák játzsóságával élte az életet! Mintha más költő más tájon járna. Csak az acélpengésű, kemény, salakmentes versek és érzések idézik még a régi költőt.

*Még álmaidban néha fölötlik a táj,
verseid hona, hol szabadság illan át
a réteken és reggel, ha ébredsz, hozod
megaddal illatát.*

*A világ új háborúba fordul, éhes
fehér falja föl egén az enyhe kéket,
s ahogy borul, úgy félve átkarol s zokog
fiatal feleséged.*

(Háborús napló)

Kikerülhetetlenül ötlik fel a költőben a kérdés:

*Miről beszélhetek? tél jön s háború jön;
törten heverek majd, senki sem lát;
férges föld fekszik szájamban és szememben
s testem gyökerek verik át.*

(Fáradt délután)

a sóhaj pedig eltűnt éveket sirtat: „*olyan símogató a világ néha mégis*“. S minden gondolatának összefoglalója, verseinek magva, érzéseinek gyökere a tűnő béke, ami magával viszi a költő életét is. Hány versében csendül fel ebben az időben a motívum: »*a röpke béke eltűnt*«, »*elfut a béke s kigyúl a világ!*«

Igy rakódnak rá az élet terhei a költő »gyöngye lelkére«, mit el kell viselni és el kell mondani, mert másokat is fojtogat a halál és a félelem. S mind több és több a nagy vers, a halhatatlan ének, amelyet szembe szegez a pusztulással. A lélekre egyre inkább ránehezedő súlyt a költő tisztán hordozza. S van e szebb, költőibb tiltakozás, mint éppen ez a tiszta homlok, felemelt fej, amellyel szembe

néz sorsával? „A pendülő, kemény szabadság tágas és széles tetőire“ huszennyolc éves korában már feljutott a költő. Eppen ezzel a magatartásával.

Most még összegezi az életet, elmereng egy-egy emléken, párisin, szerelmes mosolyon, tűnő idillek foszlányain. Ezek a versek súlyosbítják amazok komorságát. Még ki-kitör magányából és halálos jelei közül a fényre egy-egy komor vers végén, de mind szomorúbban kell magába húzódnia. Mert a harmincas évek legvégére már a tajtékozó ég sötét felhőiből villámok patakszanak a földre és a vihar tén a köztön vágott legnagyobbat: „... bokáig csúszós vérben áll már s minden énekében utolsót énekel.“

Ime visszapillantás és helyzetképe:

*T e g n a p hűs eső szitált s a térdelő
bokorból biborban bútt elő
és lassan vonult a réten át
két fölpattant ajkú szerető;*

*é s m a bösz ágyúk tapadó kerekekkel,
gőzölgő katonák jöttek reggel,
homlokukat rohamsisak ótta,
erős illatok szálltak utánuk,
férfisorsunk nehéz lobogója.*

(Tegnap és ma)

A HALÁLRA ITÉLT

Haláláig József Attila fejezte ki legteljesebben a magyar társadalom minden kérdését. Akkor úgy látszott, hogy a magyar költészetben nem lesz utóda, aki a harmincas évek végével szinte gyökeresen megváltozott helyzetben tovább tudná mondani azt és úgy, amit és ahogy József Attila énekelni voltna. S csodálatos gyorsasággal ért be Radnóti erre a feladatra. Megkísérelték már megrajzolni azt az utat, ami felhozta a szenvedések és a halál »meredek« útján ebbe a költői magas életbe. Sorra pattognak le róla a költői modcrosságok, a tanulószerűek sallangjai, tisztulnak érzései, keményednek szavai, s mind nagyobb versek születnek hatásuk alatt. Olyan költő: ív ez, amelynek nem lehet lefelé hajló ága. Ezen csak fölfelé lehetett menni.

Jeleztük már, hogy a költő Radnóti a megtermékenyítő nagy hatásra várt, ölelésre, amely majd megindítja benne az érzést. Tudta, hogy ez az ölelés halálos lesz. A költő a történelem viharába került és ez a vihar éppen a költőket tizedelte meg. Még sikerült megénekelnie Garcia Lorca halálát az Első eklogában, de csakhamar rá is sor került. A halálraítélt költő üzenetei már post-humus kötetéből csengenek felénk. A Tajtékos ég a magyar költészet egyik leg-tökéletesebb és legmegrázóbb könyve. Egymaga biztosítja költője halhatatlanságát. Különös éghajlat alatt nőttek ezek az utolsó versek, melyeket a költő úgy írt, hogy mindegyiket utolsóinak írta. Említettük már, hogy Radnóti költészetében a halál nem költői játék, nem keresett alkalom a versírásra és nem mesterkéeltség, póz. Az ő egyéni sorsa eltörpül a milliók halálveszélye mellett, de mert egyike volt azoknak, a személyes érzés át tudott ütni az én korlátain a messzebb távlatokba. Ami megdöbbeníti az olvasót az az, hogy a költő szavai meg is valósultak, mintegy jótállva a versek érzéseinek hitelességéről. Sok költő énekelte e korban a halált intellektuális játékként. Radnótinál az intellektualizmus, akárcsak József Attilánál, csak fokozta a helyzet pontos, értelemmel felmérhetőségét. Pontosabban láthatott vele, és fényénél tisztábban mérlegelhetette maga, a népe és az emberiség létének és nem létének kérdéseit. Nem véletlenül cseng már fel ez a társadalmi kérdés a kötet első versében a maga megrázó egyszerűségében megmondva, hogy mi a tét, mely kockán forog:

Népek kiáltják sorsodat, szabadság!

(Hispania, Hispania)

A költő ezt a kérdést variálja most már, amikor a költészet nyelvén beszámol mind tragikusabb élményeiről. A szabadság konkrét kérdéssé vált számára és elvesztette minden szólamszerűségét. Csak lelkének belső rendjében élt immár, s itt melegegett és innen gyűjtötte az erőt sorsának és a halálnak elviseléséhez. És a táj is mennyire komor és a halál jegyeivel terhes!

Magasban éltem, szélben, a nap sütött,
most völgybe zárod tört fiad, ó hazám!
Árnyékba burkolsz s nem vigasztal
alkonyi tájakon égi játék,

(Nyugtalan órán)

»Egi játék«-ok helyett. Vér és véres látomások. Egy megvadult világ néz szembe a költővel és pusztulással fenyegeti.

Kiálthat-é a végtelen előtt,
ha véges utja véget ért;
a hontalan vagy láncon élő
kiálthat-é az életért?

Mikor harapni kezd a bárány
s a bűgő gerle véres húson él,
mikor kígyó fütyül az úton,
s víjogva fújni kezd a szél.

(Csütörtök)

Alig lehetne találóbb képeket találni a megváltozott helyzet ábrázolására és mindannak kifejezésére, ami körülveszi a költőt, és napról-napra mind mélyebben szánt bele érzékeny lelkébe. A derű énekesének született, a boldog béke dalosának, s így kénytelen élni kora és saját hajlamait megtagadva, legyőzve önmagát.

Eddigi költészete csak előkészület volt ennek az utolsó éneknek a megéneklésére. A kötet egységes egész. Gerince a nyolc ekloga, köréje csatlakoznak szerves kiegészítésképpen és kommentáru a többi versek. „Kibomló látomások“ ezek a versek. A költő a fasizmus karmaiban vergődik. Még élvezi egy kis ideig a relatív békét, de csakhamar munkaszolgálatos, majd Bórba kerül, s innen »erőltetett menetben« viszik a halál felé, melynek jöttét már egy évtizede hirdeti. Minden ebből a talajból nő ki költészetében.

Az emberi élet a pusztta lét problémájává zsugorodott és a költő nagyon sok versében nem tesz mást, mint éppen ezt a pusztta létet veszi tudomásul és körülötte a pusztító halált, az »érzékeny«-t, ahogyan egyik versében nevezi. S már nincs pompa és cicoma érzelemben és versben. Csak a valóság van, amely nem engedélyez semmiféle szépítést, költészetet. Itt az élet válik költészetté, amely szembe mert szállni és ellent tudott állni a kegyetlen valóságnak. Bomló értelem és bomló cserépdarab-valóságok világában a költő így próbált helyt állni. Kegyetlenül pontos és őszinte most már. Nem ő, hanem a tények beszélnek.

A valóság mint megrepedt cserép,
nem tart már formát és csak arra vár,
hogy szétdobhassa rossz szülánkjait.
Mi lesz most azzal, aki míg csak él,
amíg csak élhet, formában beszél
s arról, mi v a n, — itélni így tanít

S tanítna még. De minden szétesett.
Hát ül és néz. Mert semmit sem tehet.

(O, régi börtönök)

A másik motívumcsoport, amely az eklogák kiegészítése: a szerelemé. Fanni, a felesége, még az egyetlen biztos támaszpont ebben a nagy reménytelenségben, magánosságában. Megrázó szerelmes versek ezek. A szeretett nőnek éppen annyira szüksége van erre a biztatásra, áramló szeretetre, mint magának a költőnek, aki előbb otthon búcsúzkodva, azután a távolból emlékezve rá a teljes ember jogán hirdeti a rettenetben is az emberit. Minden ilyen verse utolsó ölelés a búcsú, a válás, a halál előtt.

*Mikor láthatlak újra, nem tudom már,
ki biztos voltál, súlyos mint a zsoldár,
s szép mint a fény és oly szép mint az árnyék,
s kihez vakon, némán is eltalálnék,
most bujdoskolsz a tájban és szememre
belülről lebbensz, így vetít az árny;
valóság voltál, álom lettél újra,
kamaszkorom kútjába visszahullva.*

(Levél a hitveshez)

A nyolc eklogában a fenti motívumok nagyon eredeti módon és fölöttébb érdekes eredménnyel egyesülnek. Már az is külön kérdés ezekben a versekben, hogy miért fordul Radnóti ehhez a klasszikus formához éppen akkor, amikor maga sem gondol költői játéokra vagy ujjgyakorlatokra, hanem léte alapvető kérdéseivel van elfoglalva. Gyökerét ennek, s a mind több és több klasszikus mértékben írt versnek, a már idézett versrészletben kell keresnünk, amelyben a valóságról, mint repedt cserépről beszél. A bomlás ellen a zárt tökéletességbe öltözik. A versek legbensejéből bontakozik ki ez a verselés, és az időmértékek dobbanásával, a klasszikus mérték fegyelmével tiltakozik a valóság ziláltsága ellen. A vergiliuszi hagyomány így telik meg a legtragikusabb mondanivalóval, amit a XX. századbéli költő elmondhatott a szenvedésről, intellektualizmusának teljes fegyverzetében.

Bár a nyolc ekloga nem egy időben keletkezett, egységes bennük a költő akaratára, mely átfogja valamennyit. A költői szándék a legfontosabb mondanivalók hordozását bízta erre a klasszikus szilárdságra. Száll a tavasz című előhangjában az eklogákhoz már alapvető léproblémáját veti fel, amely most, a konkrét halál konkrét pillanataiban is a legégetőbb:

*Száll a tavasz kibomlott hajjal, de a régi szabadság
angyala nem száll már vele, alszik a mélyben, a sárga
sárba fagyottan...*

Az eklogákban, a többi vers tiszta, objektív látásmódjától eltérve a legszubjektívebb módon, az előbeszéd, a párbeszéd természetességével nyilatkozik. Az elsőben Garcia Lorca (Észre se vették. S jó, ha a szél a parázst kotorászva tört sorokat lel a máglya helyén: és megjegyzi magának. Ennyi marad meg majd a kíváncsi utódnak a műből.) és József Attila (Nem menekült. Meghalt. Igaz is, hová futhat a költő? Nem menekült el a drága Attila se, csak nemet intett folyton e rendre, de mondd, ki siratja, hogy így belepusztult?) halálát kommentálja majd velük kapcsolatban a költő világhelyzetét vizsgálja a fasizmus korában:

PÁSZTOR

Hát te hogy élsz? visszhang jöhet-e szavaidra e korban?

KÖLTŐ

*Agyüdörej közt! Úszkösödő romok, árva faluk közt?
Irok azért, s úgy élek e kerge világ közepén, mint
ott a tölgy él...*

s előbb:

*Még szomorú se vagyok, megszoktam e szörnyű világot
annyira, hogy már néha nem is fáj — undorodom csak.*

Ebben az eklogában még az idill visszfénye dereng. Itt még a pásztori Múza emléke kísért. A pásztor a beszélő társa, de a problémák csakhamar elragadják tőle ezt is.

A második eklogában már a reptülővel beszélget, aki Európát a föld alá zárja. Benne a háború képe jelenik meg (mikor a robbanó és beomló házsorok között a véreres hold fénye tápolyog és feltüremlenek mind, rémülten a terek, a lélegzet is megáll, az ég is émelyeg...). A harmadikban még egyszer a boldogság, a szerelem («csillog a teste felém») kísért. Régi hangját próbálgatja — talán, hogy el ne feledje. Mégegyszer csordult-g megtelik a vers szépséggel. A negyedik ekloga a legszebbek egyike. Itt fogalmazza meg talán legtisztábban a költői munka feladatát az embertelenség e korszakában: „*az égre írj, ha minden összetört*”. Azután barátját, az Ukrajnában eltűnt munkaszolgálatost, Bálint Györgyöt, siratja el. A hetedik hatalmas lírai monológ, amelyben egyesül, teljes polifóniában szólal meg Radnóti élményvilága: a kényszerű halál, a tábor-élet és a szerelem, a nyolcadik pedig a költő elhivatottságának mégegyszeri rögzítése, közvetlenül a halál előtt már. Az eklogák, amelyek keletkezésük első szakaszában a költői hajlam tükröi voltak, az utolsóban a sorsparancs legszebb költői kifejezéseivé válnak.

Innen már az erőltetett menet és a Razglednicák négy súlyos lépte az utolsó állomás. Itt már megszűnik a költészet. A költő ajkán a nyers valóság szólal meg a kétszerkettő józanságával és értelmi fényével. Vele fejeződik be az annyiszor meglátott és megénekelt költői pálya. Az ív a végtelenbe fut, az időtlenységbe. Utolsó verseiben még felpanaszolta az idill elveszett Edenét, fényeket villantott meg, de nyomukban a sötétség még sűrűbb és tragikusabb a kötő körül. A költőt életre ítálték (Kérdeztél volna csak magzat koromban... O, tudtam, tudtam én! Üvöltöttem, nem kell a világn! goromba!... Születtem. Tiltakoztam. S mégis itt vagyok. Felnőttem. S kérdezd: miért? hát nem tudom. Szabad szerettem volna lenni: mindig s örök kísérttek végig az úton. — Negyedik ekloga), »tiszán élt«, s a mostoha kor megölte gyermekét.

UTÓSZÓ HELYETT

Mi a Radnóti versek titka? Mi ennek a költészetnek rejtélye, amely tizen-négy év alatt magába tudta olvasztani a fasizmus pokklában szenvedő emberiség jajait? Magyar ismertetői költői realizmusról beszélnek vele kapcsolatban. Mi inkább a realitás szót alkalmazzunk. Ugyanis éppen azokban a versekben érte el a legmagasabb költészet színvonalát, amelyben a legkevesebb a »költészet«, amelyekből az élet a maga természetes módján a legegyszerűbb úton jut el az olvasóhoz. A szürrealizmus valamikor a költészet tagadásával kezdte. Radnóti kétségtelenül tanítványa ennek a mozgalomnak. Mire érett fejével szétnézhetett a világban, a magyar társadalmi élet megtagadta a költők világát. Radnóti ebből a tagadásból nőtt ki. Akkor válik nagy költővé, amikor nem költ, amikor a világ üzenetei drámanak soraiiban és ütemében. Amikor élete tényeit közli. Ilyenkor a versekből kicseng a költő szomorkás, lemondó, de mindig tiszta és józan hangja. Egyszerűsége döbönt meg és tárgyilagossága. A vers a harc eszköze: a tudatosítás. Nincs kinek panaszkodnia, de van kit meggyőzni a kor borzalmáról. Magános versek ezek és ki ne érezné, olvasásuk közben, hogy a versek különös zengését éppen ez a magánosság adja meg a vers eszközein, hasonlatain, képein túl. Ezekben a költő ellentétekkel dolgozik. Szinte tükrözi az egyéni hajlam és a kor parancsa között szétfeszített költői keservet.

Radnóti nem rejtélyes költő. O tiszta költő. Es egyedülálló. Olyan korban élt, amely a költészet alapjait támadta meg, ő pedig olyan költő volt, aki éppen a költészetet szegezte a kor ellen. Költő módjára védekezett: emberséggel, fegyellemmel, a ráció tisztaságával és a klasszikus formák fegyelmezettiséggel. Nem szabványos költő. Eppen ezért költői műhelye, versformálási módja külön tanulmányt igényel.

Lehetetlen párhuzam

IFJU NÉMET KÖLTŐK
A LYRISCHE BLAETTER
FOLYÓIRAT KÖRÜL

Ivan Ivanjii

Van valami más országokban, ami a mi kulturális életünkben tökéletesen hiányzik. Vannak emberek, akik szeretik az irodalmat, de nem írják, belőle élnek, de nem prostituálódnak, érte s nem a saját dicsőségükért harcolnak. Ezeket az embereket kiadóknak hívják. (Persze, nem minden kiadóról mondhatjuk el a fentieket). Nekünk nincsenek kiadói. Nekünk csak könyvnyomdászkereskedők vannak, s olyan emberek, akik közvetítenek a kiadótanács és a nyomda között, s vannak íróink, akik kiadóvállalatokban találták meg a biztos havifizetést, kötelezettséget vállalva, hogy megjelennek irodájukban és ott eltöltötenek bizonyos időt, mint minden má. tisztviselő. Kiadói nincsenek. A kiadóvállalatok igazgatói — ha történetesen nem olyan írók, akik kénytelenek tollukkal megkeresni kenyerüket — holnap miniszterré, gyárigazgatóvá vagy nagykövetté változnak. S új állásukban éppoly szorgosan és jószándékkal munkálkodnak, mint a korábbiakban. A szorgosság és a jó szándék nem elegendő. Akárhogy van is, kiadói nincsenek.

Tulajdonképpen barátomról Ansgar Skriver berlini egyetemi hallgatóról akartam írni. Apja szegény evangélikus lelkész Észak-Németországban. Ansgar huszonhétéves, szocialistának vallja magát és tagja a nyugatnémet egyetemi hallgatók szocialista szervezetének. Amikor megismertem, az volt a benyomásom, hogy apjának őszinte, keresztény idealizmusát átvitte vallásáról szocialista síkra. S mivel — bármennyire

rokonszenvesek is nekem az idealisták — nem hiszek a sikerükben, azt jósltam neki, hogy csalódní fog és előbb-utóbb elmerül a szünke hétköznapi hullámaiban. Az utóbbi időben minden jel arra vall, hogy ebben az esetben alaposan tévedtem. Ennek azonban örülök. Nem azért, mert Ansgar elhatározta, hogy — kiadó lesz. Inkább azért, mert különös élvezettel figyelem, hogyan bontakozik ki kiadói tevékenysége, hogyan válik kiadóvá.

Jómaga — mit sem sejtve arról, hogy én valaha közzéteszem — a következőket írta erről egyik levelében:

»Mint hogy 1953-tól 1955-ig inas voltam egy könyvkereskedésben — Németországban ez elengedhetetlen, ha kiadó akarsz lenni és el akarod kerülni a könyvkereskedést ismerő szakember szerződését —, sok kapcsolatomból, részben az ifjúsági szervezetek révén is, írni szerető ifjakkal. Tizenhétéves korom óta kiadó szerettem volna lenni. Nyilvánvaló, hogy előbb be kell fejeznem tanulmányaimat, de mindenképpen két lehetőség van előttem: vagy valamelyik jónevű kiadóvállalat alkalmazottja leszek vagy húsz-harminc évi munka után szerencsés esetben cégvezetővé vagy főlektorra lépek elő, s végül valahogy önállósítsam magam, vagy egész szerényen kezdem. Tőkémmel nincs, örökséget nem várhatok, másra tehát nem számíthatok. Ha együtt koplak az egészen fiatal, ismeretlen írókkal, ha sikerül közülük egyeseket ismertté tennem az irodalmi életben, van

némi reményem, hogy ezek a fiatalkori baráti kapcsolatok továbbra is fennmaradnak. A tapasztalat ugyanis azt mutatja, hogy a fiatalkori barátságok a legtartósabbak. Ez az egyetlen dolog, amit alapítókémnek tekinthetek...»

Ezekkel a gondolatokkal Ansgar néhány vele egyivású fiatal költőnek és esszéírónak följajmoltta, hogy legyenek szerkesztői egy »Lírai körlevélnek«, melyet ő majd írógépén sokszorosít. Kiadványukat, Lírai lapok (Lyrische Blätter) címmel, 1955 decemberében indították el. Az első számot hetven példányban gépelték le. A »Lírai lapok« kéthavonként jelent meg, s 1957 decemberében eljutott a tizenkettedik számaig. A második számtól a tizedikig füzetlenül, de már gépén sokszorozva jelent meg egy-egy szám grafikai képmelléklettel is. A tizenegyedik és tizenkettedik számot már nyomtatták, mégpedig ezer példányban és jó papírosan (jobbban mint a mi irodalmi folyóirataink javarésze).

A Lírai lapok természetesen nem fizet semmilyen honoráriumot munkatársainak, mert a kiadó pénzügyi helyzete a következő: Habár a Lírai lapokat egy márkáért árúsítják példányonként, legnagyobb részének ára behajthatatlan. Az első sokszorosított és kevéspéldányú számok 80 márkájába kerültek. Ansgar akkor az egyetemi hallgatók Colloquium című folyóiratában dolgozott havi 75 márkáért. Ma valami asszisztensféle a Szociológiai Intézetben, kétszáz márkáért fizetéssel. A Lírai lapok kiadása viszont ma már hatszáz márkába kerül, neki pedig ennie, öltözködnie, lakbért fizetni és tanulnia is kell. A különbözetet azzal keresi meg, hogy cikkeket ír más folyóiratokban. Szociológiai és politikai cikkeket ír, mert azokat jobban fizetik, mint a tiszta irodalmat, s mert ő tiszta irodalmat nem ír, soha nem is írt és nem akar írni a jövőben sem. Ő csak szert írókat fölfedezni.

Nyugat-Németországban azonban ma már jelentősége van annak, hogy egy fiatalabb költő zsenéi megjelentek-e Ansgar folyóiratában vagy sem. Ansgar kitűnő ügyvéde és menedzsere szerzőinek. Nem kis tért hódított meg azzal, hogy egyiküket, Horst Bieneket, sikerült elhelyeznie a Frankfurter Rádió irodalmi műsorának szerkesztőségében. Németországban ugyanis a rádióállomások fizetik a legnagyobb honoráriumokat az íróknak. Ansgar ajánlata pedig — bár jómaga formálisan senki és sem-

mi — már jelent valamit az irodalmi műsorokban. Németországban ma már többé-kevésbé gyakorlattá vált, hogy a legfiatalabb irodalmi nemzedékről megkérdezzék véleményét. Ansgar elküldi a fiatal írók címét a nagyobb folyóiratoknak, értesíti az antológiai szerkesztőit, hogy mit érdemes fölvenniök, bemutatja a fiatalokat az idősebbeknek.

A Lírai lapok nagyobb része egy-egy témával foglalkozik. Az egyik számot, például, különféle országok fiatal modern költőinek szentelték. Ebben Vasko Popa két verse is megjelent. Egy másik szám a keletnémetországi költőkkel foglalkozott (Nyugat-Németországban ugyanis alig ismerik őket). Ehhez a számhoz a költőket esztétikai és nem politikai kritérium szerint válogatták meg. Ez Németországban kellemes meglepetést keltett, s a kiadó bátorságáról tanúskodik. Az utolsó szám fölveti a kérdést, van-e a háború utáni Németországban szürrealizmus. Ennek a számnak a szerkesztője és a bevezető írója, Horst Bienek — közzétéve egy egész sor olyan költeményt, amely többé-kevésbé szürrealizmusra vall — azt a következtetést vonja le, hogy »nincs, ha elfogadjuk Breton mércéit, de van, ha figyelembe vesszük a szürrealizmus hatását«. Érdekes és jellemző, hogy a szürrealizmussal foglalkozó számot a szerkesztőségen kívül álló ember állította össze. A folyóirat szerkesztői ugyanis Ansgar Skriver, Hans-Christian Kirsch költő és Reimar Lenz kritikus, a tizenkettedik számban azonban nevük alatt még ez áll: »Ennek a számnak a szerkesztője Horst Bienek«. Ez azt jelenti, hogy — a szokványoktól eltérve — átengedték a szám összeállítását egy másik fiatalembernek, akinek minden bizonnyal az övékéhez hasonló nézetei vannak, de akiről elismerték, hogy ezt a témát jobban föl tudja dolgozni.

Minden kiadvány, még az első gépelt lap alján is ez áll: »Kiadja Ansgar Skriver kiadványalata«. Ansgar cégjelzett papíron ír, s habár ingyen küldi nekem a Lírai lapokat, sosem felejt el számlát mellékelni, csak a folyóirat ára helyett odairja: »gratis«. Nekünk ez játéknak tűnik. Neki nagyon komoly dolog. Ha a maga zsebébe dolgozta annyit, szép gépkocsija lehetne és bejárhatná Európát. Ő azonban azért dolgozik, hogy kiadó legyen, hogy kinyomassa barátai költeményeit. Most terveket sző, hogy tevékenységét kiterjeszti tájékoztató-politikai füzetek és könyvecskék kiadására. Elsősor-

ban Lengyelországról, Jugoszláviáról és Kínáról, tehát azokról a »szocializmusokról« akár füzeteket kiadni, amelyekről Németországban legkevesebbet tudnak. Persze, ehhez előbb pénzügyileg talpra kell állítani a Lirai lapokat. Erre pedig jó kilátásai vannak, mert, mint írja, napról-napra újabb »fizető« előfizetők jelentkeznek. (Egyébként a Lirai lapok következő számát, mint bejelentette, a fiatal lengyel lírikusoknak szenteli.)

Ime milyen furcsa idealizmus. Egy ember, aki kiadó akar lenni.

Ez az, ami nálunk nincs.

Voltaképpen a fiatal német irodalmi élet egy érdekes képviselőjét akartam bemutatni, egy olyan képviselőjét, aki nem ír, hanem másokat képvisel, de azért szeretnéik, már amennyire lehet összehasonlítást is tenni. Azt mondaná valaki: »Eh, könnyű neki! Megkeresi azt a hatszáz márkát, Műdjában van kiadó tevékenységgel foglalkozni«. Sokszorosító azonban nálunk is kapható! Mennyi mindenről lemond Anger, hogy kinyomassa mások műveit. Miről mondunk le mi? Képesek vagyunk-e mi beledézni valamba, nem kérdezve nyomban, hogy honnan szerzünk rá dotációt? Nem váltunk-e túlságosan elkényeztetett gyermekeké? Hisz mindig azt siratjuk — akár az elkényeztetett gyerekek —, hogy mostohán bárnak velünk. Pedig vajon tehet-e bárki is valamit az irodalomért, az irodalommal kapcsolatban vagy az irodalom körül, ha nem kész bizonyos áldozatokra? Ha nincs benne egy kicsi abból az idealizmusból, amelynek híján senki sem foglalkozna ilyen hálátlan dologgal.

Mindig félttem a nagy szavaktól. Most is félek. Igyekeztem tehát nem használni nagy szavakat, azaz konkrét jelenlést adni nekik. Kérem: én nagyon könnyen és hamar »csöppetem« be az irodalomba, ezt megállapíthatom magamról. Talán kevesebb okkal, de ugyanezt állítom a magam nemzedékéről is — Oljácáról, Slavko Vukosavljevićről, Slobodan Markovićról és sok más társamról. Elismerem, hogy a fiatalabbaknak nagyobb nehézségekkel kell megküzdeniök. Nekik az a bajuk, — legalább is nekem úgy tűnik —, hogy nem szállnak szembe a nehézségekkel, hanem csak arra hivatkoznak, hogy nekünk könnyebb volt. Ezt én, ime, be is vallottam. De hogy nekünk »szerencsénk« volt, ez nem menti fel őket a küzdelem alól. Már kevesebb joggal, — mert nem ismerem a helyzetet —, de mégis azzal a meggyőződéssel, hogy nem tévedek teljesen, mondom a következőt: ez az idealizmus hiányzik a fiatal vajdaságtól magyar írókból is. Amelismemem, hogy a közös nehézségek mellett nekik külön bajokkal is kell küzdeniök.

Lehetetlen összehasonlítani ezeknek a fiatal német íróknak és a mi fiatal — szerb, magyar, horvát, siptár, macedón, szlovén, romániai — íróink életét. A versük azonban sok tekintetben hasonló. A problémánk — modernizmus-realizmus — hasonló. A kívánságuk — hasonló. Bátracak azt mondhatnám, hogy az irodalom iránt tanúsított idealizmusunk is hasonló.

Új utakon a neorealizmus

Lányi István

FELLINIVEL VALÓ BESZÉLGETÉSEM alkalmával, tavaly tavasszal, a cannes-i fesztiválon, a La strada Oscar-díjas rendezője ezt mondta: „A neorealizmus meghalt. Ez, amit mi csinálunk, esetleg poétikus realizmusnak nevezhető, vagy akármi másnak, de az az iskola, amelyet Luchino Visconti, de Sica és Vergano indítottak, megszűnt. Ennek visszavonhatatlanul és örökre vége. És ha akadna valaki — akár a „régiek” közül is, — aki még ma is úgy akarna dolgozni, kísérlete anachronizmus lenne...”

És mégis: — Fellinit nevezik ma a neorealizmus mesterének!

Ez az ellentmondás készítetett arra, hogy elgondolkodjam a dolgokon, és most papírra vessem ennek eredményét. Cikkem természetesen, nem mérli ki a tárgyat, mert ahhoz, hogy valamely művészeti irány lényegét minden oldaláról megvilágítsuk, nem elegendő egy vázlat, annál kevésbé, mert a neorealizmus nemcsak a film terén hódított. Viszont az olvasó maga is levonhat egy-két következtetést abból, amit e helyen összegyűjtöttem, és ez is kiegészítheti a cikkben maradt hézagokat. Lesznek e tanulmányban természetesen vitatható tételek is. Nem is volt szándékomban fellebbezhetetlen véleményt formálni e tárgyról, mert hisz végeredményben, a magam igen szerény személyes tapasztalatán kívül, főként idegen forrásmunkákra kellett támaszkodnom. Mégis hiszem, hogy az

itt közölt anyag jelentős mértékben segítségére lesz azoknak, akiket érdekel a neorealizmus és aki akarják egészíteni róla való ismereteiket.

A NEOREALIZMUS GYÖKEREI visszavezetők az Olaszország összeomlását megelőző napok légkörébe, noha igazán csak az ország teljes felszabadulása után kapott erőre ez a művészi irányzat.

A nagy pompával készült látványos „történelmi” és semminemű panyva-filmek, főképp pedig a határozott fasiszta propagandával átitatott filmek végnapjaikat élték, akár csak a Mussolini-féle rezsim. Az olasz nép torkig volt a háborúval, amelybe minden ok nélkül beletartották, és mindenkinek elege volt a parádés, harsonás nyomorból. Az ország tele volt gyászfiatolós anyákkal és özvegyekkel, hadirokkantakkal, katonaszökevényekkel, fekete-bőrzésekkel és kihűlt kéményű üzemekkel. Visszavonuló olaszok, vesztüket érző s ezért féktelen kegyetlenségeket elkövető németek, előnyoruló szívetegyes seregek, bombázások, a fenyegetően közeledő tél, munkanélküliség és az eszelős tivornyákkal párosuló éhező szegénység, — a botlásnak e kultúrái között szüretelt meg a neorealizmus. 1943-ban Visconti elkészíti *Ossessione* (Mégis! Hottság) c. filmjét. Ennek tárgya tulajdonképpen egy szerelmi háromszög, de légköre, a meséjébe ágya-

zött részletek, és magának a főszereplőnek, ennek a munkanélküli csavargónak a figurája már az új elgondolás e. d. n. r. k. s. Az Ossessione betiltása a fasiszta cenzúra hattyúdala volt. De a szövetséges katonai hatóságok filmtárában is két évig hevert még a film, mert vilámo ssággal fűtött a moszlérája nemcsak a fasiszta rezsimre nézve volt veszélyes, hanem az amerikaiak támogatja tőkés-rendszerre is. Azzal az ürüggyel, hogy a film alkotói nem szerezhetik be időre Cain regányíró beleegyezését, A postás mindíg kétszer cseppet c. művének filmreviteléhez, a filmet nem engedték közönség elé. Talán nem mellékes részlet az sem, hogy Visconti ekkor már tagja volt az illegális kommunista pártnak.

Ugyancsak a fasiszta-rendszer végnapjában született még egy érdekes film az Olaszországban akkor már igen jónévű színész-rendező, Vittorio de Sica műve, *Gyermekeitek vádolnak* (I bambini ci guardano), a faszizmusban félre nevelt és hazug eszményekkel magukra hagyott gyermekekről, az új Olaszország jövő építőiről szól. A film ugyan nem utal közvetlenül erre, de minden kockája valótl és a holnap kis embereit siratja. Sica felrázta vele az egész olasz közvéleményt, amelynek lázadásra hajló hangulatához amúgy sem kellett sok. Ez arra buzdította, hogy még egy hasonló filmet készítsen. És az énmár németek által megszállt filmvárosban, abban a Cinecittában, amelyből a fasiszták sietve áttették székhelyüket Velencébe, titokban, az éj leple alatt, de főleg az utcán és mezőkön készül *A mennyország kapuja* (La porta del cielo 1944). Ez a film, habár még messze volt a Kerékpártolvajok megrázóan egyszerű valóságábrázolásától, még tele volt szétfolyó, érzelgős emberszeretettel, itt-ott katolikus miszticizmussal is, mégis tökéletesen elütött az eddigi filmektől: egymás sorsa felé fordította az addig csak gyűlöletre nevelt emberek szívét.

MINDEBBŐL KÖNNYEN azt a következtetést lehetne levonni, hogy az ún. úirealizmus pusztán néhány tisztaszándékú művész lázadása a faszizmus hazug romantikája, banalitása és megtevesztő életszépítő pragmatizmusa ellen. Van ebben a feltevésben is némi igazság. Mert a neorealizmus stílusának, ábrázoló módszerének ez a

A kabát

Nincs ingalom

Keserű rizs

Két garas ára remény

La strada

gyökere, az az undor és csörnör, amely elfogta a film alkotóit annak láttán, hogy milyen lehetetlenül meghamisítja a film az olasz valóságot. De csak ezzel az undorodással magyarázni a neorealizmus megszületését, csakis a régi formával való ellenállásnak, tévedés. Mert a neorealizmusnak politikai színezete is van, mondani valója a társadalomról, meghatározott társadalomról, amelyben a neorealizmus művészei művészekké értek s amelynek kialakulásával nem értenek egyet. Vannak a neorealizmusnak kritikusai, akik azt állítják, hogy ez az irányzat liberális polgári termék, hogy művelői valójában csak haladásellenes polárok, s hogy ennek az iskolának nincs köze a szocializmushoz, hogy alkotói nem marxi felfogással tekintenek a problémákra, s nem ajánlanak megoldást.

Hogy a neorealisták között (akiknek zöme az olasz kommunista párt tagja) akadnak nem-kommunista, polgári nevelésű művészek is, ez kétségtelen. Ez azonban még nem zárja ki azt, hogy ezeknek a művészeknek az eszménye a szocialista társadalom, amely alapjában megváltoztatja azt, amit ők most a filmen ábrázolnak. Hogy a neorealisták zöme milyen mértékben marxista, (itt csupán a film művészeiről szólnok) az csakugyan vitatható kérdés, mert sem „a polgári nevelés” nem akadályoz meg valakit abban, hogy marxista módon gondolkodjak, sem az olasz párt tagkönyvecskéje nem biztosíték arra, hogy valaki fejében nem uralkodik ideológiai zűrzavar. Ebben az esetben nem az alkotóról, mint egyénről van szó, hanem művészek objektív társadalmi jelentőségéről, arról, hogy milyen társadalmi hatása van annak a művészek, amelyet alkotott. Van-e a neorealizmusnak befolyása a tömegek gondolkodására, van-e talaja, közönsége, van-e gondolkodásra serkentő hatása? Ha mind e kérdésekre igennel lehet felelni, (márpedig kétségtelenül lehet), akkor a neorealizmus nem csupán formai újító mozgalom, hanem van bizonyos ideológiai küldetése és szándéka is. Ha pedig ezt elismerjük, akkor gyökerei után való kutatómunkánk feltétlenül a neorealizmus születési körülményeinek elemzésére kényszerít bennünket.

MÁR FELVÁZOLTUK E KORT.

Csak annyit tehetnénk hozzá, hogy azoknak, akik elsőnek fogták hozzá az új felfogású filmek készítéséhez, magukra is hatással volt az a külső és belső káosz, amely azokban a napokban Olaszország anyagi és szellemi életében uralkodott. Innen ered sok, számunkra első pillanatokban megfoghatatlan mellék-motívum e filmek meséjében a bizonytalanság, a kiátkérésben és a tisztátalanság a művészi fakturában, amely még nem szabadult meg teljesen a régi iskola sallangjaitól. De ne tévedjünk: a neorealisták nem azért mutatnak kiutat a fennálló társadalomból, mint ha nem volnának tisztában azzal, hogy mi az, ami kellene, hanem azért, mert ez objektíve, az adott tőlük-rendszer alkotási lehetőségei közepette lehetetlen. Filmjeik azonban olyan szívbemarkolóan őszinték és világosak, hogy csak a legostobább nézőben nem keltenek megfelelő visszahatást. Vegyük mindjárt de Sica híres Kerékpártolvajait. A pakát-ragasztó, aki hosszú munkanélküliség után végre álláshoz jut, de kerékpárját, amely nélkül elvesztené állását, ellopják, eszeveszen keresi tehát a többmillió-s Rómában, s végül, elkeseredésében maga is kerékpártolvásra vete-medik, mert enni kell, mert felesége és gyereke éhes. De nem ért a lopáshoz, elkapták, és kifutám szegény nyomorultat végül megszánja a semmit se értő „feháborodott tömeg”, ő érő pillantással, kisfia könnyáztatja arcát magához szorítva még az utcán és tudod! ha nem is beszél, ha nem is mutatja be a rendező, tudod milyen vihar dúl most benne mit érez, mit gondol erről a világról, és tudod, hogy az első edandó a kálommal útra meg fogja kísérelni, hogy lopjon, mert enni kell, mert nem lehet másképp, ha csak szét nem vered ezt az egész világot amely rádmehezedett, felfutám és nem engedi, hogy ember módjára élj...

Ennát a befejezésnél kifejezőbb, gondolatadásra késztebb nem lehet egy hangzatosabb politikai szólam sem. Sőt. S ha ennek a filmnek nálunk nem volt közönségkerek, ez nem azt jelenti, hogy az olasz filmekre nem volt hatással, nem azt jelenti, hogy a film politikai kiindulópontjai tévesek, hanem csak azt, hogy a mi közönségünknek a neorealista módszer új volt és idegen, az akkori idők hazai „parolás” filmjei és a nyugati filmek zömének szemfényvesztő technikai tökélye és mozgalmassága után. És nem is szabad

Paísa

Milánói csoda

Tragikus hajszja

Róma nyílt város

Kerékpártolvajok

hogy a neorealisták — habár kifelé, a világ felé is meg akarták mutatni hazájuk sebeit — elsősorban és az olasz tömegekhez szóltak filmjeiket mindegyiküket nekik szánták s azok meg is értették őket.

A neorealista filmek elemzésében sohasem szabad szem elől tévesztünk a kont és helvet. az objektív körülményeket, amelyek közepette létrejöttek. Voltak, akik szemére vetették Rosselliniék, hogy *Róma nyílt város* (Roma città aperta, 1945) c. filmjében egy kommunistát és egy katolikus papot tett az ellenállási mozgalom két főalakjává. Függetlenül attól, hogy Rossellini ma milyen ideológiai posztvánba súlyosodt a kóro e két politikai véglet köré tömörülő tömegek egységének ilyen propagálására feltétlenül szükség volt. A film többi része megmutatta, hol a helyük az olaszoknak azokban a napokban. Aldo Vergano filmjében az *Újra sít a napban* (Solo surge ancora) ugyanez a tétel uralkodik. A lényeg ez volt: kompromittálni a németeket és mindazokat, akik széthúzást, anarchiát szítottak, meg kellett előzni a Vatikánt remboló és uszító propagandáiban. Ideológiát melléfogás volt ez? Ellenkezőleg.

Más kérdés az, hogy mivé fejlődött a neorealizmus? Következtesen betöltötte-e hivatását megmaradt-e szilárdan azon az ösvényen, amelyen elindult? Erről megint nem szólhatunk, ha meg nem vizsgáljuk, milyen körülmények között fejlődött tovább ez az irányzat s milyen eszmei kinövések ütköztek ki rajta.

MIK A NEOREALIZMUS MŰVÉSZI CÉLJAI, — ez lenne első kérdésünk elemzésünk további folyamán. Már felvázoltuk, de most megkísérleljük határozottabban megfogalmazni. Megmutatni az életet a maga csupasz valóságában, — de nem kitálalt, mese formájában, hanem szinte dokumentáris nyersséggel, a való élet egy való történetét hasznalva felnyersanyagul. Ez az ortodox neorealista felhogás az, amely az idők folyamán változásokon ment át. Elkerülhetetlenül. A művészet magábanvéve már bizonyosfokú stilizálása az élet-valóság-nak. A stilizáció pedig magában hordja a poetizálás „veszélyét”. Luchino Visconti híres filmje, a *Reng a föld* (La terra trema, 1948) kifejező példája a szigorúan vett neorealizmusnak. De idő

vel maga Visconti is behódolt a stílizációnak és poézisnek. Erre legjobb példa a nemrégiben bemutatott *Fehér éjszakák* c. filmje. Rossellini is készített 1946-ban egy dokumentum-számbe-mező filmet, a *Faisa-t*, ettől is nagyon messze van az 1949-ben készült *Stromboli*. De Sica *Cipőtisztító fiúk* c. filmje (1946), amely megelőzte a *Kerékpártolvajokat* és amelyhez a rendező valóban az utcán lelte meg témáját és szereplőit, összehasonlíthatatlan a *Csoda Milánóban* (Miracolo a Milano, 1950) vagy az *Umberto D* c. filmmel (1952). Alberto Lattuada *Nincs irgalom* (Senza pietà, 1948) c. műve és a *Kabát* vagy a *Botrány* c. film mintha nem is ugyanannak a keze alól került volna ki.

Mit jelent ez? Hogy a neorealisták hűvönné váltak irányzatukhoz? Vagy: hogy ez az irányzat ma már nem aktuális művészileg, nem érdekes, hogy — meghalt? ... Én erre nem-mel felelnék. Nem azért, mert a neorealizmus különösen kedves szívemnek és minden áron „életben akarom tartani“. Nem is azért, hogy vitába szálljak Fellini-vel, akit a neorealizmus legnagyobb alkotójának tekintenek. Ellenkezőleg. Csatlakozni kívánok megfogalmazásához. Az a móli, ahogyan a „régik“ mesterek alkottak, csakugyan meghalt. De nem a neorealizmus! S itt van annak az előbbi látszólagos ellentmondásnak a kulcsa. Szó sincs — szerintem — a neorealizmus hanyatlásáról. Itt csak fokozatos metamorfózisnak vagyunk tanúi, hogy úgy mondanám (habár ezt is félig-meddig Fellinótól loptam) — a neorealizmus „poetizálódásának“. Vegyük például De Sica *Csoda Milánóban* c. filmjét, amelyben a vingonc képzetet egyesült a valóság húsába vágó neorealista életbrázolással. Megmondta-e De Sica így is amit akart? Meg. (Igaz, a film végével nem egyezem, mert a seprűnyélre kapó és egy másik országban jobb életet kereső proletárokat „elröpülése“ kissé demobilizáló, — nekik itt, a saját talajukon kell megkeresniük a boldogságukat, nem pedig színből-kusan Keleten.) Vagy a nagyon is költőien megformált *Umberto D*-ben az ágrózsakaft nyugdíjas tragikus sorsa, aki nem tanult és nem tud köldülni, aki azt hitte, hogy annak, aki dolgozott a társadalomért, erre soha

nem lesz szüksége, s aki, mert az emberek eltasztották maguktól, egy kis-kutyában leli meg igaz barátját, hogy végül, amikor már nincs más kiútja, öngyilkos legyen. Elárulása ez a neorealizmus alapvető tételeinek? Vagy Fellini kegyetlen színekkel megfestett *La strada*-ja és derűs, bohókás poézissel megcukrozott meséje az utcalányokról a *Cabiria éjszakáiban*...? Szakítás-e vajon a neorealizmussal az, hogy a nyomorult kishivatalkok szelleme visszatér kísérteni a földre Lattuada *Il capotto* (A kabát, 1952) c. filmjében, hogy figyelmeztesse a pöffeszkedőket és gonoszakat arra, hogy mindannyian emberek vagyunk, s hogy sohasem lehet tudni, mikor lesz egymásra szükségünk... Ha a *Ladri di biciclette* vagy a *Róma nyílt város* klasszikus műve is a neorealizmusnak, senki se vitathatja el Fellini *Le Samitá*, és Sica, vagy Visconti későbbi műveinek értékét se. S ha ezek formára és koncepciójuk bizonyos részle-geiben nem is egyeznek az ortodox újrealista felfogásokkal, ez nem jelent lényeges kvalitatív változást, s nem jelzi a neorealizmus elmúlását. S hogy a neorealizmus nem csupán a háborút követő olasz művészeti forrongás egyik röpképtető kivetítődése, amelyet az idő múlása esöpört, hanem új találó mód arra hogy a tökéskállmók haladózselemű művészei elmondhassák hazáuk létezői mondanivalóitukat, azt eléggé bizonyítja a neorealista iskola hatalmas hatása a nyugati filmgyártásra. Ez a hatás pedig nemcsak formai, ezt tanúsítja a Marty, az Egy arc a tönresből, a Legénybúcsú, a Peyton-tér és más amerikai, nem kevésbé egész sor francia, svéd, sőt angol és német film is. Az új tentalom új formát is követel. Az életnek új, mondhatnánk forradalmi szemzőből való feltárása lehetetlen a régi formákkal. Ez csak természetes, hogy ezek a most felbukkannó „nemzeti“ neorealizmusok nem követik majd szigorúan az ortodox újrealista módszereket. Az olasz neorealizmus is helyesen tette tehát, amikor utat engedett a megváltozott idők dikálta módosításoknak, mert ezzel csak felfrissül.

Hogy „poétikus realizmusnak“ nevezzük-e eztán, — az mellékes!

Apró írások nagy dolgokról

Juhász Géza

ÖRKÉNY ISTVÁN: EZÜSTPISZTRÁNG, EURÓPA KÖNYVKIADÓ, BUDAPEST, 1957.

— Régóta készülök rá, hogy »Ezüstpisztráng« címen írok egy könyvet, melyben csupa remekművek lesznek. Most megtettem. — Ezt olvashatjuk a könyv utószavában. Első pillanatra talán meglepő ez a magasfokú írói öntudat és magabiztosság, de ha megnézzük a cím alatti »műfaji« megjelölést (»Rövid remekművek«) és a mottóként idézett Emerson-sorokat, akkor azt látjuk, hogy ez nemcsak önbizalom, az író ezzel sokkal inkább a karcolatnak, ennek a látszatra jelentéktelen műfajnak a jelentőségére akarja felhívni figyelmünket. S nyugodtan megállapíthatjuk, hogy a »Rövid remekművek« megjelölésének nemcsak az első szava helyénvaló itt, hanem a második is. Nemcsak rövid, csupa fél-egy-két oldalas írások vannak itt, hanem valóban apró remekművek. Örkény szinte a zsonglőr ügyességével mutatja meg, mennyi mindent el lehet mondani ebben a kisterjedelmű műfajban, helyenként szinte elképeszt a tömörítés nagyszerű példáival. Egy-egy féloldalas írásban gyakran nemcsak súlyos mondánivalók, hanem olyan tipikus helyzetek feszülnek, amelyeknek kifejezésére — azt hinnénk — húsz-

harminc oldalas írás sem lenne elegendő. A könyv egyik fő érdekessége és jellegzetessége is éppen ez a műfaji sajátosság, e műfaj lehetőségeinek a lehető legteljesebb kihasználása, sőt, eddig nem igen sejtett lehetőségeinek fölfedezése.

1956-ban jelent meg, s bizonyára ez is érdekességei közé tartozik. Örkény eddigi munkássága alapos ismeretének hiányában nehéz lenne találgatni, hogy milyen korszakot zár le, illetve nyit meg ezzel a könyvével a szerző, de egyes kritikákból (Nagy Péter Hóviharban című elbeszéléskötet bírálata) arra következtethetünk, hogy Örkény munkásságának egyik szakaszára is rányomta bélyegét az a korszak, amelyet Nagy Péter — igen szerényen és félszeg módon — »ez évek irodalompolitikai közhangulatának« nevez, amelyet mi inkább a zsdanovizmus, a művészi alkotásba való adminisztratív beleszólás korszakának tartunk. Munkásságának ebben a korszakában — írja Nagy Péter — szintén a régi és új harcát ábrázolja, de az új győzelme túlságosan könnyű és túlságosan biztos. stb. Ehhez a korszakhoz képest az Ezüstpisztráng bizonyára az egészséges kibontakozás útját mutatja Örkény munkásságában, s ebben kétségkívül szerepe van 1956-nak az u. n. októberi események előzményeinek. Jóllehet ebben a könyvben is megtalálhatjuk a korábbi korszak, a

könnyű és biztos győzelem, a problémánélküliség stb. nyomait, itt inkább a bürokráciába torzult, a néptől teljesen elszakadt vezetés ábrázolása van az író figyelmének középpontjában.

Hogy ezeknek az apró remekműveknek kifejező erejét és egyben Örkény alkotó módszerét szemléltessük, idézzük egyik rövid, féloldalas írását. Egy szállodai portásfülke ablakán behajoló jólöltözött ember félmondatát lesi el az író:

— ...mert én csak azt nem szeretném, ha valami kellemetlenség lenne a dologból, és például Szalai elvtárs kénytelen lenne áttelefonálni a Könyvnyúparti Minisztériumba, hogy a Bakony szállodában nem a legjobb szobát kapta. Remélem, megérti az elvtárs.

— Igenis — mondja a portás és elkezd rádiózni a vendégkönyvben.

E fölé ezt írta címnek: »Új urak«.

Lehet-e ennél kevesebb szóval és nagyobb kifejező erővel rámutatni arra, hogy mivé »fejlődik« a tisztviselőhad, ha semmi sem vet gátat a lényegében rejülő tendenciáknak?

De nem mindig marad ilyen szerényen háttérben az író, helyenként egészen határozottan hallhatja tiltakozó hangját is, kimondja bátran elmarasztaló ítéletét. Szenvedésről című írásában egy fiatal lányról olvastunk, aki éppen leérettségizett és irogatni kezdett. Egy riportjával megnyerte a Szakszervezet pályázatát, de mire a pályadíjat fölvehette volna, elvitték, internálták, mert apja Horthy szolgálatában állott, alezredes volt. Igaz ugyan, hogy családiától különváltan élt, a nevére szóló idézés nem is találta meg, de elvitték helyette feleségét és lányát. Így kerültek — mondja tovább az író — igazi proletárok is internálásba, mert akit kerestek, az időközben elköltözött és azt vitték el, aki a helyén lakott. Két évig senki sem szabadult, még az sem, aki nyilvánvaló tévedésből került oda. Egy állami birtokon dolgoztak és tyúkólakban laktak. A törzsőrmester meg is rugdalta az embereket. A száraz tények felszólalása azonban nem önmagáért van, Örkény sajátos írói módszerével, egy-egy közbeiktatott mondatával következtet, s következtetésre készíti az olvasót is. Amikor arról beszél, hogy megrugdalták őket a táborban, felteszi a kérdést:

— Öt is megrugta? Öt is, hogyne.

Ezt minden erkölcsi indulat nélkül mondja, minden belső tiltakozás nélkül. Mintha azt kérdeztem volna, sokszor esett-e az eső Ebesen. Hogyne, esett... —

Majd így elmélkedik: — A szenvedés

— így tanultam ifjan — tisztít. Ez a leggonoszabb hazugság, melyet a fejünkbe tömtek. Piszkít a szenvedés, megbélyegez, állati sorba rugdal. Kieget belőlünk mindent, ami szép és igaz... —

Persze ez még csak kitérő, mert tulajdonképpen azt mutatja be, hogyan vesztette el a kedvét ez a fiatal lány mindentől. Megkérdezi tőle, van-e valami vágya, terve. A lány egy ideig töpreng, aztán vállat von, nincs. Kérdezi, akar-e írni.

— Nem, nem akar. Miről írjak? — néz rám kíváncsian. —

Igy, látszólag véletlen mondattörésekkel jellemzi szinte meghökkentő világossággal egy lány tétova céltalanságát, aki két évet töltött internálásban, azt sem tudja, miért, de már a lázadáshoz, tiltakozáshoz s az élet folytatásához sincs kedve. Pedig húsz éves!

A magyar társadalom kérdéseivel foglalkozó írásai közül még egyet ki kell emelni, amely nemcsak ezt a becsületes bátorságot példázza, hanem arról is tanúskodik, hogy Örkény nemcsak a következményeket, hanem az okokat is nagyon jól látja. A kötet legterjedelmesebb írása ez: »Mi, derecskei asszonyok...« a címe. Tárnya egy vidéki parasztasszony szédületesen gyors és nagy karrierje és még gyorsabb bukása. Az okokat kutatva, Örkény így elmélkedik: — Valamilyen régi mondas tanítja, hogy egy embert be lehet csapni sokszor, sok embert be lehet csapni egyszer, de sok embert sokszor becsapni nem lehet. — Majd ezt fűzi hozzá: — Panni néni, úgy érzem, ott vétette el, amikor másodszor kiszaladt belőle ez a fordulat »Mi, derecskei asszonyok«. Valaki még mondta is neki: »Mi szónokot csináltunk belőled, halad-e«, s ebből megértette, hogy húsz frázissal a száján akárki karriert csinálhat Magyarországon. Meg is csinálta de azt nem mondta meg neki, hogy aki nem az igazat mondja, attól előbb-utóbb elpártol a nép. —

Vajon csupán egy vidéki parasztasszony sorsát akarta volna itt bemutatni az író? Aligha. Nyilván sokkal többről van itt szó. Akárhogy nézzük is. Panni néni sorsa az egész Rákosi-féle vezetés igen mélyértelmű, sokatmondó allegóriája.

Természetesen még sokat lehetne és kellene beszélni Örkény írói módszeréről; külön lehetne és kellene szólni sajátosan fanyar, gyakran a szatíra határát súroló humoráról, önironiájáról, nyelvének rendkívül hajlékonyságáról, a mondatokban feszülő hatalmas erőről, dinamikáról, stb. Eltekintve attól,

hogyan van a kötetben néhány írás (Lóvas nép vagyunk, valamint a csehszlovákiai úti jegyzetek nagy része), amely a letűnt korszak káros irodalompolitikájának nyomait mutatja Örkeny írásain, az egészről, megállapíthatjuk, hogy irodalomkedvelő emberek számára nem mindennapi olvasmány-cseme-

ge ez a könyv; az ötvösművész gondosságára emlékeztető finom komponálás, a nyelv összes szépségeit csillogtató stílus valóban remekművekké avatják e karcolatokat. Emellett az olvasó a közelmúlt magyar társadalmának hű képét állítja össze e mozaikokból.

Nemcsak kenyérrel él az ember

Bori Imre

VLADIMIR DUDINCEV: NIJE SVE U HLEBU, MINERVA, SZUBOTICA, 1957

Előlegezzük a végső megállapítást: nem olyan nagy regény Vlagyimir Dugincev alkotása, mint ahogy gondolnánk annak a népszerűségnek alapján, ami körülveszi a szovjet irodalomnak ezt a Nyugaton bestsellerré vált termékét.

A könyvet jóval megelőzte nálunk is a híre, a Szovjetunióban körülötte folytatott vita pedig méginkább fokozta az érdeklődést. Most, miután végigolvastuk, vegyes érzelmekről számolhatunk be elsősorban. Kétségtelenül torz mű. Az író, akit nyomott az a sematikus ember- és világábrázolás, ami a szovjet irodalomnak háború utáni termékeire annyira rányomta a bélyegét, és aki ki akart törni abból a varázskörből, egy helyben topogásból, amit mi is annyira jól ismerünk valamikori olvasmányainkból, félmunkát végezhetett csupán. A tárgynak alapos és mélyenjáró ismerete lenne szükséges, hogy felderítsük e mű torzó voltának irodalmi és társadalmi gyökereit. De a kísérelt bátorságát még így is megdicsérhetjük. Vannak ebben a regényben oldalak, amelyek a klasszikus orosz irodalom lélegzetvételére emlékeztetnek, vannak hősök, akik

a maguk megformáltságában túlnőnek a regényen, önálló életre is képesek, akiket a valóságos élet levegője vesz körül. És ez az új, ez az, ami miatt érdemes külön is foglalkozni Dugincev alkotásával.

Az érem másik oldala azonban már nem ilyen. Az úgynevezett szocialista realizmus ábrázolásmódjában, deus ex machinájával és egyéb fegyvereivel alig emelkedhet az átlagon felül. Az itt-ott felbukkanó más megoldások, az életszag, amely olyan ózondús a regény néhány helyén, nem annyira a módszer és az író ábrázolókézségének (habár részben annak is) az érdeme, mint az életé, amely győzedelmeskedni tudott az írói sémákon. Az író legnagyobb érdemei közé tartozik, hogy megengedte és lehetővé tette ezt a győzelmet.

A regény bevezető része hatalmas lélegzetvétel a világban. Mestermunka. Ahogy a regény egyik főhőse (és valóságos főhőse is, bár az író a regény folyamán háttérbe szorítja) megjelenik a regény színpadán, ahogy a maga külön világával bevonul, a tárgynak megragadása mesteri írói megoldás. Drozdovról van szó, a gyárigazgatóról. Ime így ér-haza moszkvai útjáról fiatal feleségével:

»Pontosan délben futott be a vonat a muzginszki állomásra... A perronon

mozgolódás támadt. Három csizmás sietve a szerelvény végére, a moszkvai hálókocsik felé ment. Felléptek az egyik kocsiba, kiszedtek egy szürkeuzatú koffert, majd még egyet... És egyszerre, mintha a kíváncsiság szellője csapta volna meg a perronon-állókat, morajlás támadt és mindenki a moszkvai kocsik elé csoportosult:

— Ki érkezett?

— Drozdov. Mindjárt jön...

— Már távozott is...

De szinte senkinek sem sikerült meglátnia a Drozdovnak nevezett utast, mert az igen alacsonytermetű ember volt. Ellenben mindenki meglátta finom, puhabőr sapkáját és útitársnőjét — egy szürkés-kékszemű szépséget, aki egy fejjel magasabb volt Drozdovnál...»

A finom, puhabőr sapka már jelzi viselőjének társadalmi helyzetét: a gyárigazgatóságot. Azután képek villannak fel; Drozdov leszáll a szánról feleségével, Drozdov otthon, Drozdov a hivatalban. És lassan kibontakozik személyében az a különös emberfajta, amely megjelent a szovjet társadalomban: a bürokrácia magas hivatalnokai, akik távol állnak a mindennapi élettől, akiknek mindegyike egyedül áll és csak kasztosztönük tartja őket össze, amikor érdekeiket veszélyeztetni valaki. A feleségét, a tanárnőt, feszélyezi ez az elszigetelt életmód, ez a szószertí embertelenség. Egy házimulatság után ilyen beszélgetést folytatnak:

— »Lenja, kérdeznem szeretnék valamit tőled. Miért nincsenek barátaid?

— Hogyhogy nincs? Hát ezek? Te, hogy mit csináltok az ebédőben — el sem képeled!

— De én igazi barátokra gondoltam.

— Igaziak? Nézd csak, mit nem akarunk... Nézd, Nadja, én már mondtam ezt neked egyszer. Emlékszel még? Itt nekünk nem lehetnek barátaink. A barátoknak függetlennek kell lennie, itt meg majdnem mindneki többé-kevésbé tőlem függ. Az egyik irigykedik, a másik fél, a harmadik lesben áll, a negyedik hasznot akar húzni... Elszigetelődés ez, kedvesem. Valóságos izoláció! És minél magasabbra jutunk, annál teljesebb lesz elszigeteltségünk. Barátod csak gyermekkorodban lehet...»

Eddig van valami a regényben a nagy orosz realizmus lélegzetvételéből. A regény további folyamán a már jól ismert módon folyik a cselekmény. A színre lép Drozdovné valamikori szerelme, Lopatkin, a feltaláló, akit az a bürokrácia akadályoz meg terveinek meg-

valósításában, amelynek Drozdov immár klasszikus képviselőjévé nőtt. A feltaláló küzdelme, harca találmánya megvalósításáért hosszú évek során végleg reménytelenné vált. Állás nélkül maradt, egy munkáscsalád támogatásából él, mindenki különöncnek tartja, aki fanatikusan hisz találmányában és csöknyösen harcol érte. A regény tulajdonképpen ennek a harcnak a története. A színhely központja Moszkva, ahova Drozdov, — mint pályafutásának újabb állomására — elkerül, abba a minisztériumba, ahol a feltaláló találmányának sorsáról is döntenek. Az író meséje nyomán ezután két világban mozgunk tovább. Az egyik világ a feltalálóé, barátjáté, az egyszerű embereké, akikhez később Drozdov felesége is csatlakozik, azután a »hivatalos« világ, a minisztériumok, a tudományos intézetek munkatársainak világa, amely tele van megalkuvással, helvezkedéssel, jellemtelenséggel és becstelenséggel. Ez az a világ, amit Drozdov képvisel. Itt változataira bomlik a drozdovi egyéniség. Politikusok, tudósok, hivatalnokok vonulnak fel, akik valamennyien önkörükbe zárva kérlelhetetlen harcot vívnak a feltalálóval, a »betolakodóval«, aki az élet egyszerű tényeinek igazságával indul harcra a nagy szavak ellen, a haladást hirdető, de végtelen önzést takaró szölamok ellen. A főhős elé az akadályok tömege tornyosul. A legnagyobb és legnehezebben legyőzhető pedig valamennyi közül a bürokrata ember. A feltaláló Drozdov személyében győzi le ezt az ezerfejű rémet: elrabolja a feleségét, semmi mással, csak azzal, hogy ő a maga emberségével áll am azok embertelenségével szemben, és megvalósítja találmányát.

Az író módszerének felemásvolta ezekben a részekben mutatkozik meg teljes valóságában. Nem az élet váratlansága dolban fel, hanem a bizonyosság jól csúszó olaján halad a cselekmény. Akadályok csak azért gördülnek a feltaláló elé, hogy legyőzhesse őket. A hősök egyszerűek, már nem is emberek, hanem csak akadályok — emberbőrben. Itt már a jól kitervelt szocialista realista regény pullman-kocsiján utaznak. Nem véletlen, hogy az itt felbukkanó hősök vértelenek, szárazak, ember-árnyak csupán.

Ezért nem nyom az író társadalombíráta sem akkorát a latban, amennyi a szándéka és amennyit realisan a regény lehetőségei nyújtanak neki. Nem a mélységet, csak a felszínt aknázza ki. Drozdov ábrázolásának a mélységeibe

nem jut le a regény további folyamán. Az írónak bizonyára sokféle akadályt kellett legyőznie és sokféle előítéleten diadalmaskodnia írásközben. A regény így is szép teljesítmény, első bátrabb lépése a szovjet irodalomnak az élet valósága felé. És így is kell olvasnunk ezt a regényt.

Végezetül pedig írjuk ide Lopatkin-

nak, a feltalálónak gondolatát, amely érzésünk szerint a regény központi mondanivalója, körülötte fordul meg a regényben minden: »Én nem mondom, hogy nálunk kommunizmus van. De most nekem az kellene. Nem azért, mert kapni szeretnék, hanem azért, hogy minden kadály nélkül adhassak.«

Játék az élet

Major Nándor

JEAN COCTEAU: A PARISI FIU, MAGVEIŐ KÖNYVKIADO, BUDA- PEST, 1957

Mi ez a regénynek nevezett mű: filmszenárium-vázlat, regényvázlat, költemény, krókik sorozata, anekdotaként ható epizódok füzére, vagy egy csepetnyi a bölcsesség könyvéből? Mondják, hogy a huszas évek elején, tehát éppen amikor e könyvet írta, Cocteau egyéjítette magában a költészet, a zene, a festészet, a balett s a színház új törekvéseit. S persze, Cocteau nem tagadhatta meg magát ebben a könyvben sem. A témát költői módon fogta fel, s a történetet sem az epikus, hanem a költő mondja el. A balett szakembere lopja be a könyvbe azt a könnyed játékosságot, mely végigvonul minden során, s fittyet hány minden tragédiára, azaz a tragédiák is valószínűtlenné, merő játéknak tűnnek. A mű eredeti címe is a balett-ra utal, Le Grand Écart — ezt a fordító utószava szerint magyarul lehetetlen szó szerint tolmácsolni, egyelőként szerinte a »balett-tánc egyik legnehezebb, végletes egyensúlyfiguráját jelenti, a táncoló lábainak legkifortartóbb feszültségét« (Tudomásunk szerint a grand écart a közismert spárgát jelenti, nem egyensúlyfigura tehát, sem

végletes, sem lemehezebb, egyszerűen csak a lábok feszültsége). Az említett táncfigurára nem könnyed, játékos kecsesség, hanem feszülttég, fortissimo — ami a könyvre vonatkoztatva drámai feszültséget is sejtet. A szokott értelemben vett drámai feszültségnek azonban nyoma sincs a könyvben, legfeljebb a téma visz magában valami drámát, ha közönségszeren és prózaián körülnézünk: a polgári osztályhoz tartozó, komaszáz serdült fiú első szerelmi tragédiáját, a vele járó válságot és a kijózanodást írja le a költő Szokványostéma és a költő is szokványosnak látja, a története éppen olyan banális, mint bármelyik polgári fiú »szerelmi«, vagy talán protokollján: nem túlszereztésének története a már ismert alakokkal: kis kurtizánokkal, felszavazott szeretővel és szerelmi háttérrel, nőgy- és sokszövegrel. A beteljesülés: nyárspolgári kijózanodás.

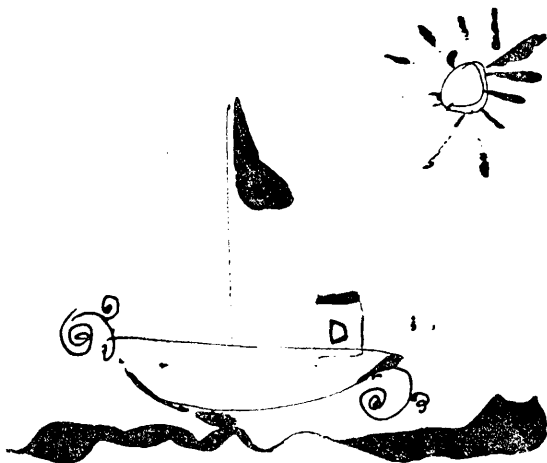
A költő bölcs és játékos fölényvel feddi fel az ábrázolt világ deludenciáját, de nem lepzi le. Kedves ez a fölényesség: mintegy érzékelteti, hogy a költő tisztában van az elmondandó történet banális voltával, s éppen ezért fölényes, míhelt maidegyvnm hánva veti, de végesvértig játékos. A szerelőköt az epizóddá formált jelenetek egész során viszi végig, úgy szólván csak ezekkel az anekdota-ízű epizódokkal bonyolítja a történetet, s ez is

mínta a már említett főlényből származna. Ezekben a szaggatott kis epizódokban, a pergő képekben azonban már a későbbi filmíró és filmrendező Cocteau is felismerjük.

Cocteau egy-egy alakot, egy-egy helyzetet igen gyakran asszociációval világít meg és egészít ki. A szociációi igen változatosak: perzsa népmeséből mond el egy részletet és levonja a tanulságot, anekdotákat mond el, más kis történeteket, ötletes életbölcseket. Ezek a gyakran szparkázóan ötletes, váratlan, fordulatos asszociá-

ciók és »aranyköpetek« felfrissítik és olvasmányossá teszik a szöveget. Kétségtelenül ez is hozzájárult ahhoz, hogy ez a könyv a szélesebbkörű olvasóközönség kedvelt olvasmányává váljon.

Megkésve érkezett hozzánk ez a kisregénynek nevezett mű: a huszas évek elején írta az akkor még fiatal Cocteau. Magaválasztotta témáját lebecsülte, ezért nem nőtt ki belőle megrázóan nagy mű. Korának azonban bizonyára többet mondott és jelentett, mint nekünk.

Itt benn magunkban messze az időn is túl

Burány Nándor

**JUHÁSZ FERENC: A TENYESZET
ORSZÁGA, SZÉPIRODALMI KÖNYV-
KIADÓ, BUDAPEST, 1957**

Tíz év gazdag költői termésének anyagát foglalja magában Juhász Ferenc összegyűjtött verseinek hozzánk is eljutott kiadása.

Tíz év egy ember költői fejlődésében

nem nagy idő, de Juhász Ferenc 1928-ban született, s mivel igazán izig-vérig költő, ez a tudomány, történelem és művészet terén egyaránt mozgalmas kor — vulgáris leegyszerűsítés nélkül is — meglátszik költészetének tartalmi, hangulati és formai változatosságán.

Talán csak egy közös vonást tudnánk mind a kilenc verseskötény verseiben kimutatni: a mindenáron tömörségre

való szigorú törekvést és a nyelvi tisztasághoz való bámulatos és sajátos ragaszkodást.

A világmindenség szólal meg a versekben, úgy, ahogy a mai ember látja. Egyszer ember előtti mélységekből, az ős-köd gőzölgő homályából zúg a hangja, máskor a modern zene forró ütémien táncol a ritmusa.

Az alföldi tanyáról ír, de a kék kikirics föld-illatú közelségén kívül elénk varázsolja a földöntúli kozmikus világ elvont kékségét is.

Juhász Ferencnek ez a nála jelentkező, a magyar költészetben először vele megszólaló, álmatag-vérű, lebegő sejtelem hangján felrezdülő költői mondanivaló új lehetőségeket ad merész nyelvi gazdagításra, szokatlan képalkotásokra. »A föld a nagy tejút egy szél-ső bokra« — mondja és az »embernélküli, állatelőtti boldog magány« mellett ott van a mai ember kiáltó félelme is, hogy a hatalmas fölfedezések, alkotások tükrében tökéletesedő élet ellenére is el kell menni, hisz »egy anyag a kutyatej s a márvány, a bogarak mevr szeme, s a vér.«

Ez a felismerés Juhász verseiben, különösen két utolsó kötetében, a hangulatoknak olyan gazdagságával és olyan széles hangszerelésben szólal meg, amilyenre a háború után jelentkező magyar költőnemzedékben még alig volt példa. Az említett két verskötet — A virágok hatalma, Harc a fehér báránnyal — költeményeinek hangjára jellemző, hogy sokkal őszintébb, s a költői anyag, amit Juhász munkába vesz, sokkal művészebb megformálásban kerül ki keze alól, mint elbeszélő költeményeiben.

Most már nem elégzik meg a tárgyak vagy események puszta leírásával. A világ dolgai közti bonyolult, a szemlélődőnek nem, csak a gondolkodó-

nak megnyíló összefüggéseket keresi. A költőnek, ennek a »forró« ős-mocsárból kikelt, halandó és örök, emberré erdemesült sejt«-nek ez a változása érthető, természetes, folytatása, fejlődése előbbi verseiben megnyilatkozó énjének.

Ezekben az utolsó versekben a legmaibb, a legjuhászferencibb költő. Sokkal inkább a modern ember érzés- és gondolatvilágát fejezi ki, sokkal inkább az igazi művészet hangján, mint az élményszerűség nem, de a költői erőt néha nélkülöző elbeszélő költeményeiben tette volt.

A csillag-rendszerekbe néző ember és a föld kérgesedését is megelőző korok testközelségbe való egymásmellé állítása, az időbeli és térbeli távolságokból sugárzó titokzatos varázs különös feszültséget ad a verseknek, de egyben lehetőséget is a költőnek a legmerészebb szerkezeti formák sikeres megalkotására. Csak egy verscímét említünk meg: Vers négy hangra, jajgatásra és könyörgésre, átoktalanul.

Bárki vegye is kezébe ezt a gyönyörű kiállítású és minden tekintetben ritka olvasmány-élményt nyújtó könyvet, lehetetlen, hogy szemébe ne tűnjön az a rengeteg kötőszós szókapcsolás, ami mind a szokatlan, merész jelzői összetételeknek a következménye. Juhász így ad igazán súlyt, színt, zamatot, illatot a szavaknak. Az elkopott szimbólumok, szürkévé vált képek, visszanyerik igazi, húsosan-friss értelmüket és hangulatukat, s valóban mint izom a csonthoz, rugalmasan tapadnak a mondanivalóhoz.

Csak néhány jellemvonását említettük itt Juhász Ferenc költészetének, nagy vonalakban vázoltuk könyvének főbb sajátosságait. De szinte mondanunk sem kell, hogy csak egy-egy tartalmi vagy formai sajátosságáról külön tanulmányt lehetne írni.

Csak érzések és hangulatok

Bálint István

NA ŽIVOT, KULTURA KIADÓ, BEO-
EYVIND JOHNSON: OLAF SE SMEŠI
GRAD, 1957

A skandinávok mindig külön hangot ütöttek meg a világirodalom százhangú hangversenyében. Nem világirodalmat formáló irányokkal jelentkeznék, mint a franciák, nem is a világ megértésének és megismerésének Archimedes-pontjaival, mint az angolok vagy amerikaiak, hanem mindig külön egyéniségük varázsával hatnak. A világirodalmon nevelkednek, de sohasem esnek a kis országok tragikus hibájába, az utánzásba, mindig megkapóan eredetiek tudnak lenni. Eyvind Johnson, a két háború közötti svéd irodalom kiemelkedő alakja is Gidetól és Joycetól egyaránt tanult, de amit ad, mégis egyéni — sajátos formában sajátos tartalom.

Szakít nemcsak a két világháború között is érvényesülő klasszikus regényszerkezettel, hanem még a Gide-i egységes meseszövéssel is. Nem akar egészet adni, csak keretet. Egymást váltó dialógjai és monológjai csak a belső élet gazdagságát, hullámozását akarják visszaadni. Elbeszélő részletek váltják egymást filozofáló részletekkel. Az író magára hagyja alakjait, azok csak állnak egymás mellett, rajzanak a gondolatok, s néha szavakban törnek ki, csak úgy szabadjára engedik gondolataikat elalvás előtt, vagy beszélgetnek egészen jelentéktelen, semmilyen egységbe nem szövődő dolgokról. A regénynek egyik varázsa az, hogy ezek a beszélgetések nincsenek »irodalmasítva«, hanem mint az életben el-el akadnak, egyik témáról a másikra csapnak, neki-neki lendülnek, majd visszakanyarod-

nak egy már elvetettnek vélt gondolat-hoz. Az író is gyakran szabadjára enged gondolatait, oldalakat ír, például a villanygyújtásról. Nincs is más ebben a regényben, csak érzések és hangulatok.

Mindebből mégis kibontakozik egy érdekes, fiatal egyéniség, Olaf és az őt környező világ. Olaf a skandinávva egyesült elveszett nemzedék a fiatalság mindent könnyebben elviselő korában. Maga az idegenség, a sehová nem tartozás — idegeneknél nevelkedik és megaláztatásnak érzi a szülei szegénységével szemben hivalkodó gazdagságot, s gyerekes lázadásában sirva, toporzékolva, földön fetrengve mondja: nem akarom, hogy nekem jól menjen a dolgom; szülei pedig közben teljesen idegenekké váltak, sehova sem tartozik tehát, és az életben is azt tanulja meg legelőször: minden ember maga van, mindenkinek a maga életét kell élnie. Az a vágy, hogy mégse legyen egyedül hogy találjon valakit, most még csak abban a kívánságban nyilvánul meg, hogy megsimogasson egy női kezét, hogy visszamenjen és helyrehozzon egy elszalasztott alkalmat, de az író bele-szótt sagaival már ennek is általános emberi távlatot ad. Ott van a másra vágyás-sagaja — az asszonyé, aki belehal abba a gondolatba, hogy valaki a férjén kívül egyszer úgy nézett rá mint asszonyra, vagy az ideálra vágyásé, azé a lányé, aki az egész országot bebarangolja első szerelme után. És körülötte ott van a kegyetlen, kíméletlen világ, a fakitermelők nehéz munkája, az állandó életveszély, ahol minden mozdulat halállal járhat, az élet, amely durvaságot és jóságot együtt nevel az emberekbe.

Ez Johnson regénye: sajátos alkotás az életről és egy fiatalról, aki keresi benne a helyét.

KRÓNIKA

NUŠIĆ HALÁLÁNAK HUSZADIK ÉVFORDULÓJA

Januárban múlt húsz éve, hogy Branislav Nušić kezéből örökre kihullott a fonákságokat, emberi gyengeségeket kigúnyoló tolla. A műveiben megörökített gyakornokok, szolgabírák, képviselők, miniszterek, számtalan más alakjaival az akkori társadalomnak már rég eltűntek az élet szinpadáról, alkotásai azonban továbbra is élnek színházaink deszkáin, hogy olykor élő humoristák helyett is beszéljenek. S nemcsak nálunk, hanem más országban is.

Népszerűségéről és kedveltségéről hadt beszéljen ez a kis statisztika:

Első nyomtatott könyve, az *Irodalmi vélemények*, 1882-ben jelent meg magánkiadásban. Azóta hazánkban 96 műve jelent meg, mintegy 150 kiadásban. Külföldön eddig angol, német, bolgár, olasz, magyar, lengyel, cseh, orosz, román és francia nyelven adták elő több alkotását.

AZ 1957. ÉV LEGNAGYOBB HAZAI REGÉNYE

A NIN szerkesztősége Aleksandar Vučo *Mrtve javke* című regényét nyilvánította (38 hazai mű közül) az 1957. év legjobb jugoszláv regényének, s a szerzőt 300 ezer dinárral jutalmazta.

A NIN díjának idej bizottsága (Milan Bogdanović, Eli Finci, Veljko Gligorić, Borislav Mihajlović és Zoran Mišić) az első osztály után a következő öt regény közül választott: Vladan Desnica *Ivan Galeb tapasza*, Mihajlo Lalić *Lelejska Gora*, Dušan Matić *A kocka el van vetve*, Mića Popović *Kirándulás* és Aleksandar Vučo *Mrtve javke*.

A bizottság véleménye szerint az 1957-ben kiadott hazai regények minősége jobb, mint az eddigieké. Aleksandar Vučo regényének sikerét tehát még emeli az, hogy ezúttal nagy volt a verseny.

Aleksandar Vučo előtt a NIN-díjat Dobrica Ćosić, Mirko Božić és Oskar Davičo kapta meg.

Az új NIN-díjas író 1897-ben született Belgrádban. A gimnázium hatodik osztálya után önkéntesként részt vett az első vi-

légvárosban. Később Párizsban folytatta tanulmányait és jogi oklevelet szerzett. Ma a Jugoszláv Írószövetség főtitkára. Legismertebb regényei: *Koren vida*, *A vakáció*, és a *Gluho doba*, melyet Dušan Matić-tyal együtt írt. A *vakáció* 1954-ben díjat kapott a Jugoszláv Írószövetségtől.

A *Mrtve javke* Aleksandar Vučo regénytrilógiájának második része. Az első rész, *A vakáció* 1954-ben jelent meg.

VLADAN DESNICA KAPTA AZ IDEI ZMAJ-DIJAT

A Matica Srpska az idei Zmaj-díjat Vladan Desnica horvát írónak ítélte oda az *Ivan Galeb tavasza* című regényéért.

Ezt a díjat négy évvel ezelőtt Jovan Jovanović Zmaj halálának ötvenedik évfordulója alkalmából alapították. Sorrendben az elsőt Antonije Isaković kapta, a *Nagy gyermekek* című elbeszéléskötetéért; a következő esztendőben Velibor Gligorićnak ítelték oda a *Szerb realistikák* tanulmánykötetéért; a harmadikat Vasko Popa és Boško Petrović érdemelte ki (az első a *Nepočin-polje* című verseskötetével, a második a *Lagano promiču oblaci* című elbeszéléskötetével).

Az *Ivan Galeb tavasza* egy idős zenésről szól. A regény hőse kórházban van, két műtét között. A mindennapi kórházi élmények mellett az öreg gyakran visszaemlékszik gyermekkora. Gondolataiban lelkiismeret-vizsgálatot tart múltja felett. Az élmények és emlékek váltakoznak és fonódnak egymásba. Desnica embere hol gyermeken naív, hol pedig gonosz, s örökké a halál, a tavasz, a derű a bánat, a fiatalság között hánykolódik. Az író itt azt a nézetét vallja, hogy a halál a halhatatlanság, szívünk és lélegzetünk ritmusa, s az egész élet erre az ellentmondásra épül.

Vladan Desnica 1605-ben született Zadarban. Apja ügyvéd volt. Az irodalom iránti vonzódást családi hagyományul kapta. A klasszikus gimnázium elvégzése után jogot és bölcsészetet tanult Zágrábban és Párizsban. 1949-ig jogász volt, akkor teljesen az irodalomnak szentelte életét. Nagyon szereti a zenét is, egy időben ezt a pályát akarta választani.

Téli nyaralás című regényét két változatban adta ki. Számos novellát írt.

AZ ÚJ PRESERN-DIJASOK

Február nyolcadikát — France Presern, a nagy szlovén költő születésnapját — még 1942-ben a szlovén kultúra ünnepnapjává nyilvánították. A felszabadulás óta ezen a napon osztják ki a költő nevét viselő díjakat a legjobb művészeti és tudományos alkotásokért.

Az idén Edvard Kardelj, Boris Zilherl, Beno Zupančič, Lojze Krajger, Marij Pregelj, Lojze Potokar, Samo Hubad, Hinko Leskošek és Samo Smerkolj részesült ebben a legnagyobb szlovén művészeti és tudományos elismerésben.

Ki miért?

Edvard Kardelj, a Szövetségi Végrehajtó Tanács alelnöke *A szlovén nemzeti kérdés fejlődése* című könyvével érdemelte ki a Presern-díjat. (A díjjal járó pénzjutalmat Kardelj elvtárs átadta Szlovénia Harcos-szövetségének a beteg harcosoknak és az elesett harcosok gyermekeinek támogatására.)

Boris Zihert ismert közéleti munkás és marxista teoretikus tollából *Az irodalom és a társadalom* címmel tavaly egy terjedelmes könyv látott napvilágot. Egy egész sor írást tett benne közzé az irodalom és a művészet problémáiról. Ezzel a kiváló művel szolgált rá a Presern-díjra.

Beno Zupančič író a legfiatalabb Presern-díjas. A *Heted* című regénye tavaly a szlovén irodalom legolvasottabb könyve volt. A szabadságharc korának fiatal, gimnazista nemzedékéről írt maradandó alkotást.

Lojz Krajger író és orvos ebben az esztendőben tölti be nyolcvanegyedik évét. Több novellának, regénynek és drámának a szerzője. Cankárról, akihez sokéves barátság fűzi, vaskos tanulmánykötetet írt. Az idén megjelenik ennek a műnek a második kötete is, hogy a jelen és a jövő nemzedékei számára teljesebbé és tisztábbá tegye a történeti képet Cankár személyéről és művéről. Elettéművéért kapta ezt a nagy elismerést.

Marij Pregelj festőművész hatalmas művész mozaikkal egészítette ki a többi munkasorán architekturáját. Művével emléket állított a bányászváros forradalmi hagyományainak, erőfeszítéseinek és sikereinek.

Lojze Potokar színművész mögött harminchatéves művészi múlt áll. Tavaly, Szokrátesz szerepét tolmácsolva *Szokrátesz utolsó napjai* című tragédiában nagy sikerű alakítást nyújtott.

Samó Hubad karmester Marij Kogoj *Fekete álarok* című operájának zenei átdolgozásával szerzett kiváló érdemeket. (Ezt a művet első ízben 1929-ben vitték színre, de terjedős szövege és zenéje miatt alkalmatlan volt újabb előadásokra.)

Hilinko Leskošek rendező dramaturgiai szempontból dolgozta át a *Fekete álarok*-at, s mint rendező új színészi kifejezést vitt ebbe az operába.

Samó Smerko lj tenorista, Lorenc szerepét alakítva a *Fekete álarok*-ban kiváló előadóművészetével járult hozzá Kogoj életművének kimagasló sikeréhez a szlovén főváros Operaházának színpadán.

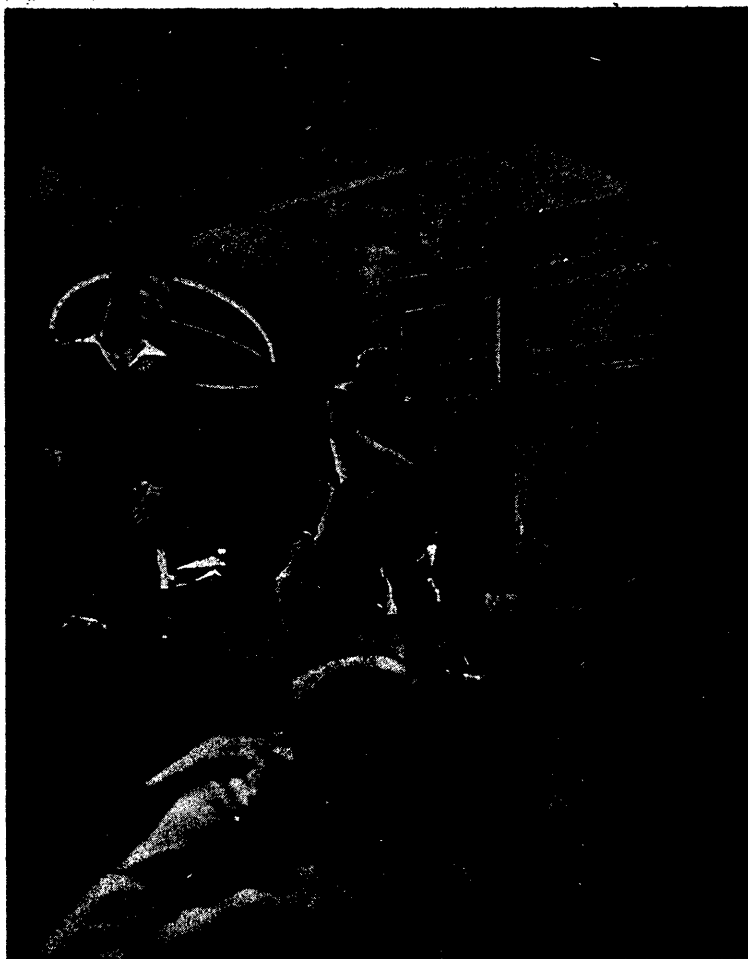
KÜLÖNÖS BALETT

A francia közoktatásügyi minisztérium nemrégiben visszavonta azt a határozatát, hogy szubvencionálja Sagan- Buffet-Magne-Vadim *Céljavesztett találka* című balettjét.

Nem tudjuk, hogy mi készítette ezt a magas fórumot erre a lépésre. Am aligha alaptalan az a gyanú, hogy — Algéria.

Néhány nappal a szubvenció megtagadása előtt ugyanis Vadim, a négyes egyik tagja (Brigitte Bardot filmjeinek rendezője) az FKP egyik hetilapjában elítélte a franciák algéri cselekedeteit. Bernard Buffet erre nyomban kijelentette a *Figaróban*, hogy nem osztozik Vadim politikai nézeteiben. Françoise Sagan, a balett librettójának szerzője azonban hallgatott. A dolgokba ekkor a *Figaro* vezetőírója is, fölvetve — mintegy az adófizető polgár jogán — a kérdést, hogy mire költik azt a pénzt, melyet a közoktatásügyi minisztérium szubvenció címén ad.

Vadim nem maradt adós a válasszal, és az *Express*-ben közlé-

tett soraiban egyebek közt ezt felelte: — Vajon nem gondolja, hogy mint adófizető polgárnak nekem is van jogom afelől érdeklődni, hogy hová megy a pénzem, amely ebben az esetben a vérontást szolgálja Algériában? Vajon nekem nincs jogom Algériáról beszélni? —

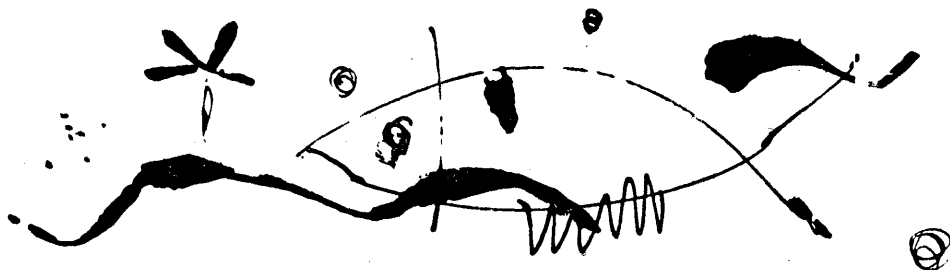
A balett jelentőségével aránytalan vitában persze Sagan is kénytelen volt kinyilvánítani véleményét. Am nem köntörfalazott. Az Expressnek adott nyilatkozatában a többi közt ezt mondta: »Nem kívánok foglalkozni a szubvenció meséjével, válaszolni a kritikának... Fáradt vagyok és nem tartom fontosnak... Algériáról beszélni ezzel kapcsolatban — nekem nevetségesnek tűnik. Önök előtt ismeretes a véleményem erről a dologról. Az én véleményem azonos az önökével, (azaz az Expressével) és Vadiméval, aki nagyszerűen leszámolt bizonyos személyekkel...«

Bernard Buffet megegyeszer kivált a »Sagan-négyes«-ből, hangoztatva, hogy nem egyezik Vadimmal, mert ő, Bernard Buffet, az algériai háború mellett van. Ezt az állásfoglalást a következőkkel magyarázza:

Ellenzem a háborút, mert képtelen vagyok harcolni... A há-

ború lényegében abból áll, hogy egyik ember öli a másikat. En beismerem, képtelen vagyok megölni egyetlen algérit is, és — hangsúlyozom — képtelen vagyok megölni egyetlen magyart is... sem helyeselni azokat a tortúrákat, amelyek roppant hasonlítanak az annakidején mirajtunk alkalmazott tortúrákhoz... De ha ellenzi a háborút, mondják majd önök, akkor azok mellett kellene lennie, akik ellenzik ezt, az algérit. Nem! Engem bánt és fölháborít minden tömeggyilkosság bárhol történik is, s ezért nem állhatok azok mellé, akik közömbösek maradtak Budapest ostroma iránt.»

Buffet tehát csak azért, hogy ne álljon ezek mellé, „elvszerű“ háborúellenes magatartása ellenére is hajlandó eltérni, ha Algériában »egyk ember öli a másikat«. Az egész balett-ügyben ez a legcifrább »balett-figura«.

A SZERZŐK

GÜNTER BRUNO FUCHS

1928-ban született Berlinben, s ma is ott él. Író és grafikus. A prózát és a költészetet egyaránt műveli.

RENÉ ALTMANN

1929-ben született Luzernben, ma Bécsben él. Költő és drámaíró. Verseivel több antológiában is szerepelt.

JÜRGEN BECKELMANN

1933-ban született Magdeburgban. Münchenben él, az ott megjelenő Panorama című folyóirat főszerkesztője. Költő és elbeszélő.

JÜRGEN BECKER

1931-ben született Kölnben, ott is él.

KONRAD HANSEN

1933-ban született Kielben. Germanisztikát és filozófiát hallgat az egyetemen. Kritikával is foglalkozik.

HANS-CHRISTIAN KIRSCH

1934-ben született Breslauban, a wiesbadeni közgazdasági fakultás hallgatója. Több verskötete jelent meg.

HORST BIENEK

1930-ban született. Egy frankfurti lap szerkesztője. Verseket és elbeszéléseket ír.

SZRBO IVANOVSKI

Fiatal macedón író. Az e számban közölt három verset a költő Fehér síkolyok című kötetéből választotta a fordító.

BAUER IRÉN

1937-ben született Mihajlovón, (Zrenjanin mellett.) Noviszádon él, egyetemi hallgató. Könyvet még nem adott ki.

T A R T A L O M M U T A T Ó

Majtényi Mihály / Sorompó	91
Szrbo Ivanovszki versei	99
Gál László / Találkoztam a hőssel	101
Vlagyim'r Dugyincev / Leonvid Ivánovics Drozdov cserbenhagyja a feltalálót	104
Laták István / Ő, a költő	110
Bogdánfi Sándor / Üzenet a túlvilágról	111
FIATAL NÉMET KÖLTŐK	114
Sáfrány Imre / Halat fogott a felhő	124
Bauer Irén vervei	138
Bori Imre / Egy költő tragikus világa	139
Ivan Ivanji / Lehetetlen párhuzam	151
Lányi István / Új utakon a neorealizmus	154
Juhász Géza / Apró írások nagy dolgokról	160
Bori Imre / Nemcsak kenyérrel él az ember	162
Major Nándor / Játék az élet	164
Burány Nándor / Itt benn magunkban, messze az időn is túl	165
Bálint István / Csak érzések és hangulatok	167
KRÓNKA	168

Ács József illusztrációi a 91, 93, 97 oldalon.
 Sáfrány Imre rajzai a 125, 126, 129, 130 és 132 oldalon.
 Dóbbó Tihamér rajzai a 98, 100, 109, 110, 114, 119, 137, 153,
 165, 172 oldalon.

IRODALMI, MŰVESZETI, TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT, 1958. FEBRUÁR KIADJA A M. SZÓ LAPKIADÓ VÁLLALAT. — SZERKESZTŐSEG ES KIADÓHIVATAL: NOVI SAD, VOJVODE MISICA 1. — SZERKESZTŐSEGI FOGADÓORÁK: MINDEN NAP 10—12-IG. — KEZIRATOKAT NEM ORZUNK MEG ES NEM ADUNK VISSZA. — ELŐFIZETESI DIJ: EGY ÉVRE 500, FELEVRE 260, EGYES SZÁMÁRA 50 DINAR. — KESZÜLT A M. SZÓ NYOMDAJÁBAN
NOVISZADON

udomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet tá